

Державний науково-дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки

ФОРМУВАННЯ РИНКОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

**Збірник наукових праць
№2 (225)**

Київ 2020

**Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць
Вип. 2 (225). – К., 2020. – 131 с.**

Рекомендовано Вченою радою ДНДІМЕ
Протокол №2 від 14.02.2020 р.

Збірник статей присвячено науковим здобуткам молодих науковців – аспірантів та здобувачів наукових ступенів кандидата та доктора економічних наук. Він охоплює широкий спектр проблем із таких напрямів:

- макроекономічні аспекти сучасної економіки;
- інноваційно–інвестиційна політика;
- економічні проблеми розвитку галузей та видів економічної діяльності;
- розвиток регіональної економіки;
- соціально–трудова проблеми.

Розраховано на науковців і спеціалістів, які займаються питаннями управління економікою та вивчають теорію та практику формування ринкових відносин в Україні.

Відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України від 28 грудня 2019 р. № 1643 даний збірник віднесено до Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук, категорія «Б».

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

СТУДІНСЬКА Г.Я., доктор економічних наук (головний науковий редактор)
ХОДЖАЯН А.О доктор економічних наук, професор (заступник наукового редактора)
ПАСІЧНИК Ю.В. доктор економічних наук, професор (заступник наукового редактора)
ЗАХАРІН С.В., доктор економічних наук, с.н.с. (заступник наукового редактора)
АЛЕКСЄЄВ І.В., доктор економічних наук, професор
НЕБОТОВ П.Г., кандидат економічних наук, директор
ВАРНАЛІЙ З.С., доктор економічних наук, професор
ГУЖВА І.Ю., доктор економічних наук
ПИПА В.І., доктор економічних наук, професор
КИЗИМ М.О., доктор економічних наук, професор, член–кор НАНУ
КУЛЬПІНСЬКИЙ С.В., доктор економічних наук, професор
КОРНЄЄВ В.В., доктор економічних наук, професор
КРАСКЕВИЧ В.Є., доктор технічних наук, професор
ЛОПУШНЯК Г.С., доктор економічних наук, професор
СІГАЙОВ А.О., доктор економічних наук, професор
ШОСТАК Л.Б., доктор економічних наук, професор
ГАРБАР Ж.В., доктор економічних наук, доцент, професор
ЧЕРКАШИНА К.Ф., кандидат економічних наук, доцент
ІВАНОВ Є.І., кандидат економічних наук (відповідальний секретар)

МІЖНАРОДНА РЕДАКЦІЙНА РАДА

АГНЕШКА ДЗЮБІНСЬКА, доктор філософії, Економічний університет м. Катовіце, Польща, професор кафедри менеджменту підприємства
АДАМ САМБОРСЬКІ, доктор філософії, Економічний університет м. Катовіце Польща, кафедра менеджменту підприємства
АНАТОЛІЙ ЗІНОВІЙОВИЧ КОРОБКІН, доцент, к.е.н, завідувач кафедри економічних і правових дисциплін, ЗО «Білоруський торгово–економічний університет споживчої кооперації», Білорусь, Гомель
ВІРГІНІЯ ЮРЕНІЄНЕ, професор, доктор наук, завідувач кафедри філософії та культурології, Каунаський факультет, Вільнюський університет, Литва
ГОРБОВИЙ АРТУР ЮЛІАНОВИЧ, професор, доктор технічних наук, Словацька Академія аграрних наук, член відділення економіки та менеджменту, (Словацька республіка)
ДІАНА СПУЛБЕР, доктор філософії, Університет Генуї, асистент професора кафедри філософії суспільств, м. Генуя (Італія)
ІВАН ТЕНЕВ ДМИТРОВ, професор, доктор економічних наук, Університет «проф. д–р Асен Златаров», завідувач кафедри економіки і управління, м. Бургас (Болгарія)
МІТАР ЛУТОВАЦ, професор, доктор технічних наук, Університет Уніон ім. Миколи Тесла, факультет індустріального управління, завідувач кафедри технологій, м. Белград (Сербія)
ЮРАЙ СІПКО, професор, доктор економічних наук, Словацька Академія наук, директор інституту економічних досліджень, м. Братислава (Словацька республіка)
СОФІЯ ВИШКОВСЬКА, професор, доктор наук, зав. кафедри організації і управління (факультет управління) Технологічно–природничий університет ім. Яна і Єнджея Снядецьких у Бидгощі, Бидгощ, Польща
СТЕФАН ДИРКА, доктор економічних наук, професор, Вища економічна школа, м. Катовіце, Польща, професор кафедри менеджменту і маркетингу. Міжнародний акредитор Міністерства науки і освіти Республіки Казахстан
ТОМАШ БЕРНАТ, професор, доктор наук, завідувач кафедри мікроекономіки, факультет економіки і менеджменту, Щецинський університет, Польща

Друковане періодичне видання «Формування ринкових відносин в Україні»
внесене в міжнародну базу даних періодичних видань:

ISSN 2522–1620

Key title: Formuvannâ rinkovih vidnosin v Ukraïni

Abbreviated key title: Form. rinkovih vidnosin Ukr.

Індексування і реферування: Україніка Наукова, Джерело, Наукова електронна бібліотека eLIBRARY.ru

Міжнародні інформаційні та наукометричні бази даних: Російський індекс наукового цитування (РИНЦ), CyberLeninka, Google Scholar, Index Copernicus International (ICI), Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського.

Формування ринкових відносин в Україні, 2020. Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації Серія КВ 22545–12445ПР від 20.02.2017 року

© Державний науково–дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки, 2020

**Государственный научно–исследовательский институт
информатизации и моделирования экономики**

ФОРМИРОВАНИЕ РЫНОЧНЫХ ОТНОШЕНИЙ В УКРАИНЕ

**Сборник научных трудов
№2 (225)**

Киев 2020

**Формирование рыночных отношений в Украине: Сборник научных трудов
Вып. 2 (225). К., 2020. – 131 с.**

Рекомендовано Ученым Советом ГНИИИМЭ
Протокол №2 от 14.02.2020 г.

Сборник статей посвящен научным достижениям молодых ученых – аспирантов и соискателей ученых степеней кандидата и доктора экономических наук. Он охватывает широкий спектр проблем по таким направлениям:

- макроэкономические аспекты современной экономики;
- инновационно–инвестиционная политика;
- экономические проблемы развития отраслей и видов экономической деятельности;
- развитие региональной экономики;
- социально–трудовые проблемы.

Рассчитано на ученых и специалистов, занимающихся вопросами управления экономикой и изучают теорию и практику формирования рыночных отношений в Украине.

В соответствии с Приказом Министерства образования и науки Украины от 28 декабря 2019 № 1643 данный сборник включен в Перечень научных профессиональных изданий Украины, в которых могут публиковаться результаты диссертационных работ на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук, категория «Б».

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

СТУДИНСКАЯ Г.Я., доктор экономических наук (Главный научный редактор)
ХОДЖАЯН А.А., доктор экономических наук, профессор (заместитель научного редактора)
ПАСЕЧНИК Ю.В., доктор экономических наук, профессор (заместитель научного редактора)
ЗАХАРИН С.В., доктор экономических наук, профессор, с.н.с. (заместитель научного редактора)
АЛЕКСЕЕВ И. В., доктор экономических наук, профессор
НЕБОТОВ П.Г., кандидат экономических наук, директор
ВАРНАЛИЙ Э.С., доктор экономических наук, профессор
ГУЖВА И.Ю., доктор экономических наук
ПИЛЛА В.И., доктор экономических наук, профессор
КИЗИМА Н.Н., доктор экономических наук, профессор, член–корр НАНУ
КУЛЬПИНСКИЙ С.В., доктор экономических наук, профессор
КОРНЕЕВ В.В., доктор экономических наук, профессор
КРАСКЕВИЧ В.Е., доктор технических наук, профессор
ЛОПУШНЯК С., доктор экономических наук, профессор
СИГАЙОВ А.А., доктор экономических наук, профессор
ШОСТАК Л.Б., доктор экономических наук, профессор
ГАРБАР Ж.В., доктор экономических наук, доцент, профессор
ЧЕРКАШИНА Е.Ф., кандидат экономических наук, доцент
ИВАНОВ Е.И., кандидат экономических наук (ответственный секретарь)

МЕЖДУНАРОДНАЯ РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

АГНЕШКА ДЗЮБИНСКА, доктор философии Экономический университет г. Катовице, Польша, профессор кафедры менеджмента предприятия
АДАМ САМБОРСКИЙ, доктор философии Экономический университет г. Катовице, Польша, профессор кафедры менеджмента предприятия
АНАТОЛИЙ ЗИНОВЬЕВИЧ КОРОБКИН, доцент, к.э.н., заведующий кафедрой экономических и правовых дисциплин ЗО «Белорусский торгово–экономический университет потребительской кооперации», Беларусь, Гомель
ВИРГИНИЯ ЮРЕНИЕНЕ, профессор, доктор наук, заведующий кафедрой философии и культурологии, Каунасский факультет, Вильнюсский университет, Литва
ГОРБОВ АРТУР ЮЛИАНОВИЧ, профессор, доктор технических наук, Словацкая Академия аграрных наук, член отделения экономики и менеджмента, (Словакия)
ДИАНА СПУЛБЕР, доктор философии, Университет Генуи, ассистент профессора кафедры философии обществ, г. Генуя (Италия)
ИВАН ТЕНЕВ ДМИТРОВ, профессор, доктор экономических наук, Университет «проф. д–р Асен Златаров», заведующий кафедрой экономики и управления, г. Бургас (Болгария)
МИТАР ЛУТОВАЦ, профессор, доктор технических наук, Университет Унион им. Николая Тесла, факультет индустриального управления, заведующий кафедрой технологий, г. Белград (Сербия)
ЮРАЙ СИПКО, профессор, доктор экономических наук, Словацкая Академия наук, директор института экономических исследований, г. Братислава Словакия)
СОФИЯ ВИШКОВСКАЯ, профессор, доктор наук, заведующий кафедрой организации и управления (факультет управления) Технически–естественной университет им. Яна и Енджея Снядецкий в Быдгоще, Быдгощ, Польша
СТЕФАН ДЫРКА, доктор экономических наук, профессор, Высшая экономическая школа в Катовице Польша, профессор кафедры менеджмента и маркетинга. Международный аккредитор Министерства науки и образования Республики Казахстан
ТОМАШ БЕРНАТ, профессор, доктор наук, заведующий кафедрой микроэкономики, факультет экономики и менеджмента, Щецинский университет, Польша

Печатное периодическое издание «Формирование рыночных отношений в Украине»

Внесено в международную базу данных периодических изданий:

ISSN 2522–1620

Key title: Formuvannâ rinkovih vidnosin v Ukraïni

Abbreviated key title: Form. rinkovih vidnosin Ukr.

Индексирование и реферирование: «Украиника Наукова», «Джерело», Научная электронная библиотека eLIBRARY.ru

Международные информационные и наукометрические базы данных: Российский индекс научного цитирования (РИНЦ), CyberLeninka, Google Scholar, Index Copernicus International (ICI), Национальная библиотека Украины имени В.И. Вернадского.

Формирование рыночных отношений в Украине, 2020. Свидетельство о государственной регистрации печатного средства массовой информации Серия КВ 22545–12445ПР от 20.02.2017 года

© Государственный научно–исследовательский институт информатизации и моделирования экономики, 2020

State Scientific Research Institute of Informatization and Economic Modeling

MARKET RELATIONS DEVELOPMENT IN UKRAINE

**Collection of scientific works
№2 (225)**

Kyiv 2020

**Market Relations Development in Ukraine: Collection of scientific works
Volume 2 (225). K., 2020. – 131 p.**

Recommended by the Academic Council SSRIEM
Protocol No. 2 dated February 14, 2020

The collection of articles is devoted to scientific achievements of young scientists – graduate students and candidates for scientific degrees of Ph.D and doctor of economic sciences. It covers a wide range of issues in these areas:

- Macro-economic aspects of modern economy;
- Innovation and investment policy;
- Economic issues of industries and types of economic activity development;
- Development of a regional economy;
- Social-labor problems.

Collection of works is focused on scientists and specialists dealing with economic management and those, who learn the theory and practice of market economy in Ukraine.

According to the Decree of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 1643 of December 28, 2019, this collection is included in the List of scientific professional editions of Ukraine in which the results of the dissertation works for obtaining the scientific degrees of doctor and candidate of sciences, category «B» can be published.

EDITORIAL BOARD

G. STUDINSKA, Doctor of Economics, (Chief Scientific Editor)
A. KHODZHAIAN, Doctor of Economics, Professor (Deputy Editor in Chief)
Y. PASICHNYK, Doctor of Economics, Professor (Deputy Editor in Chief)
S. ZAKHARIN, Doctor of Economics, Professor, Senior Researcher (Deputy Editor in Chief)
I. ALEKSEEV, Doctor of Economics, Professor
P. NEBOTOV, Candidate of Science, Director
Z. VARNALIY, Doctor of Economics, Professor
I. GUZHVA, Doctor of Economics
V. PYLA, Doctor of Economics, Professor
M. KYZYM, Doctor of Economics, Professor, member of the NASU
S. KULPINSKY, Doctor of Economics, Professor
V. KORNEEV, Doctor of Economics, Professor
V. KRASKEVICH, Doctor of Technical Sciences, Professor
H. LOPUSHNIAK, Doctor of Economics, Professor
A. SIGAYOV, Doctor of Economics, Professor
L. SHOSTAK, Doctor of Economics, Professor
Z. HARBAR, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
K. CHERKASHYNA, Ph.D, Economic Sciences, Assistant Professor
Ye. IVANOV, Candidate of Science (Economics) (executive secretary)

INTERNATIONAL EDITORIAL BOARD

AGNESHKA DZYUBINSKAYA, Doctor of Philosophy, Economic University of Katowice, Poland, Professor of the Department of Management of the Enterprise
ADAM SAMBORSKI, Ph.D., Economic University of Katowice, Poland, Professor of the Department of Enterprise Management
ANATOLIY ZINOVYOVICH KOROBKIN, Associate Professor, Ph.D, Head of the Department of Economic and Legal Disciplines of the Belarusian Trade and Economic University of Consumer Cooperatives, Belarus, Gomel
VIRGINIA YURENIENE, Professor, Doctor of Science, Head of the Department of Philosophy and Culturology, Kaunas Faculty, Vilnius University, Lithuania
GORBOVY ARTHUR YULIANOVICH, Professor, Doctor of Technical Sciences, Slovak Academy of Agrarian Sciences, member of the Department of Economics and Management, (Slovakia)
DIANA SPULBER, Ph.D., University of Genoa, Assistant Professor, Department of Philosophy of Societies, Genoa (Italy)
IVAN TYNEV DMITROV, Professor, Doctor of Economics, University «Prof. Dr. Asen Zlatarov, Head of the Department of Economics and Management, Burgas (Bulgaria)
MITAR LUTOVATS, Professor, Doctor of Technical sciences, UNION UNIV. Mykola Tesla, Faculty of Industrial Management, Head of Technology Department, Belgrade (Serbia)
YURAY SIPKO, Professor, Doctor of Economics, Slovak Academy of Sciences, Director of the Institute for Economic Research, Bratislava, Slovakia)
SOFIA VISHKOVSKA, Professor, Doctor of Sciences, Head of Department of Organization and Management, UTP University of Science and Technology, Bydgoszcz, Poland
STEFAN DIRKA, Doctor of Economics, Professor, Higher Economics School in Katowice Poland, Professor of Management and Marketing Department. International accredited by the Ministry of Science and Education of the Republic of Kazakhstan
TOMASH BERNAT, Professor, Doctor of Science, Head of the Department of Microeconomics, Faculty of Economics and Management, Szczecin University, Poland

Printed periodical «Market Relations Development in Ukraine»

Included in the international database of periodicals:

ISSN 2522–1620

Key title: Formuvannâ rinkovih vidnosin v Ukraïni

Abbreviated key title: Form. rinkovih vidnosin Ukr.

Indexing and reviewing: Ukrainika Naukova, Dzherelo, Scientific Electronic Library eLIBRARY.ru

International information and scientometric data base: Russian Science Citation Index (RISC), CyberLeninka, Google Scholar, Index Copernicus International (ICI), National Library of Ukraine after V.I. Vernadskiy

Market Relations Development in Ukraine, 2020. Certificate of state registration of printed mass media Series KB 22545–12445 PR from 02.20.2017

© State Research Institute of Informatization and Economic Modeling, 2020

МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

<http://doi.org/10.5281/zenodo.3726236>
ПРЕДБОРСЬКИЙ В.А.

Просторовий аспект функціонування «автономної» тіньової влади

Предметом дослідження є теоретичні аспекти одного із стрижневих елементів теорії тінізації влади – просторові форми формування її тінізаційної, двоїстої структури, довгострокового тренду двоєвладдя влади.

Метою дослідження є визначення змісту наявності історичного тренду – формування просторової мережі за сучасних умов нелегітимно-кланової «автономної» організації тіньової влади у вітчизняних умовах.

Методи дослідження. У роботі використана сукупність наукових методів і підходів, у тому числі системний, структурно-функціональний, історичний, логічний, що дозволило забезпечити концептуальну єдність дослідження щодо вихідних умов формування тіньової влади.

Результати роботи. У статті обґрунтовано необхідність пошуку форм просторової організації тінізаційного двоєвладдя, виявлення закономірностей тінізації владних механізмів в Україні.

Галузь застосування результатів. Система наук із сімейства галузі державного управління, широке коло методологічних аспектів соціально-економічних, правових наук з проблем дисфункційного розвитку об'єкта дослідження.

Висновки. Основні підсумки дослідження, їх теоретичні результати слід звести до наступних висновків: 1) мегапроблемою дослідження функціонування тінізаційних владних механізмів є вихідні тіньові протиріччя влади, зокрема формування «автономного двоєвладдя» влади; 2) одним із принципових висновків дослідження є висновок про те, що історична логіка генези та розвитку «автономного» тіньового двоєвладдя влади, сучасного сектора різкої асиметрії в доходах, інституційної недемократичності, паразитарності, системної корупції, позанормативного регулювання внутрішніх відносин («внутрішньоавтономне звичаєве право» утворює адекватну до своїх вимог організаційну мережу тіньової влади).

Ключові слова: вихідні умови формування тіньового двоєвладдя кланово-олігархічної влади, організаційні мережі тіньової влади, мережева тіньова організація світових еліт.

ПРЕДБОРСКИЙ В.А.

Пространственный аспект функционирования «автономной» теневой власти

Предметом исследования являются теоретические аспекты одного из стержневых элементов

теории тенизации власти – пространственные формы формирования ее тенизационной, двойственной структуры, долгосрочного тренда двоевластия власти.

Целью исследования является определение содержания причин наличия исторического тренда – формирование пространственной сети в современных условиях нелегитимно–клановой, «автономной» организации теневой власти в отечественных условиях.

Методы исследования. В работе применяется совокупность научных методов и подходов, в том числе системный, структурно–функциональный, исторический, логический, что позволило обеспечить концептуальное единство исследования относительно исходных условий формирования теневой власти.

Результаты работы. В статье обосновывается необходимость поиска форм пространственной организации тенизационного двоевластия, выявления закономерностей тенизации властных механизмов в Украине.

Отрасль применения результатов. Система наук из семейства отрасли государственного управления, широкий круг методологических аспектов социально–экономических, правовых наук относительно проблем дисфункционального развития объекта исследования.

Выводы. Основные результаты исследования, их методологические результаты можно свести к следующим выводам: 1) мегапроблемой исследования функционирования тенизационных властных механизмов являются исходные теневые противоречия власти, в частности формирование «автономного» двоевластия власти; 2) одним из принципиальных выводов исследования является вывод о том, что историческая логика генезиса и развития «автономного» теневого двоевластия, современного сектора резкой асимметрии в доходах, институциональной недемократичности, паразитарности, системной коррупции, позанормативного регулирования внутренних отношений («внутреннее автономное обычное право» формирует адекватную своим требованиям организационную сеть теневой власти).

Ключевые слова: исходные условия формирования теневого двоевластия кланово–олигархической власти, организационные сети теневой власти, сетевая теневая организация мировых элит.

PREDBORSKIJ V.A.

The spatial aspect of the functioning of «autonomous» shadow power

The subject of the study is theoretical aspects of one of the core elements of the theory of shadowing power – the spatial forms of formation of its shadowing, dual structure, long–term trend of dual power.

The purpose of the study is to determine the content of the existence of a historical trend – the formation of a spatial network under the current conditions of illegitimate clan «autonomous» organization of shadow power in domestic conditions.

Methods of research. The work uses a set of scientific methods and approaches, including system, structural, functional, historical, logical, which allowed to provide a conceptual unity of research regarding the initial conditions of the formation of shadow power.

Results of the work. The article substantiates the need to search for forms of spatial organization of the shadowy dual power, to identify patterns of shadowing power mechanisms in Ukraine.

Application of results. The system of sciences from the family of the field of public administration, a wide range of methodological aspects of social and economic, legal sciences on the problems of dysfunctional development of the research object, the investment aspect of the security policy.

Conclusions. Basic results of research, their methodological results can be taken to the next conclusions: 1) the megaproblem of studying the functioning of shadowing power mechanisms is the initial shadow contradictions of power, in particular the formation of an «autonomous» dual power of power; 2) one of the principal conclusions of the study is the conclusion that the historical logic of the

genesis and development of «autonomous» shadow diarchy, the modern sector of sharp asymmetry in income, institutional undemocratic, parasitic, systemic corruption, internal regulation of internal relations («internal autonomous customary law» forms an organizational network of shadow power adequate to its requirements).

Keywords: *initial conditions for the formation of the shadow diarchy of clan–oligarchic power, shadow power organizational networks, world shadow elite network organization.*

Постановка проблеми. Системні процеси деградації, деформації соціально–економічних процесів, розвиток чинників кризової регресії влади, системна корупція обумовлюють високу ступінь гальмування процесів реформування суспільних відносин, необхідність вивчення сутності сучасних домінуючих тіньових владних впливів, зокрема причин і факторів тіньової організації влади, імперативів щодо ефективних засобів її обмеження та посилення тіньової резистентності.

Необхідність застосування ефективних засобів протидії тіньовій владі знайшла відображення у ряді важливих законодавчих, нормативно–правових актів держави, таких як: проекти сучасного законодавства щодо протидії корупції, Закони України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні на 2014–2017 роки» (2014), «Про засади запобігання і протидії корупції» (2011), Указ Президента України «Про невідкладні додаткові заходи щодо посилення боротьби з організованою злочинністю і корупцією» (2003, № 84/2003), проект Державної програми детінізації економіки, Указ Президента України «Про першочергові заходи щодо детінізації економіки та протидії корупції» (2005, № 1615/2005), постанови Кабінету Міністрів України з питань відстеження процесів тінізації економіки та розроблення рекомендацій щодо обмеження її зростання, цілий ряд відомчих актів тощо.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. До вітчизняних досліджень з тіньової влади відносяться праці В. Д. Базилевича, А. В. Базилюка, О. І. Барановського, В. М. Бородюка, Г. С. Буряка, З. С. Варналія, А. С. Гальчинського, Я. Я. Дьяченка, С. О. Коваленка, І. І. Мазур, В. О. Мандибури, О. В. Турчинова та ін. Значний внесок у розробку адміністративно–правових і кримінально–правових аспектів протидії корупції, тіньової влади зробили вітчизняні вчені–юристи.

В той же час, у зв'язку з недостатнім системним вивченням явища тіньового двоєвладдя, його генези, метаморфози окремих форм та стадій, причин і факторів його розвитку, засоби ефек-

тивного обмеження тіньових процесів потребують подальшого спеціального дослідження.

Метою статті є подальший розвиток теоретичного вивчення сутності тіньового двоєвладдя, зокрема організаційного аспекту існування тіньової влади, притаманних сучасним паразитарним «автономним», тіньовим елітним владним утворенням.

Виклад основного матеріалу. Аналіз довгострокових трендів вітчизняних суспільних процесів у їх історичних метаморфозах щодо механізмів взаємодії суспільства та влади свідчить про наявність стійкого відтворення та розширення суттєвих тінізаційних протиріч у взаємодії інтересів влади і широких верств населення, нарощування тінізаційного прикриття та позалаштункових механізмів подальшої експансії антидемократичних, прихованих сил і засобів прийняття владних рішень та дій й відповідного посилення тінізації відносин суспільного супротиву (як реакції на владну тінізаційну інвазію), посилення тінізаційного зовнішнього впливу на владні відносини.

Подальше посилення тінізації державно–владних відносин зв'язано з особливостями модернізації національного суспільства, притаманній їй явищам незавершеної модернізації [1], зокрема тяжіння до вибору антимодерністських трендів розвитку, побудованих на посиленні неpubлічних, нетранспарентних владних механізмів, застосуванні системної, тіньової державно–владної інтриги, кулуарних, підкилимних вузькокланових домовленостей.

Особливостями структури вихідної вітчизняної моделі тінізації державної влади, котра будувалася на послабленні, дегенеративності, неповноспроможності державного управління, що зрештою і призвело до занепаду Київської Русі, було формування владної моделі щодо відношення влади до мешканців країни як до населення фактично окупованої, підкореної країни, а самих суб'єктів імплантованої ззовні державної влади – як окупаційного режиму, запровадження матриці держави «осілого бандиту» [2, с. 7–16], що поклала початок глибокому тініза-

ційному державно–владному протиріччю. Це викликало явище двоїстості влади – ввезеної експансії інших країн і місцевої, їх протиріччя щодо різної суспільної ролі, різного відношення до прозорості державно–владних рішень в тих історичних умовах. Це зв'язано з тим, як відмічає А. В. Свідзинський [3, с. 354–366], що вже рання історія східнослов'янських племен засвідчила, що, виходячи із внутрішніх та зовнішніх особливостей, своїми силами виробити структури, потрібні для ефективної державної самоорганізації, ці племена були не здатні. Лише поява добре організованих і войовничих загонів зі Скандинавії стимулювала державотворчі процеси, при цьому центром їх формування стала Наддніпрянщина завдяки економічному чиннику – дедалі більшому освоєнню водного шляху «з варяг у греки», який значною частиною йшов Дніпром. У результаті виникла Київська Русь, яка об'єднала раніше розрізнені племена. Завдяки вигідному географічному розташуванню і войовничій енергії князів зрештою Київська Русь набула навіть форми імперії, але у зв'язку з подальшим все більшим розчиненням скандинавського елемента в слов'янському середовищі вона постала перед проблемами державотворчого характеру, які стали суттєвою складовою генотипу українського суспільства. При цьому перед великим князівством виникла низка принципово нових питань: 1) легітимізація влади, поширеної на всі проукраїнські князівства (всю Київську Русь); 2) способи передачі цієї влади нащадкам; 3) методи збору данини з малих князівств; 4) формування дружини великого князя і його стосунків з дружинниками; 5) встановлення єдиних принципів управління в усій державі.

Особливість історичних шляхів утворення тіньового «автономізму» у вітчизняному суспільстві – тобто наявність двох ешелонів влади – першої, офіційної (скандинавського походження) і другої, в значній мірі тіньової, що складалася з місцевих елементів – прослідковується на механізмі повноважень щодо збору додаткового продукту, здійснення судійських функцій, прийняття важливих суспільних рішень.

Закладений у період давньокиївської держави вихідний механізм привласнення додаткового продукту сформував історичну логіку розвитку, що виявилася у подальшій розбудові економічної основи автономної тіньової квазіелітної влади.

Зібрати додатково продукт у формі «окупаційної» данини можна було тільки шляхом «полюддя», тобто з'явившись разом зі всією дружиною: піддані платили податки лише при наявності безпосередньої загрози застосування військової сили. Князю необхідно було в ході полюддя реалізувати свої права, і тільки з'явившись разом з військом, він міг забезпечити виконання своєї функції щодо збирання данини. Саме поєднання князя через своєрідний соціально–економічний симбіоз з дружиною створювало цю можливість, ніяке інше делегування повноважень не давало можливість це здійснити: добре відомий приклад із князем Ігорем показує, чим закінчилося таке делегування повноважень, і наскільки піддані, у тому числі місцева влада, були не готові та й не здатні виконати владні фіскальні функції.

Принципового значення для подальшого розвитку протиріч матриці «автономної» тіньової влади на національному суспільному просторі, як наступний синергічний крок, мала генеза моделі державного управління в Хазарському каганаті в епоху від VII до X ст., яка була перенесена на ґрунт та визначила своєрідність моделі тіньової організації державної влади як в Україні, так і в багатьох інших країнах. Її сутність виявляється у формуванні системи державного правління, що іноді називається «двоєвладдям»: номінально на чолі країни стоїть національний лідер та місцевий владний клас, а за лаштунками офіційної, як віртуальної, влади реальний домінуючий вплив на владні процеси здійснює іудейська верхівка (чи повернута в іудаїзм місцева еліта). «Двоєвладдя» є найсуттєвішим синергетичним тіньовим явищем, що найістотніше посилив проблему тіньової «автономної» влади в Україні.

У IX ст. влада Хазарії, яку деякі дослідники визнають як одну з «наддержав» Східної Європи у IX–X ст.ст., розповсюдилася на Східноєвропейський степ і прилеглі північні області, що належали слов'янам. Тоді ізольоване князівство київських варягів стало васалом общини хазарських іудеїв, яка за допомогою моделі «двоєвладдя» використовувала русів і слов'ян у війнах проти Візантії, християн і мусульман – шийтів.

Згодом поширення матриці двоєвладдя набуло всезагального характеру, зокрема у європейських країнах, Америці, значно синергетично посилилась його специфічна ефективність через наявність таких явищ тіньового двоєвладдя [4], але вже на над–

національному рівні, як «світового тіньового закулісся» [5] та тіньової «корпоратії» [6].

Світове тіньове закулісся являє собою класичний приклад тіньової мегаструктури з відносно стійким режимом самоорганізації, цілісністю динамічної поведінки, коли на основі менш впорядкованого субстрату – національних тіньових структур – утворюються більш складні наднаціональні тіньові структури світового закулісся [3, с. 25–26].

Внутрішні та зовнішні фактори розвитку двоїстості тіньової державної влади сформували на національному рівні феномен тіньової «автономності».

Змістом синкретизму гострокризкової форми двоєвладдя «автономії» (від підпорядкування до конституційних органів держави, відповідальності перед суспільством, утворення другої, прихованої від державного контролю та суспільства, закону) держави та тіньового, паразитарного (олігархічного) сектору є відносини тіньової монополізації адміністративно-економічного, бізнесового, політичного ресурсу для обмеженого кола осіб, забезпечених олігархічними, політичними відносинами, корупційними та родинними, партійними зв'язками з вищими щаблями адміністративної та судової влади, правоохоронних органів, відповідно економічної, політичної, кадрової конкуренції в поєднанні з необмеженим доступом до національних ресурсів країни. Форма існування симбіозу елітного сектора та «автономної» влади набуває в сучасності поширеної домінуючої форми тіньового парасуспільства – альтернативного нелегітимного, другого, тіньового центру влади та суспільного розвитку. В цих умовах корупція набуває системного характеру, стає неодмінним мегаатрибутом адміністративної системи, іманентним способом її регуляції. Тіньове парасуспільство – це закрита бізнесово-владна сфера суспільства, що монополізована олігархічними структурами, котрі мають на меті набуття політичного впливу та надвисоких доходів за допомогою використання значною мірою спекулятивного фінансового капіталу [7, с. 10]. Існуюча як пануюча тіньова структура, тіньове парасуспільство утворює, відповідно до своїх потреб, і тіньову політичну, судову, правоохоронну, соціально-економічну інфраструктуру, що зумовлює тіньовий режим функціонування рядових суб'єктів господарювання.

В сучасній Україні, в інших країнах СНД створений такий «автономний» тіньовий, кланово-олігархічний, прихований, другий (по відношенню до

офіційного) двоєвладний сектор, котрий, значною мірою, має для суспільства суто паразитарний тіньовий паралельний характер, що знайшло своє відображення, зокрема в явищі паралельної тіньової реальності [8]. В Україні, суспільство якої перебуває у стані незавершеної модернізації, для якого притаманними є «відсутність чітких кордонів між сферами діяльності» та гібридизація влади, всі компоненти якої – політика, великий бізнес, адміністративно-владні функції, кримінальна діяльність – синкретично злиті в єдине ціле. Як наслідок формується соціально-економічна модель трансформаційних процесів, в якій відбувається тіньова монополізація елітною автономною владою політичних, адміністративних та економічних функцій держави, що забезпечує нейтралізацію потенційних форм контролю та регулювання з боку держави за цим сектором, знищується конкурентний економічний простір. Виведення «автономної держави» з-під контролю держави, що означає її тінізацію, одночасно тінізує і діяльність інших – ординарних секторів влади через наведену форму тінізації. «Автономна держава», перекладаючи свою частку фіскального тягаря на плечі ординарної економіки, змушує останню шукати можливостей виживання за допомогою наведеної тінізації.

Важливого значення для розуміння механізмів функціонування «автономної» тіньової влади мають уяви про особливості її просторової організації. Її базову основу слід визнати як тіньову владну систему з дистанціюванням вузлових зон та позавузлових мереж.

Суть організаційних мереж виявляється у відсутності єдиного управляючого органу та наявності множини локальних центрів управління. Для організаційних мереж притаманні консультативні та координаційні функції керівників локальних центрів. В середині окремих ланок можуть співіснувати різні організаційні форми управління, в тому числі і ті, що мають ієрархічний, демократичний, аморфний характер. Однією із таких організаційних форм може бути кланова, коли лідер ланки отримує настільки великі повноваження, що може одноособово приймати рішення, незважаючи на позиції окремих членів.

Тренд на домінування мережевої організації національного тіньового простору виявляється у деградації тіньової ієрархічної піраміди територій. Архітектура тіньового простору являє собою

не пірамідальну вертикаль з єдиним центром управління, а горизонтальну мережу несубординованих вузлів і позавузлових територій.

До просторово-мережевої тіньової організації національного простору влади слід віднести наступні основні її базові елементи:

1) вузлові центри «автономної» тіньової влади, що являють собою місце локалізації тіньових владних політичних інституцій, концентрації тіньових економічних, кадрових, інтелектуальних ресурсів, оформлення культурних кодів пануючої еліти. Весь обсяг діяльності вузлового центра «автономної» тіньової влади будується навколо ітераційного узгодження інтересів обмеженої кількості вузлових центрів тіньової влади та її суб'єктів. Особливостями їх функціонування є їх підпорядкованість світовим мережам тіньової влади та їх інтересам;

2) позавузлові мережі «автономної» тіньової влади делегують свої економічні, політичні, владні ресурси вузловим центрам, отримуючи натомість опосередковане залучення до використання іміджевих преференцій тіньової влади, його владного капіталу, периферійних ресурсів країни;

3) «сплячі» комунікаційні мережі «автономної» тіньової влади – тіньові, тимчасово функціонально неактивні елементи потенційної тіньової держави як форма неактивного існування конкурентних до пануючої (активної) тіньової влади, що сформовані та існують здебільшого в неактивному режимі для майбутнього захоплення влади. «Сплячі» комунікаційні мережі повинні бути здатні швидко перевести «сплячий» режим мережі до активного стану завдяки спеціальним кодовим комунікаційним індикаторам, зокрема за допомогою сучасних інформаційних суспільних мереж;

4) мережева тіньова організація сучасних світових еліт (перш за все англо-саксонських та західно-континентальних), що забезпечують посилення впливу тіньових світових мереж на світові суспільні процеси, зростання загроз з їх боку світовим і національним структурам влади, перехід процесів світового закулісся до більш відкритих форм змови, що, зокрема, свідчить про більше підпорядкування ним офіційних структур світу.

Світова тіньова система влади – це складно організований комплекс тіньової влади різного рівня дієздатності, впливу, офіційної або тіньової (у межах тіньового парасуспільства) легітимації, окремі елементи якого виникали та розвивали-

ся асинхронно, але за сучасних умов діють як синергетично організований вузол тіньових впливів на офіційну та тіньову національну владу. Це так звані Комітет ЗОУ, Синдикат, ілюмінати, неоілюмінати, олімпійці, «Круглий стіл», «Більдербергський клуб», «Римський клуб», тощо.

Світове тіньове закулісся являє собою класичний приклад тіньової мегаструктури з відносно стійким режимом самоорганізації, цілісністю динамічної поведінки, коли на основі менш впорядкованого субстрату – національних тіньових структур – утворюються більш складні наднаціональні тіньові структури світового закулісся [3, с. 25–26].

В основі всіх програмних засад діяльності організацій світового тіньового мережевого закулісся та встановлення Нового світового порядку, на думку Д. Коулмана, знаходиться ідея Мельтуса про позбавлення світу від 3 млрд «даремних ідоків» (за визначенням, введеного лордом Бертраном Расселом – найстарішого представника Комітету ЗОУ). Природні ресурси будуть розподілятися засобами глобального планування. Держави-нації повинні будуть або підкоритися владі «Римського клубу», або жити за законами джунглів, борючись за своє примітивне виживання [9, с. 86–88].

Основними програмними складовими місії світового тіньового уряду, за Д. Коулманом, є наступні:

1) привести до влади Єдиний світовий уряд і встановити Новий світовий порядок з об'єднаною церквою і грошовою системою під їх управлінням;

2) повне нівелювання будь-якої національної самобутності та національної гідності, знищення індивідуальності людини для перетворення людства у аморфну масу;

3) здійснити руйнацію релігій і в особливості християнства, за єдиним виключенням – створеної світової закуліссям своєї релігії. Сприяти поширенню таких релігійних культів як «релігійне звільнення» з метою підриву існуючих релігій і в особливості християнства; заохочувати інтерес до язичеських релігійних культів, таким як культ кабали. До початку 2005 року кабалістичні культу отримали, зокрема, в Сполучених Штатах найширше поширення;

4) встановити контроль над кожною людиною без виключення шляхом використання сучасних засобів управління свідомістю, Internet, а також за посередництвом того, що З. Бжезинський назвав «технотронікою» (створених методами генної інженерії клонів);

5) повне зупинення промислового розвитку та виробництва ядерної електроенергії у так званому «постіндустріальному суспільстві» з нульовим зростанням. Відповідне зменшення чисельності великих індустріальних центрів за сценарієм, що дуже нагадує план геноциду Пол Пота для Камбоджі;

6) скоротити чисельність населення навіть розвинутих країн шляхом ведення перманентних обмежених війн, а країн третього світу – за допомогою голоду та масштабних епідемій. Комітет ЗОО доручив Сайрусу Венсу (колишньому державному секретарю США у 1977–1979 роках) підготувати доповідь про те, яким чином краще організувати цей геноцид (довідку уряду США «Звіт Глобал 2000»);

7) здійснювати всіляку підтримку інституційній інфраструктурі світового тіньового уряду та його агентам впливу – Організації Об'єднаних Націй, Міжнародному валютному фонду, Банку міжнародних розрахунків, Міжнародному суду, а також, наскільки це можливо, позбавити місцеві установи впливу, поступово звести нанівець їх суб'єкте значення або повністю підпорядкувати їх опіки з боку ООН [9, с. 88–100].

Для розуміння тіньового механізму прийняття рішень, перш за все в системі національного державного управління, великого значення набуває дослідження логістики впливу на них тіньового мережевого світового закулісся. Цей мегасуб'єкт тіньового світового впливу здійснює його найширшою системою світових тіньових мереж, напівтіньових, офіційних інститутів, агентств впливу, системою наддержавних світових організацій, розгалуженою системою агентури в ЗМІ, державах, недержавних організаціях тощо. Однак найбільшого значення в системі безпосереднього тіньового впливу на державу набуває існування та функціонування так званої мережі «автономної» тіньової держави, головною функцією якої як раз і є логістика тіньового зв'язку між суб'єктами тіньового світового закулісся та державою.

Висновки

Внутрішні та зовнішні фактори розвитку двоїстості тіньової державної влади сформували на національному рівні феномен тіньової «автономності».

Змістом синкретизму гострокризивої форми двоєвладдя «автономії» (від підпорядкування до конституційних органів держави, відповідальності перед суспільством, утворення другої, прихова-

ної від державного контролю та суспільства, закону) держави та тіньового, паразитарного (олігархічного) сектору є відносини тіньової монополізації адміністративно-економічного, бізнесового, політичного ресурсу для обмеженого кола осіб, забезпечених олігархічними, політичними відносинами, корупційними та родинними, партійними зв'язками з вищими щаблями адміністративної та судової влади, правоохоронних органів, відсутністю економічної, політичної, кадрової конкуренції в поєднанні з необмеженим доступом до національних ресурсів країни. Форма існування симбіозу елітного сектору та «автономної» влади набуває в сучасності поширеної домінуючої форми тіньового парасуспільства – альтернативного нелегітимного, другого, тіньового центру влади та суспільного розвитку.

Важливого значення для розуміння механізмів функціонування «автономної» тіньової влади мають уяви про особливості її просторової організації. Її базову основу слід визнати як тіньову владну систему з дистанціюванням вузлових зон та позавузлових мереж.

До просторово-мережевої тіньової організації національного простору влади слід віднести наступні основні її базові елементи:

1) вузлові центри «автономної» тіньової влади, що являють собою місце локалізації тіньових владних політичних інституцій, концентрації тіньових економічних, кадрових, інтелектуальних ресурсів, оформлення культурних кодів пануючої еліти;

2) позавузлові мережі «автономної» тіньової влади делегують свої економічні, політичні, владні ресурси вузловим центрам, отримуючи натомість опосередковане залучення до використання іміджевих преференцій тіньової влади, його владного капіталу, периферійних ресурсів країни;

3) «сплячі» комунікаційні мережі «автономної» тіньової влади – тіньові, тимчасово функціонально неактивні елементи потенційної тіньової держави як форма неактивного існування конкурентних до пануючої (активної) тіньової влади, що сформовані та існують здебільшого в неактивному режимі для майбутнього захоплення влади. «Сплячі» комунікаційні мережі повинні бути здатні швидко перевести «сплячий» режим мережі до активного стану завдяки спеціальним кодовим комунікаційним індикаторам, зокрема за допомогою сучасних інформаційних суспільних мереж;

4) мережева тіньова організація сучасних світових еліт (перш за все англо-саксонських та

західно-континентальних), що забезпечують посилення впливу тіньових світових мереж на світові суспільні процеси, зростання загроз з їх боку світовим і національним структурам влади, перехід процесів світового закулісся до більш відкритих форм змови, що, зокрема, свідчить про більше підпорядкування ним офіційних структур світу.

Список використаних джерел

1. Предборський В. А. Тінізація влади як прояв процесів незавершеної модернізації. Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. пр. Державного науково-дослідного інституту інформатизації та моделювання економіки. К., 2017. № 1. С. 3–9.
2. Предборський В. А. Тіньова «автономна» держава як загроза інвестиційній безпеці. Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. пр. Держ. наук.-дослідн. ін-ту інформатизації та моделювання економіки. Київ, 2018. № 10. С. 7–16.
3. Свідзинський А. В. Синергетична концепція культури. Луцьк: ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2009. 696 с.
4. Шафаревич И. Г. Мы и они. М.: Эксмо: Алгоритм, 2010. С. 123–131.
5. Предборський В. А. Ієрархічні структури тіньової залежності. Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. пр. Держ. наук.-дослідн. ін-ту інформатизації та моделювання економіки. Київ, 2017. № 6. С. 3–8.
6. Предборський В. А. Корпоратія як потужна глобальна ланка тінізації суспільств. Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. пр. Держ. науково-дослідн. ін-ту інформатизації та моделювання економіки. Київ, 2017. № 9. С. 9–13.
7. Потемкин А. Элитная экономика. М.: ИНФРА-М, 2001. 360 с.
8. Предборський В. А. Гібридна, кризова паралельна реальність владного простору. Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. пр. Держ. наук.-дослідн. ін-ту інформатизації та моделювання економіки. Київ, 2018. № 11. С. 7–15.
9. Коулман, Дж. Ієрархія заговорщиків: Комитет Трехсот. М.: «Древнее и современное», 2011. 616 с.

References

1. Predborskyi V. A. Tinizatsiia vlady yak proiav protsesiv nezavershenoi modernizatsii. Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini : zb. nauk. pr. Derzhavnoho naukovо-

doslidnoho instytutu informatyzatsii ta modeliuvannia ekonomiky. K., 2017. № 1. S. 3–9.

2. Predborskyi V. A. Tinova «avtonomna» derzhava yak zahroza investytsiini bezpetsi. Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini: zb. nauk. pr. Derzh. nauk.-doslidn. in-tu informatyzatsii ta modeliuvannia ekonomiky. Kyiv, 2018. № 10. S. 7–16.

3. Svidzynskiy A. V. Synerhetychna kontseptsiiia kultury. Lutsk: VAT «Volynska oblasna drukarnia», 2009. 696 s.

4. Shafarevych Y. H. My i ony. M.: Eksmo: Alhorytm, 2010. S. 123–131.

5. Predborskyi V. A. Ierarkhichni struktury tinovoi zalezhnosti. Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini: zb. nauk. pr. Derzh. nauk.-doslid. in-tu informatyzatsii ta modeliuvannia ekonomiky. Kyiv, 2017. № 6. S. 3–8.

6. Predborskyi V. A. Korpokratiia yak potuzhna hlobalna lanka tinizatsii suspilstv. Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini: zb. nauk. pr. Derzh. naukovо-doslid. in-tu informatyzatsii ta modeliuvannia ekonomiky. Kyiv, 2017. № 9. S. 9–13.

7. Potemkyn A. Элитная экономика. М.: YNFRA-M, 2001. 360 s.

8. Predborskyi V. A. Hibrydna, kryzova paralelna realnist vladnoho prostoru. Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini: zb. nauk. pr. Derzh. nauk.-doslidn. in-tu informatyzatsii ta modeliuvannia ekonomiky. Kyiv, 2018. № 11. S. 7–15.

9. Koulman, Dzh. Yerarkhyia zahovorshchikov: Komytet Trekhsot. M.: «Drevnee y sovremennoe», 2011. 616 s.

Дані про автора

Предборський Валентин Антонович,

д.е.н., професор, професор кафедри економічної теорії, Національний авіаційний університет
e-mail: prvika2015@gmail.com

Данные про автора

Предборский Валентин Антонович,

д.э.н., профессор, профессор кафедры экономической теории, Национальный авиационный университет
e-mail: prvika2015@gmail.com

Data about the author

Predborskiy Valentin,

professor of the department economic theory NAU, doctor of economics, professor
e-mail: prvika2015@gmail.com

Науково–теоретичні підходи до оцінки національних брендів

Об'єктом дослідження є національні бренди країн як вища форма ієрархії територіального брендування.

Предметом дослідження є науково–теоретичні підходи до оцінки національних брендів країн.

Мета дослідження – порівняти існуючі підходи до оцінки національних брендів, визначити їх переваги та недоліки, що в подальших дослідженнях допоможе сформуванню стратегії бренд–орієнтованого розвитку України.

Методи дослідження: статистичний аналіз, структурний географічний аналіз, компаративний аналіз.

Результати роботи та висновки. Статтю присвячено компаративному аналізу існуючих підходів до оцінки національних брендів. Досліджено наступні методи оцінки національних брендів: рейтинг NBISM Anholt–GfK, BrandFinance та FutureBrand. Проаналізовані негативні наслідки брендування країни, як ризики розвитку національного бренду. Особливе місце в дослідженні виокремлено оцінці ролі брендингу України. Зроблено висновок щодо необхідності формування національного бренду з урахуванням потенційних ризиків його розвитку.

Новизна: Розглянуті ризики брендування країни. Запропоновано схему класифікації ризиків, що виникають під час розвитку національних брендів.

Ключові слова: оцінка національного бренду, територіальний бренд, ризики брендування, рейтинг NBISM Anholt–GfK, оцінка BrandFinance, оцінка FutureBrand.

СТУДИНСКАЯ Г.Я.

Научно–теоретические подходы к оценке национальных брендов

Объектом исследования являются национальные бренды стран как высшая форма иерархии территориального брендинга.

Предметом исследования является научно–теоретические подходы к оценке национальных брендов стран.

Цель исследования – сравнить существующие подходы к оценке национальных брендов, определить их преимущества и недостатки, что в дальнейших исследованиях поможет сформировать стратегию бренд–ориентированного развития Украины.

Методы исследования: статистический анализ, структурный географический анализ, компаративный анализ.

Результаты работы и выводы. Статья посвящена компаративному анализу существующих подходов оценки национальных брендов. Исследованы следующие методы оценки национальных брендов: рейтинг NBISM Anholt–GfK, BrandFinance и FutureBrand. Проанализированы негативные последствия брендинга страны, как результат рискованного развития национально–го бренда. Особое место в исследовании отведено пониманию роли брендинга Украины. Сделан вывод о необходимости формирования национального бренда с учетом потенциальных рисков его развития.

Новизна: Рассмотрены риски брендинга страны. Предложена схема классификации рисков, возникающих при развитии национальных брендов.

Ключевые слова: оценка национального бренда, территориальный бренд, риски брендинга, рейтинг NBISM Anholt–GfK, оценка BrandFinance, оценка FutureBrand.

Scientific–theoretical approaches to the assessment of national brands

The object of research is national brands of countries as the highest form of the hierarchy of territorial branding. The subject of the research is scientific–theoretical approaches to the evaluation of national brands of countries.

The purpose of the study is to compare existing approaches to the evaluation of national brands, to identify their advantages and disadvantages, which in the future studies will help to shape the brand–oriented development strategy of Ukraine.

Methods of research: statistical analysis, structural geographic analysis, comparative analysis.

Results of work and conclusions. The article deals with the comparative analysis of existing approaches to the assessment of national brands. The following national brand rating methods have been explored: NBISM Anholt–GfK, BrandFinance and FutureBrand ratings. Negative consequences of country branding as risks of national brand development are analyzed. A special place in the study was singled out to analyze the role of branding in Ukraine. The conclusion is drawn about the necessity of forming a national brand taking into account the potential risks of its development.

Novelty: The risks of country branding are considered. The classification scheme of risks arising from the development of national brands is proposed.

Key words: national brand rating, territorial brand, branding risks, NBISM Anholt–GfK rating, BrandFinance rating, FutureBrand rating.

Постановка проблеми. Вирішення соціаль–но–економічних, екологічних, демографічних питань в Україні потребує інтегрованого підходу із використанням широкомасштабних інструментів впровадження державних рішень, заходів, що здатні відтворити та скерувати розвиток країни у потрібному напрямку та забезпечити темпи цього розвитку, які дозволять здійснити стратегічні структурні зрушення в національній економіці. Просування окремих територій для залучення інвестицій, інновацій, кваліфікованої робочої сили, туристичних потоків через створення вільних (спеціальних) економічних зон, технопарків, кластерів, що використовується в багатьох країнах світу більше ніж п'ять століть, є одним із тих ефективних підходів, що дозволяє досягти бажаних змін та результатів. Світовий досвід брендування територіальних формувань у масштабах країни, як логічне продовження розвитку територіального маркетингу, та перші кроки України в цьому напрямку також демонструють значні результати брендингу в якості економічного інструменту розвитку та просування країни у світовому просторі. Сучасна наука накопичила великий досвід розвитку теорії національного брендингу та різноманітні підходи до оцінки вартості бренду країни, які формують загальне бачення результатів брендування та можливість рейтингування

країн за отриманими оцінками, що забезпечує їх подальший розвиток та конкурентоспроможність на світовій арені.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

С. Анхольт запропонував перший концептуальний підхід до визначення брендингу територій та термін «брендинг місць» (branding of places) ще в 2002 році. Його концепція стала результатом логічного розвитку територіального маркетингу та поєднання маркетингового інструментарію із теорією брендингу щодо товарів та послуг А.Д. Аакера та його послідовників – Ж.–Н. Капферера, К.Л. Келлера, Т. Геда, Г. Дана та інших науковців. Інтегроване просування території передбачало її мультивекторний розвиток, який потребував об'єднання зусиль уряду з приватним бізнесом та широкою громадськістю, забезпечував підтримку експорту вітчизняної продукції, що сприяло довготривалим перспективам країни, підвищенню конкурентоспроможності її національної економіки, але одночасно потребувало достатніх інвестиційних вливань у формування національного бренду. «Національна стратегія з розвитку брендів визначає найбільш реалістичне та конкурентоздатне стратегічне бачення країни та гарантує, що це бачення підтримується, зміцнюється при кожній взаємодії між країною та рештою світу», – пише С. Анхольт [1, с. 23–24].

Розвиваючи методологічний підхід С. Анхольта, FutureBrand також робить акцент на вивченні асоціативного сприйняття країни, яке досліджується у двох напрямках – Статус країни (Status) та її Досвід країни (Experience) [2]. Найвідомішою та найавторитетнішою компанією світу, що заснована в 1996 році та оцінює вартість національних брендів країн, є компанія BrandFinance, яка складає щорічний відповідний рейтинг за власною методикою [3].

Недосліджені частини проблеми. Разом з тим, згадані підходи відрізняються та мають свої переваги та недоліки, розуміння та врахування яких дозволить оптимізувати шлях формування національного бренду України в майбутньому.

Мета дослідження – порівняти існуючі підходи до оцінки національних брендів, визначити їх переваги та недоліки, що в майбутньому допоможе сформулювати стратегію бренд-орієнтованого розвитку України.

Новизна роботи. Розглянуті ризики бредування країни. Запропоновано схему класифікації ризиків, що виникають під час розвитку національних брендів.

Об'єктом дослідження є національні бренди країн як вища форма ієрархії територіального брендуння. Предметом дослідження є науково-теоретичні підходи до оцінки національних брендів країн.

Виклад основного матеріалу. Коректне розуміння суті об'єкту оцінки – національного бренду країни, алгоритму його створення сприяють адекватному вибору методу його оцінки. Розуміння національного бренду країни, як довгострокової інвестиції у її розвиток, призвело до необхідності оцінки цих інвестицій, їх ефективності та терміну повернення, а також до визначення та порівняння вартості національних брендів країн світу. Перший

методологічний підхід, що був запропонований С. Анхольтом, базувався на його моделі бренду країни. Конкурентоспроможність вітчизняного господарства на світовому ринку, що визначається рівнем експорту її товарів та послуг (розміром квоти та рівнем його технологічності), потужністю туристичного потоку та його географічною складністю, обсягом прямих іноземних та внутрішніх інвестицій, відповідним інституційним середовищем, діями у внутрішній та зовнішній політиці, створює певні асоціації щодо країни в оточуючому середовищі. Культура країни, її громадяни та їх поведінка на власній території та за кордоном, засоби масової інформації також впливають на формування асоціативного сприйняття країни. За задумом Саймона Анхольта брендинг території, акцентуючи увагу на територіальній ідентичності, враховує вище названі шість векторів розвитку: туризм, люди, бізнес та інвестиції, які ми відносимо до необхідності щодо «залучення в країну», експорт, політика, культура та спадщина мають просуватися із країни для розвитку національного бренду, що відображено на рис. 1.

Оцінка кожної складової шестикутника надає інтегрований результат, що дозволяє скласти рейтинг національних брендів країн світу. Обсяг експорту та інвестицій можливо оцінити монетарними методами, тобто в грошових одиницях, інституційне середовище – через рейтинг «Doing business», туризм – доходами від туристичної діяльності, інші складові можна оцінити поведінковими або комбінованими методами. Але за методом С. Анхольта оцінюється саме сприйняття окремих елементів, тобто оцінюються асоціації людей в шести напрямках про певну країну. Зокрема, дії уряду оцінюються через дослідження громадської думки про компетентність і справедливість уряду, а також про її зобов'язання щодо

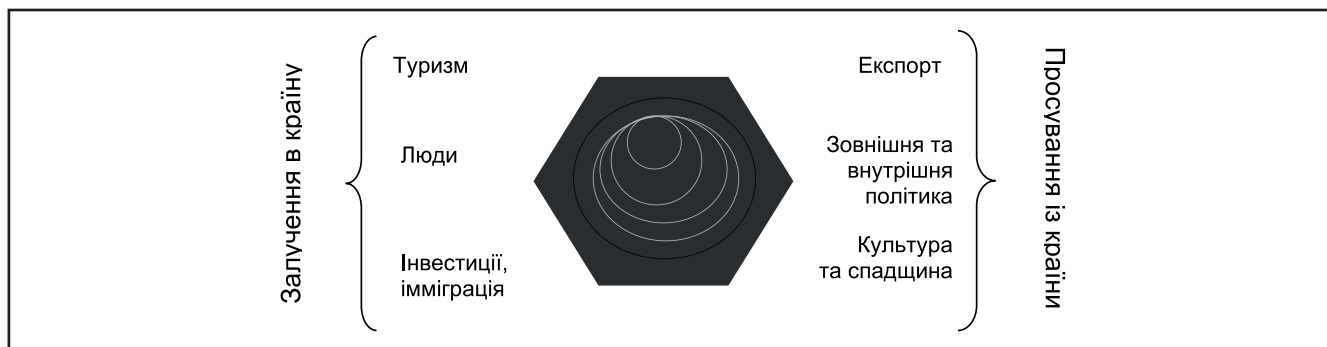

Рисунок 1. Шестикутник територіальної ідентичності С. Анхольта

Джерело: удосконалено за [1, с. 186]

глобальних проблем; експорт країни оцінюється через публічне сприйняття громадськістю іміджу товарів та послуг країни; інвестиції та імміграція – через оцінку сприйняття якості життя країни та ділового середовища, залучення людей до життя, роботи або навчання в країні. Необхідно додати, що елемент «імміграція» з'явився в шестикутнику пізніше; очевидно, щоб не змінювати базову модель автора, цей елемент було приєднано до одного з основних елементів. Враховуючи, що згаданий чинник пишеться таким чином – «Investment & Immigration», мається на увазі, очевидно, пересування як капіталів, так людей, оскільки останній процес сьогодні активізується; інвестиційні та імміграційні потоки орієнтуються, перш за все, на бренд-країни, які, в свою чергу, змінюються під впливом емігрантів.

Підхід С. Анхольта не дає можливості оцінити вартість національного бренду в грошовому еквіваленті, але рейтинг національних брендів, що складається за даним підходом, надає можливість країні оцінити власні координати на світовій арені, а також динаміку їх зміни, що дозволяє сформулювати стратегію управління брендом країни в майбутньому. Таким чином, Бренд ІндексSM «Anholt-GfK» вимірює національний імідж та репутацію країни, здійснивши 20 185 інтерв'ю через Інтернет-опитування в 20 країнах-учасницях із дорослим населенням віком від 18 років. Отримані дані зважуються з урахуванням основних демографічних характеристик, включаючи вік, стать та освіту онлайн-населення в кожній країні. Разом з тим, методика оцінки не розголошується, в публічному доступі є тільки напрями оцінки, що робить такий підхід завуальованим та досить суб'єктивним, адже оцінюються асоціації людей,

які можуть залежати від настрою, фізичного та психічного стану людей, точності їх інформованості, що формується під впливом різних джерел (їх об'єктивності, потужності, частоти тощо). Ще одним недоліком підходу є вибірковий підхід до об'єктів оцінки, так в 2017 році рейтинг складався лише із 50 країн світу. Безумовна цінність методу – в його первинності. В вільному доступі є інформація тільки про національні бренди TOP-10 країн світу, що представлено у табл.1.

З даних табл.1 видно, що кожна з країн TOP-10 покращили свої позиції, виключенням є тільки США, які втратили лідерство у глобальному сприйнятті її управління. Тим не менш, США досі належить до п'ятірки кращих країн для трьох із шести елементів загального індексу NBI: в культурі та експорті США займає друге місце, за інвестиціями-імміграцією – на п'ятому місці. Разом з тим, погіршилась позиція США з 19-го місця до 23-х в оцінці сприйняття якості управління в цій країні, особливо слабкої оцінки для однієї з провідних країн світу.

На думку С. Анхольта таке «падіння США свідчить про «короткий ефект», політичного послання президента Д. Трампа про першість Америки [2]. Проте оцінка американців своєї власної країни в 2017 році є більш позитивною, ніж оцінка зовнішньої аудиторії. Подібне падіння світового сприйняття США було помічено вперше після переобрання Джорджа Буша, коли США зайняли сьоме місце у світовому рейтингу національних брендів.

Завдяки втраті лідерських позицій США, Франція і Японія отримали можливість підвищити свої позиції у загальному рейтингу. Так, Франція піднялась із п'ятого та посіла друге місце вперше з 2009 року завдяки покращенню оцінки асо-

Таблиця 1. Зміни TOP-10 країн світу у рейтингу NBISM Anholt-GfK 2016-2017

Країна	Рейтинг 2017	Рейтинг 2016	Зміна оцінки 2017/2016
Німеччина	1	2	+ 0,99
Франція	2	5	+ 1,56
Велика Британія	3	3	+ 1,27
Канада	4	4	+ 0,96
Японія	5	7	+ 2,12
США	6	1	- 0,63
Італія	7	6	+ 0,74
Швейцарія	8	8	+ 1,34
Австралія	9	9	+ 0,76
Швеція	10	10	+ 1,30

NBISM оцінка зміни: мінімальні +/- 0.26 – 0.50; середні +/- 0.51 – 1.00; значні > +/- 1.00

Джерело: складено за [4]

Місце в рейтингу	NBI SM	Експорт	Уряд	Культура	Люди	Туризм	Імміграція/інвестиції
1							
2							
3							
4							
5							

Рисунок 2. Складові TOP-5 2017 за версією NBISM

Джерело: складено автором за [4]

ціативного сприйняття її у всіх шести категоріях. Особливо це стосується оцінок дій французького уряду та складовій «імміграції–інвестиції», які збільшились у двічі. Франція займає перше місце у глобальному сприйнятті її культури, друге – туризму, і п'яте – її експорту, що видно із рис. 2.

2017 рік став знаменним і для Японії, яка посіла разом із Канадою четверте місце у загальному рейтингу національних брендів, отримавши таку оцінку протягом майже десяти років. Найбільш висока оцінка асоціативних сприйняття щодо Японії дана експорту її товарів, де країна справедливо займає перше місце та також демонструє значні прибутки в порівнянні з середнім для імміграції інвестицій, культури та управління.

Особливим 2017 рік став і для України, яка була вперше включено до рейтингу національних брендів 50 країн світу. Це свідчить, перш за все, про пильну увагу до нашої країни зі сторони світової спільноти. В 2017 році Україна посіла тільки 43 сходинку загального рейтингу.

Відповідно до першого підходу головною ідеєю брендингу території в кожному форматі є донесення до широкого кола громадськості уявлення про її унікальність через просування системи образів; основний вектор дій брендингу спрямований на подолання ресурсного (фінансового, трудового, інтелектуального) дефіциту регіону, вирішення місцевих соціально–економічних, демографічних, екологічних проблем.

Бренд території передбачає можливість її розвитку завдяки чотирьом аудиторіям цієї території, які є рушійною силою розвитку території та

вимагають певного підходу до їх стимулювання: туристів – до пошуку нових вражень; інвесторів – до відкриття нових можливостей; підприємців – до залучення кваліфікованої (або дешевої) робочої сили та нових інвестицій; місцевих жителів до підвищення соціально–економічних, екологічних стандартів життя. Перші дві аудиторії (інвестори та туристи) є зовнішніми по відношенню до регіону, третя – змішаною, остання є внутрішньою, що формує різні підходи до їх інформування, стимулювання та управління, а також до оцінки очікуваних або отриманих результатів брендування території. Відправною складовою виступають саме туристи, потоки яких сприяють розвитку місцевої суміжної інфраструктури (готелі, громадське харчування, рекреаційні установи, місця відпочинку, музеї, театри тощо), активізують розвиток підприємництва у регіоні, що своєю чергою, формує комерційний інтерес інвесторів. Сучасний туризм є одним з локомотивів економіки.

Другий метод, за яким вираховується вартість національних брендів, є метод компанії BrandFinance. Метод відноситься нами до групи комплексних або змішаних, оскільки передбачає оцінку сили бренду, а також розрахунок майбутніх доходів країни, що наведено у формулі 1:

$$B_v = B_{si} * R_b * F_b, \quad (1)$$

де B_v – вартість національного бренду країни, грн;
 B_{si} – індекс сили бренду (по 100 бальної шкалі);
 R_b – оцінка роялті для країни;
 F_b – прогнозовані прибутки, грн.

Оцінка сили бренду здійснюється за 26 показниками (по шкалі 100 балів), які зображені на рис.

Рисунок 3. Показники розрахунку сили бренду країни за методикою компанії BrandFinance

Джерело: складено автором за [3]

3. Отриманий результат корегується на два інші показники формули (1). Основний показник «Сила бренду» (Bsi) залежить від тих, хто відповідає за національну рекламну кампанію країн. Він визначається, виходячи із продуктивності за трьома ключовими складовими: товари та послуги, інвестиції, суспільство. Відповідні субелементи: туризм, ринок, управління, люди та навички діляться на показники, що безпосередньо оцінюються.

Разом 100 показників формують інтегральну оцінку – індекс міцності бренду (BSI). За підсумками «сили бренду» кожної країни присвоюється рейтинг від AAA + до D, подібно до кредитного рейтингу:

AAA + Exceptional	BBB Developing
AAA	BB
AAA –	B
AA + Very strong	CCC Weak
AA	CC
AA –	C
A + Strong	DDD Failing
A	DD
A –	D

Наприклад, «сила бренду» Великобританії дорівнює 85, що дозволило країні зайняти 10-е місце у світовому рейтингу за цим показником і

присвоїти країні рейтинг AAA. Інформаційними статистичними джерелами для оцінювання за методом BrandFinance обрано наступних чотири: IMD, World Economic Outlook, The Finance Time (FDI Intelligenc), World Economic Forum.

Гіпотетичний показник ставки роялті визначається на другому етапі методики BrandFinance, виходячи із посилання на середні тарифи, які виявлені у домовленостях серед компаній в ліруючих галузях національної економіці, що підтверджується посиланням на їх доступність.

Оцінка національного бренду включає п'ятирічний прогноз продажів товарів та послуг у кожній країні. Валовий внутрішній продукт (ВВП) використовується як сукупний дохід. Прогнози беруться із світового економічного прогнозу МВФ у національній валюті, до якої застосовується поточний обмінний курс.

Для обліку ризиків в кожній національній економіці розраховується дисконтна ставка. Це репрезентує середню вартість джерел бренду та мінімальний прибуток, необхідний для розрахунку вартості бренду. Дисконтна ставка використовується для розрахунку теперішньої вартості майбутнього прибутку бренду, що враховує вартість часу та пов'язаний ризик. Отримані цифри опо-

Таблиця 2. Динаміка вартості TOP-6 національних брендів країн, млн дол. США

Країна*	Роки								
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
1.США	11370	14641	17990	19261	19703	20574	21055	25899	27751
2.Китай	3001	4847	6109	6352	6314	7087	10209	13869	19486
3.Німеччина	3146	3903	4002	4357	4166	3882	4021	5147	4855
4.Японія	1940	2552	2263	2458	2541	3002	3439	3598	4533
5.ВБ	1849	2189	2354	2833	3101	2942	3129	3750	3851
6.Франція	1673	1963	1938	2076	2158	2339	2969	3224	3097

Джерело: складено автором за [4]

датковуються за місцевою ставкою податку на прибуток підприємств. Внесок бренду після оподаткування дисконтується до «чистої теперішньої вартості», використовуючи ставку дисконту.

Динаміка вартості брендів країн, бренди товарів та послуг яких входять у TOP-100 за версією BrandFinance протягом багатьох років, наведено у табл. 2.

В TOP-10 країн 2019 року за версією BrandFinance увійшли також Південна Корея (2135 млн дол. США), Канада (2183 млн дол. США), Індія (2562 млн дол. США), Італія (2110 млн дол. США). Зауважимо, що за 10 років вартість національного бренду США збільшилась у 2,4 рази, тоді як Китаю – в 6,5 разів!

Менш відомий підхід до оцінки вартості національних брендів запропонований компанією Futurebrand (1999 рік заснування), що є частиною Interpublic Group of Companies (IPG) – світового лідера у маркетингових рішеннях. Завдяки відкритому доступу до методології складання рейтингу існує можливість її аналізу, а також порівняння результатів за різними підходами.

Новітнім принципом, яким користувалась компанія Futurebrand при складанні світового рейтингу 75 брендів країн в 2015 році, стала гіпотеза, що не всі країни світу є брендами, що корелює із нашою тезою про існування «історичного бренду», який не відповідає умовам реального національного бренду країни [5].

«Історичний бренд» тільки засвідчує або нагадує про факт існування країни, але, на відмінність від реального бренду, не наділяє та не демонструє переваги цієї країни світові, тобто «історичний бренд» є формальною, непрацюючою ознакою. Реальний бренд країни виступає потужним джерелом її доходів у різних формах. Враховуючи вказаний принцип, компанія Futurebrand акцентували увагу на дослідженні та оцінці атрибутів, що відносяться до «країни походження», як додат-

ковому розмірі сили бренду країни, а також оцінили заходи, що стосуються рішень про відвідування, інвестування в країну та її рекомендації іншим. Крім того, цей принцип дозволив врахувати посилення зв'язку між брендом країни та процесом урбанізації. В межах обраного принципу було встановлено, що тільки 22 країни світу з 75, які досліджувались, мають реальні працюючі територіальні бренди – національні бренди країни. Тобто тільки 22 країни в світі можна назвати брендами, респонденти яких схильні відвідувати, рекомендувати та займатися бізнесом, демонструючи, що відчують конкурентні переваги цієї країни.

Аудиторія респондентів, що були опитані компанією, складається із 2530 ділових людей та туристів 17 країн: США, Канади, Бразилії, Аргентини, Мексики, Великобританії, Німеччини, Франції, Росії, Туреччини, Південної Африки, ОАЕ, Індії, Китаю, Таїланду, Японії та Австралії. В основу анкети було покладено модель ієрархічних рішень компанії (Hierarchical Decision Model – HDM), що враховує сім напрямів: усвідомлення, обізнаність, асоціації, переваги, розмірковування, рішення / відвідування, рекомендації.

Наступний принцип, що було використано в рейтингуванні, реалізовано у новому класифікаційному підході, який допомагає диференціювати країни відповідно до сили їх сприйняття оточуючими. Запропонована класифікація поділяє країни на чотири групи:

1. Країни, що мають нижче ніж середнє сприйняття в світі;
2. Країни такого статусу, що сприймаються завдяки атрибутам системи цінностей, якості життя та бізнес-потенціалу;
3. Країни досвіду, чия сприйнятливність є упередженою до напрямків, пов'язаних із спадщиною та культурою, туризмом та виробництвом;
4. Бренд-країни – такі, що мають сприйняття вище середнього по параметрам «Статус»

(Status), «Досвід» (Experience), та мають конкурентні переваги [2].

FutureBrand розвиває методологічний підхід С. Анхольта також робить акцент на вивченні асоціативного сприйняття країни. Асоціації людей, що приймають участь в опитуванні, оцінюються за критеріями та показниками, що наведені у табл. 3.

За висновками дослідження компанії FutureBrand в 2019 році Україна зайняла 74 місце серед 75 країн світу, останнє місце зайняв Іран. Експерти FutureBrand оцінили країни за такими параметрами, як якість життя, ставлення жителів країни до питань екології, толерантність, потенціал для розвитку бізнесу і туризму, якість продуктів і послуг, які створюють місцеві компанії.

Останній рейтинг компанії FutureBrand був складений в 2015 році, тому порівняльний аналіз рейтингів за розглянутими методиками проведено саме за цей період, результати якого представлено у табл. 4.

Компаративний аналіз TOP–10 національних брендів країн світу демонструє лише п'ять кра-

їн, що за різними підходами визначаються як бренди, а саме: США, Німеччину, Канаду, Японія та Австралію. Отримані результати є корисними для усвідомлення чіткого напрямку для формування національного бренду України. Вивчення досвіду розвитку національних брендів саме цих країн є особливо цінним, оскільки їх асоціативне сприйняття навколишнім світом є найсильнішим.

Знання методики оцінки та вибудови рейтингу надає державі розуміння які саме чинники необхідно розвивати, коригувати із найменшими для неї витратами.

Спираючись на досвід розвитку національних брендів необхідно враховувати існуючі ризики, що виникають як наслідок брендуння країни. За дослідженнями компанії FutureBrand на розвиток брендів впливають такі фактори, як екстремізм, міграція населення. В той же час брендуння країни сприяє зайвій трудовій міграції в країну, некерованому забрудненню території, активізації екстремізму та тероризму в країні, що зображено на рис. 4:

Таблиця 3. Критерії та показники асоціативного сприйняття за підходом FutureBrand

Асоціації					
Статус (stastus)			Досвід (Experience)		
Цінності системи	Якість життя	Бізнес потенціал	Традиції, культура	Туризм	Вироблено в
Політична свобода	Здоров'я & освіти	Умови для бізнесу	Історичні пам'ятки	Ціна / якість	Автентичність продукції
Екологічні стандарти	Стандарти життя	Просування технологій	Традиції, мистецтво, культура	Діапазон визначних пам'яток	Якість продукції
Толерантність	Охорона & безпека	Якість інфраструктури	Природна краса	Курортні, житлові умови	Унікальність продукції
	Хочете жити / навчатися там?			Бажання провести відпустку в цій країні?	Бажання купити продукцію виробництва цієї країни
				Кухня	

Джерело: складено за [2]

Таблиця 4. TOP–10 брендів країн за: NBISM Anholt–GfK, BrandFinance та Futurebrand

	NBI SM Anholt–GfK	BrandFinance	Futurebrand
1	США	США	Японія
2	Німеччина	Китай	Швейцарія
3	Велика Британія	Німеччина	Німеччина
4	Франція	Велика Британія	Швеція
5	Канада	Японія	Канада
6	Японія	Франція	Норвегія
7	Італія	Індія	США
8	Швейцарія	Канада	Австралія
9	Австралія	Італія	Данія
10	Швеція	Австралія	Австрія

Джерело: складено автором за [2; 3; 4]

Практика розвитку брендування в світі доводить, що разом із поляризацією економічних, соціальних та релігійних умов у всьому світі, зростає поглиблення екстремізму. В таких умовах посилення свободи, стабільності та безпеки підтримує майбутній розвиток національного бренду. Методологія FutureBrand справедливо підкреслює, що країни, які мають найсильніші уявлення щодо політичної свободи, такі як Канада (1 місце), Швеція (2 місце), Данія (3 місце), прагнуть заохотити довіру відвідувачів.

За даними ООН 232 мільйони людей іммігрували в пошуках роботи в 2015 році, що в 1,5 рази більше ніж у 1995 році, через дискримінацію середнього класу в рівні доходу. Ці мігранти, природно, звертаються до країн, які вони сприймають як більш відкриті та толерантні, чії освіти та системи соціального забезпечення є найбільш ліберальними та користуються найкращою інфраструктурою: Японія – 1 місце, Німеччина – 2, Швейцарія – 3, мають найкращі умови для бізнесу: США – 1 місце, Німеччина – 2, Японія – 3; є найкращими в питаннях здоров'я та освіти: Швейцарія – 1 місце, Швеція – 2, Німеччина – 3 [2].

Важливою перевагою підходу FutureBrand є врахування сучасної тенденції – факторів сталого розвитку країн. Занепокоєння впливом споживання сировини, матеріалів, енергоресурсів на навколишній світ вимагає від країн підвищення прозорості навколо своїх глобальних ланцюгів постачання, а від споживачів – підвищення ак-

тивності до походження та виробничих процесів за продуктами та послугами, які вони споживають. Це є основним чинником збільшення ролі країни у формуванні споживчих рішень. Найекологічними країнами в світі є: Швейцарія – 1 місце, Норвегія – 2, Нова Зеландія – 3; найвищі стандарти життя визнані FutureBrand: Швейцарія – 1 місце, Норвегія – 2, Німеччина – 3; країни, що виробляють продукцію найвищої якості: Німеччина – 1 місце, Японія – 2, Швейцарія – 3.

Перманентний брендинг країни – це, насамперед, економічна стратегія підвищення її конкурентоспроможності через збільшення експорту національної продукції та розширювання зовнішніх ринків, а також залучення інвестицій. Бренди деяких країн дорожчі, ніж їх бюджет. Зокрема, бренд «Америка» в 2019 році коштував 27 751 млрд дол. США, що на 29,2% перевищувало їх ВВП 2019 року, а бренд «Великобританія» оцінюється у 3851 млрд дол. США (132,3 % від ВВП країни) [за розрахунками автора]. За інформацією Світової організації торгівлі, Австралія інвестувала в 2017 році у свій бренд 91,1 млн євро, Великобританія – 71,7 млн євро, Німеччина – 31,1 млн євро, Чехія – 6,8 млн євро, Румунія – 5,7 млн євро, Російська Федерація – 3 млн євро. Але розвиток територіального бренду передбачає обов'язковий розвиток його складових, що забезпечують соціально-економічне піднесення країни та зовнішнє сприйняття цього піднесення.

Рисунок 4. Негативні наслідки брендування країни

Джерело: складено автором за [2]

Брендинг України має розпочатися із зміни секторальної структури національної економіки через розвиток високотехнологічних галузей народного господарства, модернізацію переробної промисловості, адже саме там створюється найбільша додана вартість та абсолютна кількість брендів товарів, послуг та корпоративних брендів, які відносяться до комерційної форми бренду [5, с.53]. Залучення інвестицій, спеціалістів, туристів напряму залежать від умов, які пропонує країна. Український експорт сировини сьогодні впливає на негативне асоціативне сприйняття нашої країни та не може забезпечити бажаний економічний розвиток. Зміни в країні потрібно розпочати із трансформації інституційного середовища та прийняття національної стратегії бренд-орієнтованого розвитку української економіки. Формування національного бренду країни має враховувати досвід розвинутих країн та потенційні ризики.

Висновки

Підсумовуючи: різноманітні підходи до оцінки вартості бренду країни формують загальне сприйняття країни; рейтингування країн за отриманими оцінками забезпечує їх подальший розвиток та підвищення конкурентоспроможності на світовій арені, а отже мають цінне прикладне застосування. Вивчаючи підходи до оцінки національних брендів, країна може отримати знання щодо формування та управління брендом країни, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності суб'єктів господарювання, зростання соціально-економічної ефективності національного господарства та покращенню рівня життя населення.

Список використаних джерел

1. Анхольт С. *Брендинг: дорога к мировому рынку* / Саймон Анхольт. – М: Кудиц–Образ. – 2004. – 270 с.
2. Офіційний сайт компанії FuturBrand. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.futurebrand.com>
3. Офіційний сайт компанії BrandFinance. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.brandfinance.com/

4. Anholt S. *Anholt–GfK Roper Nation Brands Index* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.anholt–gfk>

5. Studinska G., (2019). *Five Secrets of the success of branding economy*, Riga, Latvia: LAMBERT Academic Publishing. 157 p.

References

1. Ankholt S. *Branding: doroga k mirovomu rynku* [Branding: the road to the world market] / Saymon Ankholt. – M: Kudits–Obraz. – 2004. – 270 p.

2. Ofitsiynyy sayt kompaniyi FuturBrand [The official website of FuturBrand.]. – [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.futurebrand.com>

3. Ofitsiynyy sayt kompaniyi BrandFinance. [BrandFinance's official website.]. – [Electronic resource]. – Access mode: www.brandfinance.com/

4. Anholt S. *Anholt–GfK Roper Nation Brands Index* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.anholt–gfk>

5. Studinska G., (2019). *Five Secrets of the success of branding economy*, Riga, Latvia: LAMBERT Academic Publishing. 157 p.

Дані про автора

Студінська Галина Яківна,

д.е.н., доцент кафедри міжнародного менеджменту, Київський національний торговельно-економічний університет

e-mail: studinska.galina@gmail.com

Данные об авторе

Студинская Галина Яковлевна,

д.э.н., доцент кафедры международного менеджмента, Киевский национальный торгово-экономический университет

e-mail: studinska.galina@gmail.com

Data about the author

Galyna Studinska,

Doctor of Economic Sciences, associate Professor of the Department of International management, Kyiv National University of Trade and Economics

e-mail: studinska.galina@gmail.com

Вміст імпортової складової в експорті товарів і послуг України

Предмет дослідження – оцінка вмісту імпортованих сировини та комплектуючих в експортних поставках товарів і послуг.

Актуальність теми дослідження. Чинна система статистичних спостережень не дає відповіді на питання щодо внесків окремих національних господарств у вартість кінцевої продукції, виробництво якої розосереджене в різних країнах. Оцінка вмісту імпортової складової у національному експорті дозволяє подолати обмеження традиційної статистики та більш адекватно визначити роль господарських комплексів країн у міжнародних виробничо-збутових мережах в умовах глобалізації економіки.

Мета і завдання дослідження. Стаття має на меті оцінити рівень інтегрованості України й окремих галузей її економіки у міжнародні ланцюги доданої вартості через розрахунок показників проникнення імпортової складової в експорт товарів і послуг.

Методологія. У статті використано методичний підхід до оцінювання імпортової складової експорту на основі використання таблиць міжгалузевого балансу «витрати–випуск». Це дозволило кількісно визначити рівень проникнення імпорту за кожним видом проміжної продукції, що використовується галузями національної економіки для виробництва і експорту відповідних товарів і послуг, а також оцінити чисту експортну орієнтацію у галузевому розрізі.

Результати дослідження. Проаналізовано динаміку вмісту імпортової складової у вітчизняному експорті товарів і послуг. Здійснено міжнародні порівняння за рівнем проникнення імпортованих сировини та комплектуючих в експорт країн світу. Дано оцінку імпортової складової експорту за галузями економіки України. Визначено рівень чистої експортної орієнтації галузей вітчизняного господарства.

Галузь застосування результатів. Результати оцінювання імпортової складової в національному та галузевому експорті товарів і послуг можуть бути використані як основа для подальших досліджень особливостей інтеграції України в міжнародні ланцюги доданої вартості.

Висновки. Оцінка вмісту імпортової складової в експорті товарів та послуг дає можливість сформулювати загальні уявлення про рівень інтеграції економіки або окремої галузі у міжнародні ланцюги створення вартості, однак має свої недоліки й обмеження, що потребує поглибленого аналізу структури виробництва та зовнішньоторговельних потоків для формування обґрунтованих висновків про роль та функції господарського комплексу країни у глобальних виробничих процесах.

Ключові слова: експорт, імпорт, міжнародні ланцюги створення вартості, чиста експортна орієнтація, проміжна продукція.

ІВАНОВ Є.І.

Содержание импортной составляющей в экспорте товаров и услуг Украины

Предмет исследования – оценка содержания импортных сырья и комплектующих в экспортных поставках товаров и услуг.

Актуальность темы исследования. Действующая система статистических наблюдений не дает ответа на вопрос о вкладе отдельных национальных хозяйств в стоимость конечной продукции, производство которой рассредоточено в разных странах. Оценка содержания импортной составляющей в национальном экспорте позволяет преодолеть ограничения традиционной статистики и более адекватно определить роль хозяйственных комплексов в международных производственно-сбытовых сетях в условиях глобализации экономики.

Цель и задачи исследования. Статья имеет целью оценить уровень интегрированности Украины и отдельных отраслей ее экономики в международные цепочки добавленной стоимости

через расчет показателей проникновения импортной составляющей в экспорт товаров и услуг.

Методология. В статье использованы методический подход к оценке импортного содержания экспорта на основе использования таблиц межотраслевого баланса «затраты–выпуск». Это позволило количественно определить уровень проникновения импорта по каждому виду промежуточной продукции, используемой отраслями национальной экономики для производства и экспорта соответствующих товаров и услуг, а также оценить чистую экспортную ориентацию в отраслевом измерении.

Результаты исследования. Проанализирована динамика содержания импортной составляющей в отечественном экспорте товаров и услуг. Осуществлены международные сравнения по уровню проникновения импортных сырья и комплектующих в экспорт стран мира. Дана оценка импортного содержания экспорта по отраслям экономики Украины. Определен уровень чистой экспортной ориентации отраслей отечественного хозяйства.

Область применения результатов. Результаты оценки импортной составляющей в национальном и отраслевом экспорте товаров и услуг могут быть использованы в качестве основы для дальнейших исследований особенностей интеграции Украины в международные цепочки добавленной стоимости.

Выводы. Оценка содержания импортной составляющей в экспорте товаров и услуг дает возможность сформировать общие представления об уровне интеграции экономики или отдельной отрасли в международные цепочки создания стоимости, однако имеет свои недостатки и ограничения, что требует углубленного анализа структуры производства и внешнеторговых потоков для формирования обоснованных выводов о роли и функции хозяйственного комплекса страны в глобальных производственных процессах.

Ключевые слова: экспорт, импорт, международные цепи создания стоимости, чистая экспортная ориентация, промежуточная продукция.

IVANOV Y.I.

Import content of Ukraine's exports in goods and services

The subject of the study is an assessment of imported raw materials and components content in the export of goods and services.

Topicality. The current system of statistical observations does not answer the question of the contribution of individual national economies to the value of final output, the production of which is dispersed in different countries. Estimation of the content of import component in national exports allows to overcome the limitations of traditional statistics and to determine the role of a particular economy in international production and distribution networks under globalization more adequately.

The purpose of the article is to assess the level of Ukraine's economy integration into international value chains through the calculation of the import content of its exports in goods and services.

Methodology. The article uses a methodological approach to assessing the import content of exports based on «input–output» tables. This enables the quantification of import penetration by each type of intermediates used by industries of the national economy to produce and export their goods and services, as well as the estimation of the net external orientation of industries.

Results. The dynamics of import content of domestic exports in goods and services is analyzed. International comparisons of imported intermediates penetration into countries' exports are carried out. The import content of exports by industries of Ukraine is estimated. The level of net external orientation of domestic industries is calculated.

Area of application. The results of evaluation of import content of Ukrainian exports in goods and services can be used to study further the peculiarities of Ukraine's integration into international value chains.

Keywords: export, import, international value chains, net external orientation, intermediates.

Постановка проблеми. На сучасному етапі глобалізації світового господарства міжнародний поділ праці сягнув рівня, за якого окремі ланки виробничих ланцюгів дедалі більше розосереджуються між різними країнами, в результаті чого формується складна мережа торговельно-економічних зв'язків для виготовлення кінцевого продукту, невпинно зростає міжнародна торгівля проміжною продукцією (агрегатами, вузлами, комплектуючими, напівфабрикатами тощо). Набуває поширення нова парадигма, яка втілює глобальний характер організації виробничих процесів та одержала назву «made in the world» (зроблено у світі), виступаючи на противагу традиційним уявленням про переважну участь однієї країни у виготовленні певної продукції [1, с. 41].

Нова концепція дає можливість переоцінити внесок країн у формування доданої вартості та переглянути їх роль на світовому ринку, проте чинні підходи до збору й представлення статистичних даних не надають інформаційну базу, яка уможливила б використання «made in the world» на практиці. Система національних рахунків (СНР), що взята за основу статистичних спостережень на світовому рівні, оцінює загальну вартість експортних потоків, які перетинають національний кордон, без урахування можливих внесків підприємств з інших країн світу у виготовлення відповідних товарів чи послуг на попередніх етапах виробництва.

Різниця між двома підходами чітко простежується на прикладі iPhone 3GS. Згідно даних, сформованих на основі СНР, беззаперечним світовим лідером в експорті цього пристрою свого часу був Китай, де відбувалась його кінцева збірка та пакування. Аналіз експортних товаропотоків за традиційним підходом засвідчував також істотні конкурентні переваги Китаю на світовому ринку пристроїв мобільного зв'язку. Однак розгляд крізь призму «made in the world» свідчить, що такі оцінки були перебільшеними, адже у структурі собівартості iPhone 3GS внесок китайських компаній становив лише 3,6%. Набагато більший внесок у формування доданої вартості робили компанії Японії (33,9%), Німеччини (16,8%) та Південної Кореї (12,8%), хоча в структурі їхнього національного експорту відображались лише окремі деталі та комплектуючі, а не кінцевий продукт [2].

Відтак очевидно, що дослідження торговельних потоків за принципом «made in the world» може виявити абсолютно відмінний (і більш релевантний)

характер участі національних господарських комплексів у світових виробничих процесах. У зв'язку з цим актуальності набуває розкриття методичних підходів до оцінки вмісту імпоротної складової в експорті товарів та послуг, а також аналіз вітчизняного експорту на основі відповідних розрахунків.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Дослідження ролі України в міжнародній торгівлі і ланцюгах створення вартості шляхом визначення імпортного вмісту експорту залишається малопоширеним у вітчизняній науковій літературі. Відповідні розрахунки знайшли своє втілення у Білій книзі Інституту економічних досліджень та політичних консультацій «Як реалізувати експортний потенціал України за умов глобалізації: пропозиції щодо політики сприяння розвитку українського експорту» [3, с. 17–21]. Віддаючи належне даному документу, необхідно зазначити, що у ньому не розкрито методичні засади взятих за основу обчислень, а одержані результати розрахунків проаналізовано побіжно. При цьому, наведені оцінки встигли застаріти, оскільки з часу охопленого в дослідженні періоду (2009–2013 рр.) відбулися радикальні зміни в умовах функціонування зовнішньоторговельного сектора української економіки, що пов'язані зі втратою рядом виробників традиційних ринків збуту, набуттям чинності угоди про асоціацію з ЄС, посиленням протекціоністських настроїв у світі тощо. Вищевказане обумовлює необхідність у проведенні подальших наукових розвідок з порушеної проблематики.

Мета статті полягає у визначенні рівня інтегрованості України та окремих галузей її господарства у міжнародні ланцюги створення вартості через оцінку проникнення імпортних сировини та комплектуючих в експортну продукцію.

Методологія. Для приведення агрегованих статистичних даних по зовнішній торгівлі, які надає СНР, у формат, що дозволяє аналізувати внесок країни у створення доданої вартості, застосовано методіку оцінювання імпортного вмісту експорту, запропоновану А. Лосчкі та Л. Ріттером [4]. Вона полягає у використанні таблиць «витрати–випуск» для кількісного визначення рівня проникнення імпорту за кожним видом проміжної продукції, що використовується галузями національної економіки для виробництва і експорту своїх товарів і послуг. Частка імпоротної складової в експортних поставках (α_k) згідно цієї методіки розраховується за формулою:

$$\alpha_{kt} = \frac{\sum_{j=1}^n \mu_{jt} \cdot z_{jkt}}{y_{kt}}, \quad (1)$$

де μ_{jt} – частка проникнення імпорту у спожиту проміжну продукцію j у період t ;

z_{jkt} – споживання продукції j галуззю k у період t .

y_{kt} – випуск продукції j галуззю k у період t ;

Поряд з цим, розрахунок імпортного вмісту експорту надає можливість більш точно оцінити експортний потенціал за галузями національної економіки за допомогою показника чистої експортної орієнтації галузі ($\tilde{\alpha}_{kt}$), який обчислюється за формулою [5, с. 17–18]:

$$\tilde{\alpha}_{kt} = \frac{x_{kt}}{y_{kt}} - \alpha_{kt} = \frac{x_{kt} - \sum_{j=1}^n \mu_{jkt} \cdot z_{jkt}}{y_{kt}}, \quad (2)$$

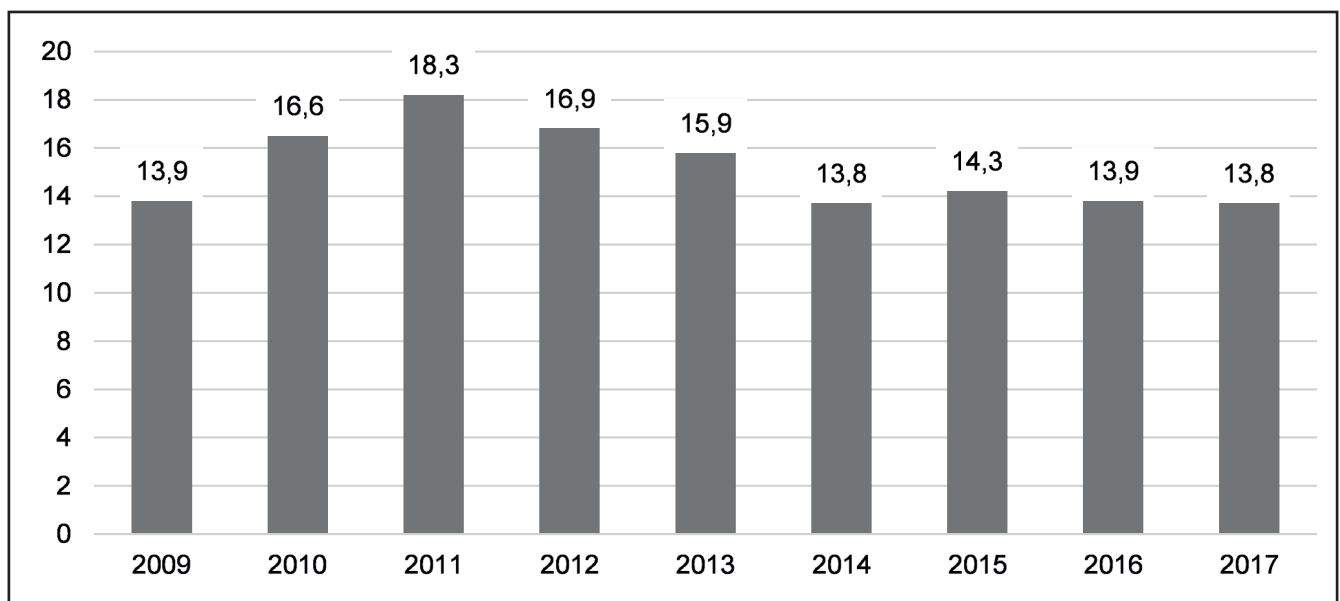
де x_{kt} – експорт галузі k у період t .

Виклад основного матеріалу. Частка імпортної складової в українському експорті товарів та послуг протягом 2009–2017 рр. залишалась невисокою. Найвищого рівня (18,3%) вона сягнула у 2011 р., надалі знизилась до 13,8% у 2014 р. та відтоді не зазнавала істотних змін (рис. 1).

Таким чином, український експорт у 2017 р. містить 86,2% внутрішньої компоненти – сировини, різноманітної проміжної продукції, а також доданої вартості, створеної робочою силою на вітчизняних підприємствах. Порівняно з іншими країнами світу рівень проникнення імпортної складової у вітчизняні експортні поставки є низьким, що притаман-

но, країнам, експорт яких формується переважно за рахунок мінеральної сировини або продукції сільського господарства (рис. 2).

Низький вміст імпортної складової в експорті притаманний таким сировинно-орієнтованим економікам, як норвезька (13,7%), російська (10,2%), австралійська (10,1%), казахська (7,7%), економіка Саудівської Аравії (4,9%). Поставляючи на світові ринки переважно сировину, ці країни перебувають на початкових ланках міжнародних ланцюгів створення вартості та не потребують значних вхідних ресурсів (внутрішніх або зовнішніх) для організації виробництва на експорт. Поряд з цим, невеликий рівень імпортної складової в експорті характерний і для низки великих економік, міжнародна спеціалізація яких не носить сировинний характер. Це передусім США (9,0%), Японія (11,4%), Туреччина (16,5%) і Китай (16,7%). Вони відрізняються тим, що для організації виробництва готової продукції на експорт залучають переважно внутрішню сировину, комплектуючі і засоби виробництва, формуючи самодостатню національну економіку. Зокрема, імпортний вміст китайського експорту протягом 2005–2016 рр. скоротився з 26,3 до 16,7% за практично незмінної частки готової продукції в поставках на зовнішні ринки, засвідчивши цілеспрямований відхід Китаю від ролі «складального цеху», що була описана вище на прикладі виробництва iPhone 3GS.

Рисунки 1. Динаміка вмісту імпортної складової в експорті товарів і послуг України у 2009–2017 рр., %

Джерело: [3, с. 20; 6]

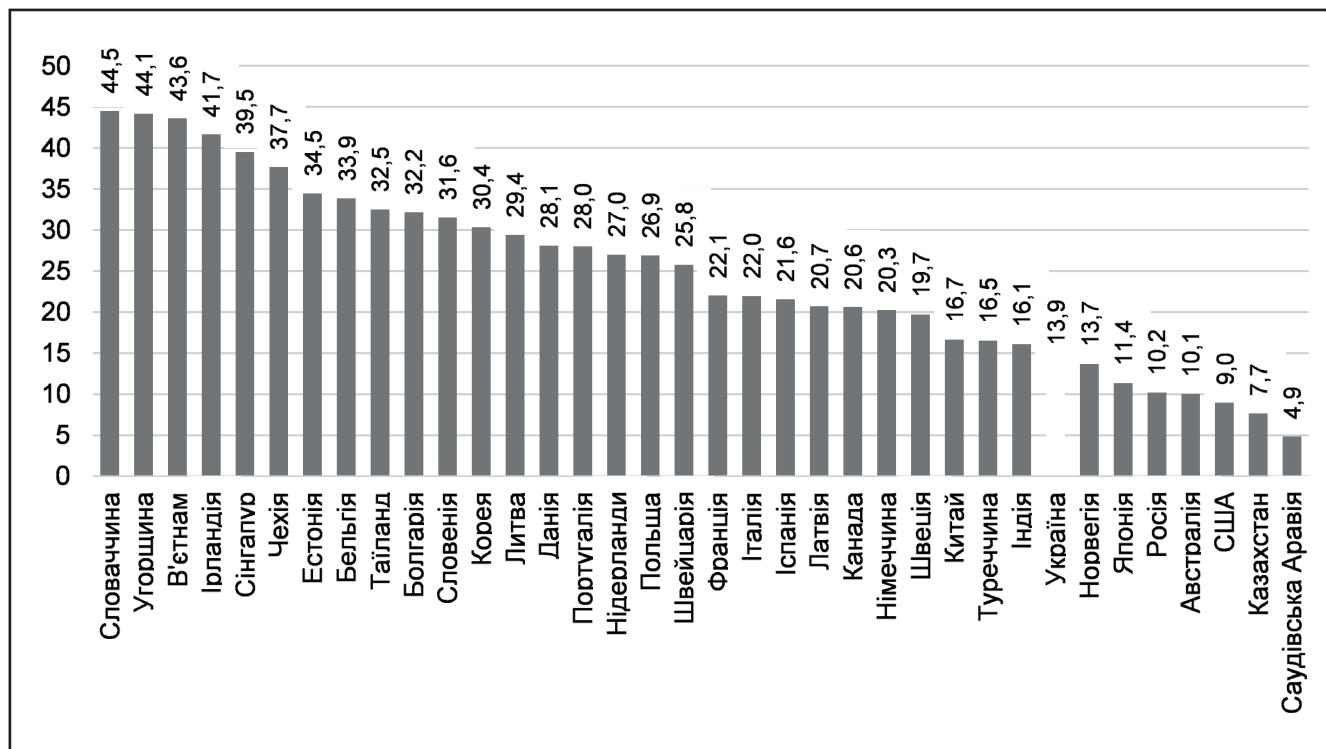

Рисунок 2. Вміст імпортової складової в експорті товарів і послуг України та окремих країн світу у 2016 р., %

Джерело: [7]

Середній рівень проникнення імпортової складової в експорт спостерігається в Канаді (20,6%) та низці європейських країн – Німеччині (20,3%), Іспанії (21,6%), Італії (22,0%), Франції (22,1%), Швейцарії (25,8%), Польщі (26,9%) тощо. Ці країни знайшли близький до оптимального баланс між перевагами і ризиками інтеграції у міжнародні ланцюги створення вартості.

Висока частка імпортової складової присутня в експорті невеликих європейських країн – Словаччини (44,5%), Угорщини (44,1%), Ірландії (41,7%), Чехії (37,7%) – та ряду «азійських тигрів», серед яких Сінгапур (39,5%) Таїланд (32,5%), Південна Корея (30,4%). Економіки цих країн значною мірою залежать від поставок іноземної сировини і проміжної продукції, вони глибоко інтегровані у міжнародні виробничо-збутові мережі транснаціональних корпорацій. Так, близько чверті експорту Словаччини становлять легкові автомобілі, що виробляються на території країни провідними ТНК у галузі. Завершальні етапи виготовлення легкових автомобілів відбуваються із залученням значних обсягів імпортованих деталей, вузлів й інших приладів, виробництва яких ТНК зосередили в інших країнах. З однієї сторони, такий підхід дозволяє країні одер-

жувати істотні переваги від глобалізації світового господарства, тоді як з іншої – створює загрозу перетворення на «серединну ланку конвеєра», залежну як від вузького кола постачальників проміжної продукції, так і обмеженого кола контрагентів на наступних ланках ланцюга створення вартості, які приймають продукцію країни для подальшої обробки чи збуту.

Як видно, рівень імпортного вмісту доволі сильно залежить від виду продукції, що спрямовується на експорт. Використання таблиць «витрати-випуск» дає можливість проаналізувати частку імпортової складової в експорті України за основними видами економічної діяльності (рис. 3).

У галузевому розрізі найбільший вміст імпортової складової мають експортовані Україною кокс і коксопродукти (41,1%), продукти нафтопереробки (38,4%), продукція хімічної галузі (37,3%), гумові та пластмасові вироби (36,1%), автотранспортні засоби (31,1%) тощо. Експортна орієнтація трьох із цих галузей є незначною: на зовнішній ринок у 2017 р. спрямовано лише 5,6% вироблених в Україні коксу і коксопродуктів, 16,8% гумових і пластмасових виробів та 19,1% продуктів нафтопереробки. Водночас хімічної продукції експортовано 48,0% від обсягу

Рисунок 3. Вміст імпортової складової в експортній продукції України за галузями економіки у 2017 р., %

Джерело: [6]

випуску, а продукції автомобільної галузі – 46,1% [6]. Відтак вплив різних галузей на загальний показник проникнення імпорту в експортні поставки також суттєво відрізняється.

Найнижча частка імпортової складової спостерігається у вітчизняному експорті нафти і газу (втім, лише 3,9% нафти та газу вітчизняного видобутку спрямовані на експорт у 2017 р.), послуг (8,9%), готових харчових продуктів (13,2%), металевих руд (13,4%). Невисоким є вміст імпорту й у вітчизняному експорті металургійної продукції, він становить 16,3%, тоді як 63,2% цієї продукції у 2017 р. спрямовано на зовнішній ринок [6].

Важливо відзначити найбільші зміни, які відбулися у галузевих показниках вмісту імпортової складової в експорті. У виробництві коксу та коксопродуктів вона протягом 2013–2017 рр. зросла на 14,4 відсоткових пункти, з 26,7 до

41,1% [3, с. 21], що пов'язано з тимчасовою втратою контролю над видобутком коксівного вугілля в ОРДЛО. Також відповідні показники зросли для сектору видобування кам'яного і бурого вугілля (13,2 в. п.), сільського господарства (1,8 в. п.), добування металевих руд (1,0 в. п.). Натомість найбільші зниження частки проникнення імпорту в експортні поставки спостерігається в галузях виробництва гумових та пластмасових виробів (–21,2 в. п.), продуктів нафтопереробки (–17,9 в. п.), хімічної продукції (–15,9 в. п.), а також автомобілебудівної продукції (–15,4 в. п.). Це пов'язано насамперед з падінням відповідних виробництв у результаті втрати значної частки внутрішнього ринку та традиційних зовнішніх ринків збуту продукції, виробництво якої потребувало істотної імпортової складової (легкові автомобілі, мінеральні добрива, газойлі та ін.).

Рисунок 4. Чиста експортна орієнтація галузей економіки України у 2017 р., %

Джерело: [6]

Зокрема, в автомобілебудівній галузі Україна переорієнтувалась з виробництва готових автомобілів для поставок до країн СНД на виробництво комплектів проводів для свічок запалювання в транспортних засобах для країн ЄС. Таким чином, зниження показника імпортного вмісту в експорті у цьому конкретному випадку чітко відображає низхідний рух галузі у ланцюгу доданої вартості – від виробництва готової продукції до виробництва комплектуючих до неї.

Насамкінець проаналізуємо показники чистої експортної орієнтації вітчизняного господарства у галузевому розрізі (рис. 4).

Чиста експортна орієнтація відображає частку вироблених товарів і послуг, що спрямовуються на експорт, за вирахуванням імпортової складової. Найбільш експортно орієнтованим за даним показником в Україні є сектор машинобудування, зокрема виробництво машин й обладнання

(47,9%), виробництво електричного устаткування (43,5%), виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції (31,9%). Високий рівень чистої експортної орієнтації мають також металургійна промисловість (47,0%), видобування металевих руд (36,7%) та харчова промисловість (26,2%). Високу частку своєї продукції спрямовують на експорт легка промисловість та автомобілебудування, проте через високу частку імпортової складової в експорті показники чистої експортної орієнтації для них є невисокими і становлять 24,5% та 15,0% відповідно. Найбільші від'ємні значення чистої експортної орієнтації спостерігаються у виробництві коксу та коксопродуктів (-35,5%), постачанні електроенергії (-21,1%), виробництві гумових і пластмасових виробів (-19,4%), продуктів нафтопереробки (-19,3%). У секторі послуг чиста експортна орієнтація становить 2,2%, а в цілому по економіці України вона склала 9,1% у 2017 р.

Висновки

Оцінка вмісту імпоротної складової в експорті товарів та послуг дає можливість сформулювати загальні уявлення про рівень інтеграції економіки або окремої галузі у міжнародні ланцюги створення вартості, визначити роль країни в глобальних виробничих процесах крізь призму концепції «made in the world». Однак у деяких випадках однаковий рівень імпоротної складової може свідчити про різний характер участі країни у міжнародних виробничо-збутових процесах, що потребує поглибленого аналізу структури виробництва та зовнішньоторговельних потоків.

Українському експорту товарів та послуг притаманний порівняно низький вміст імпоротної складової, що обумовлено високою часткою сировини і продукції первинної обробки в поставках на зовнішні ринки, скороченням виробництва кінцевої продукції у секторі машинобудування з переорієнтацією на випуск комплектуючих, деталей, вузлів та агрегатів. У галузевому розрізі найбільший імпортний вміст спостерігається в експорті продукції хімічної і нафтохімічної галузей, коксу та кокспродуктів, продукції автомобілебудування.

Список використаних джерел

1. Global Value Chain Development Report 2019: technological innovation, supply chain trade, and workers in a globalized world / World Trade Organization. – Geneva: WTO, 2019. – 183 p.
2. Yuqing X. Global Value Chains and New Thinking on Trade and Industrial Policy / Xing Yuqing // GPN Working Paper Series. – 2016. – Mode of access: http://gpn.nus.edu.sg/file/Yuqing_Xing_GPN2016_007.pdf.
3. Біла книга. Як реалізувати експортний потенціал України за умов глобалізації / Інститут економічних досліджень та політичних консультацій (ІЕД), АФ «Сергій Козьяков та Партнери». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://platforma-msb.org/wp-content/uploads/2016/06/White_book_export_UKR_2016.pdf.
4. Loschky A. Import content of exports / A. Loschky, L. Ritter // National accounts and Economic Statistics: 7th International Trade Statistics Expert Meeting (11–14 September 2006). – Paris: OECD, 2006. – Mode of access: <http://www.oecd.org/sdd/its/37342897.pdf>.
5. A Practical Guide to Trade Policy Analysis / United Nations and World Trade Organization. – Geneva: WTO, 2012. – 232 p.

6. Таблиця «витрати–випуск» України в основних цінах: Статистичний збірник / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ3_u.htm.

7. Import content of exports (indicator) / OECD. – Mode of access: <https://data.oecd.org/trade/import-content-of-exports.htm>.

References

1. World Trade Organization (2019), Global Value Chain Development Report 2019: technological innovation, supply chain trade, and workers in a globalized world. Geneva: WTO.
2. Yuqing X. (2016), Global Value Chains and New Thinking on Trade and Industrial Policy. GPN Working Paper Series. Retrieved from: http://gpn.nus.edu.sg/file/Yuqing_Xing_GPN2016_007.pdf.
3. Institute for Economic Research (2016), Bila knyha. Yak realizuvaty eksportnyi potentsial Ukrainy za umov hlobalizatsii [White book. How to realize Ukraine's export potential under globalization]. Retrieved from: https://platforma-msb.org/wp-content/uploads/2016/06/White_book_export_UKR_2016.pdf.
4. Loschky A., Ritter L. (2006), Import content of exports. National accounts and Economic Statistics: 7th International Trade Statistics Expert Meeting (11–14 September 2006). Paris: OECD. Retrieved from: <http://www.oecd.org/sdd/its/37342897.pdf>.
5. United Nations, World Trade Organization (2012) A Practical Guide to Trade Policy Analysis. Geneva: WTO.
6. State Statistics Service of Ukraine (2020), Tablytsia «vytraty–vypusk» Ukrainy v osnovnykh tsinakh [«Input–Output» Table of Ukraine at basic prices]. Retrieved from: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ3_u.htm.
7. OECD (2020), Import content of exports (indicator). Retrieved from: <https://data.oecd.org/trade/import-content-of-exports.htm>.

Дані про автора

Іванов Євген Іванович,

к.е.н., начальник відділу аналізу і прогнозування міжнародної торгівлі Державного науково-дослідного інституту інформатизації та моделювання економіки
e-mail: eivanov.dndiime@gmail.com

Данные об авторе

Иванов Евгений Иванович,

к.э.н., начальник отдела анализа и прогнозирования международной торговли Государственного на-

учно-исследовательского института информатизации и моделирования экономики

e-mail: eivanov.dndiime@gmail.com

Information about the author

Yevhen Ivanov,

Candidate of Economic Sciences, Head of International Trade Analyses and Forecasting Department, State Scientific Institute of Informatization and Economic Modeling

e-mail: eivanov.dndiime@gmail.com

УДК 336.226.322:336.143.2

<http://doi.org/10.5281/zenodo.3726254>

ДУХНОВСЬКА Л.М.,

ВЕЛИЧКО І.С.

Роль податку на додану вартість у складі надходжень до державного бюджету України

Актуальність теми дослідження та постановка проблеми. На сьогоднішній день, в Україні є актуальним питання своєчасного поповнення дохідної частини державного бюджету грошовими коштами, які надходять у вигляді податкових надходжень. Для виконання цього завдання, важливим є ефективність діяльності фіскальної служби, а саме її стимулювання розвитку економіки України. Зростання податкових надходжень до бюджету є результатом розробки актуальної науково-обґрунтованої системи оподаткування.

Мета і завдання дослідження. Метою статті є визначення сутності поняття «податок на додану вартість», особливості сплати його до бюджету, аналіз переваг та недоліків податку, а також дослідження динаміки надходження його до Державного бюджету України за 2013–2018 роки.

Методи дослідження. Для написання статті було використано загальнонаукові та спеціальні методи та прийоми наукового пізнання.

Результати роботи. В результаті написання статті було проведено аналіз динаміки та структури податку на додану вартість за 2013 – 2018 роки. Визначено та проаналізовано, що даний податок займає найбільшу частку податкових надходжень країни. Для підтримання позитивної динаміки надходжень податків до Державного бюджету потрібно стимулювати економічний та фінансовий розвиток країни, вдосконалювати та розвивати податкову систему.

Галузь застосування результатів. Податковий облік, бухгалтерський облік, управління та оптимізація сплати податків.

Висновки. Зважаючи на наведений аналіз динаміки та структури надходжень ПДВ до Державного бюджету, відзначимо, що Україна вдосконалює та розвиває податкову систему, стимулює перетворення податків на вагомій складовій економічної політики.

Стратегічною метою є створення стабільної податкової системи. Вона має забезпечувати виконання плану Державного бюджету за рахунок обсягу податкових надходжень, при справедливому підході до оподаткування всіх категорій платників податків. А ефективно функціонування економіки країни створить умови для подальшої інтеграції України у світове співтовариство.

Ключові слова: податок на додану вартість, Державний бюджет, облік податків, податкові надходження, податкова система.

ДУХНОВСКАЯ Л.Н.,

ВЕЛИЧКО И.С.

Роль налога на добавленную стоимость в составе поступлений в государственный бюджет Украины

Актуальность темы исследования и постановка проблемы. На сегодняшний день, в Украине актуален вопрос своевременного пополнения доходной части государственного бюджета денежными средствами, которые поступают в виде налоговых поступлений. Для выполнения этой задачи, важна эффективность деятельности фискальной службы, а именно ее стимулирование развития экономики Украины. Рост налоговых поступлений в бюджет является результатом

разработки актуальной научно–обоснованной системы налогообложения.

Цель и задачи исследования. Целью статьи является определение сущности понятия «налог на добавленную стоимость», особенности уплаты его в бюджет, анализ преимуществ и недостатков налога, а также исследования динамики поступления его в Государственный бюджет Украины за 2013–2018 годы.

Методы исследования. Для написания статьи были использованы общенаучные и специальные методы и приемы научного познания.

Результаты работы. В ходе написания статьи был проведен анализ динамики и структуры налога на добавленную стоимость по 2013 – 2018 годы. Определено и проанализировано, что данный налог занимает наибольшую долю налоговых поступлений страны. Для поддержания положительной динамики поступлений налогов в бюджет нужно стимулировать экономическое и финансовое развитие страны, совершенствовать и развивать налоговую систему.

Область применения результатов. Налоговый учет, бухгалтерский учет, управление и оптимизация уплаты налогов.

Выводы. Учитывая приведенный анализ динамики и структуры поступлений НДС в Государственный бюджет, отметим, что Украина совершенствует и развивает налоговую систему, стимулирует превращение налогов на весомые составляющие экономической политики.

Стратегической целью является создание стабильной налоговой системы. Она должна обеспечивать выполнение плана Государственного бюджета за счет объема налоговых поступлений, при справедливом подходе к налогообложению всех категорий налогоплательщиков. А эффективное функционирование экономики страны создаст условия для дальнейшей интеграции Украины в мировое сообщество.

Ключевые слова: налог на добавленную стоимость, Государственный бюджет, учет налогов, налоговые поступления, налоговая система.

DUKHNOVSKA L.M.,
VELICHKO I.S.

The role of value added tax as part of revenues to the state budget of Ukraine

The subject of the research. Today, in Ukraine, the issue of timely replenishment of the revenue part of the state budget with cash that comes in the form of tax revenues is relevant. To accomplish this task, it is important that the fiscal service is effective. The increase in tax revenues to the budget is the result of the development of an up-to-date scientifically-based taxation system.

The aim of the research. The purpose of the article is to determine the essence of the concept of «value added tax», especially its payment to the budget, analysis of the advantages and disadvantages of the tax, as well as the study of the dynamics of its receipt in the State budget of Ukraine for 2013–2018.

Research methods. To write the article, general scientific and special methods and techniques of scientific knowledge of economic phenomena were used.

Results of the investigation. During the writing of the article, an analysis of the dynamics and structure of value added tax for 2013 – 2018 was carried out. It is determined and analyzed that this tax occupies the largest share of the country's tax revenues. To maintain the positive dynamics of tax revenues to the budget, it is necessary to stimulate the economic and financial development of the country, to improve and develop the tax system.

Scope of the results. Taxation, accounting, management and tax optimization.

Conclusions. Ukraine improves and develops the tax system, stimulates the conversion of taxes to significant components of economic policy, given the above analysis of the dynamics and structure of VAT revenues in the State budget.

The strategic goal is to create a stable tax system. It should ensure the implementation of the State budget plan due to the volume of tax revenues, with a fair approach to taxation of all categories of taxpayers. And the effective functioning of the country's economy will create conditions for the further integration of Ukraine into the world community.

Key words: value added tax, State budget, tax accounting, tax revenues, tax system.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день, в Україні є актуальним питання своєчасного поповнення дохідної частини державного бюджету грошовими коштами, які надходять у вигляді податкових надходжень. Для виконання цього завдання, важливим є ефективність діяльності фіскальної служби, а саме її стимулювання розвитку економіки України. Зростання податкових надходжень до бюджету є результатом розробки актуальної науково-обґрунтованої системи оподаткування. У зв'язку з цим, проаналізуємо динаміку надходжень коштів до Державного бюджету України у розрізі одного з основних бюджетоутворюючих податків – податку на додану вартість (ПДВ) за 2013–2018 роки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження динаміки надходжень податку на додану вартість до Державного бюджету України є завжди актуальним питанням. Його аналізують та практично досліджують у своїх працях такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як Д. Боден, Л. Ебріл, Н. Манків, О. Оксенюк, В. Кальчевсько-го, П. Кулика та інші.

Метою статті є визначення сутності поняття «податок на додану вартість», особливості сплати його до бюджету, аналіз переваг та недоліків податку, а також дослідження динаміки надходження його до Державного бюджету України за 2013–2018 роки.

Вклад основного матеріалу. Одним із важливих та значущих для більшості підприємств, але у той же час, складних за методикою обрахунку, є податок на додану вартість.

Сутність ПДВ полягає в тому, що його сума входить до складу ціни реалізації товарів (робіт, послуг) та сплачується кінцевим споживачем. ПДВ є частиною вартості товару, яка створюється на кожному з етапів його виробництва. Так, підприємство компенсує свої витрати, понесені на кожному етапі виробництва товару, та додає ПДВ до вже новоствореної вартості товару. Стягнення податку відбувається на кожній стадії виробництва товару, а закінчується його продажем. Таким чином, можна відзначити, що фак-

тична сплата податку лягає на споживача товару (робіт, послуг), а не виплачується за рахунок власних коштів підприємства.

Проте кінцевими споживачами є не тільки фізичні особи, але й підприємства. Бувають такі випадки, коли продукція не реалізована або не оплачена покупцем, тоді підприємству не відшкодовується вартість ПДВ. Це призводить до того, що підприємство-виробник змушене залучати власні обігові кошти для покриття сплати податку до держави. У іншому випадку тягар сплати податку лягає на покупця.

Широка база оподаткування ПДВ постійно сприяє поповненню дохідної частини державного бюджету. ПДВ нараховується на всіх етапах виробництва та реалізації товарів, тому це є рівністю щодо сплати податку як виробниками так і продавцями.

В реальних умовах ПДВ є вагомим чинником, який здатний стримувати чи навпаки стимулювати ділову активність платників податку. Так як ПДВ включають до ціни реалізованої продукції (виконаних робіт і наданих послуг), він є ціноутворюючим елементом. Завдяки цьому він може впливати на загальний рівень цін. Так, якщо сформована ціна на ринку разом із ПДВ задовольняє вимогам підприємства, покриваючи витрати понесені на виробництво товару, то сплата податку лягає на кінцевого споживача. У іншому випадку, витрати зі сплати ПДВ лягають на виробника товару.

Зважаючи на це, для підприємства є важливим раціонально формувати ціну на товари (роботи, послуги), орієнтуючись на зовнішні фактори. Правильно сформована ціна не призведе до скорочення попиту чи зниження обсягів реалізації і прибутку.

Основною специфікою цього податку є те, що його включають до ціни у вигляді надбавки, і як наслідок платником податку є кінцевий покупець (споживач). ПДВ нараховується та сплачується відповідно до норм розділу V Податкового кодексу України. (Пп. 14.1.178 ПКУ).

Відмітимо, що важливим моментом в обліку ПДВ є обов'язкова наявність підтверджуючих документів для отримання податкових пільг. Доку-

ментация одного суб'єкта господарювання в ланцюзі поставок повинна відповідати документації, наданій іншими суб'єктами господарювання, або ризик проведення перевірки може збільшитися.

Система ПДВ нав'язує своєрідне саморегулювання, оскільки кожен суб'єкт господарювання має стимул точно вести облік своїх податків. Задля того, щоб уникнути сплати більше, ніж він заборгував, або взяв на себе більше, ніж його справедливо частку вартості. Однаково до цього, звільнення від сплати ПДВ повинно бути добре задокументовано для того, щоб уникнути перевірок.

Основним документом з обліку ПДВ є податкова накладна. Сума ПДВ, яка перераховується до Державного бюджету України, є різницею між податковим зобов'язанням (підтверджується виписаними податковими накладними покупцю) та податковим кредитом (підтверджується отриманими (вхідними) податковими накладними від постачальника).

Станом на 2019 рік в Україні існують такі ставки ПДВ (табл. 1).

Спираючись на ПКУ ст. 185.1., об'єктом оподаткування є операції платників податку з:

а) постачання товарів/ послуг, місце постачання яких розташоване на митній території України, відповідно до статті 186 цього Кодексу;

б) ввезення товарів на митну територію України;

г) вивезення товарів за межі митної території України;

е) постачання послуг з міжнародних перевезень пасажирів і багажу та вантажів залізничним, автомобільним, морським і річковим та авіаційним транспортом.

Важливим є те, що наявність в країні такого податку, як ПДВ може мати як переваги так і недоліки. Так до переваг можемо віднести:

– здатність регулювання розміру цін, і як наслідок можливість стримувати їх невиправданий ріст;

– ПДВ нараховується на всіх стадіях виробництва та реалізації товарів, тому це є рівністю щодо сплати як виробниками так і продавцями;

– безпосереднє поповнення дохідної частини Державного бюджету України.

До недоліків можна віднести:

– складний розрахунок та облік податку, і як наслідок велика кількість штрафів у випадках несвоєчасного або неправильного нарахування та сплати;

– вимагає відповідну підготовку персоналу фіскальної служби, для ефективного контролю за платниками податку;

– можливість ухиляння від сплати через недосконалий облік та шахрайства.

Покупець, який зареєстрований, як платник податку на додану вартість, має право визнати вхідний ПДВ, коли він спожив товари чи послуги, надані постачальником, який відповідно зареєстрований, як платник податку. Вхідний ПДВ визнається на основі отриманої та зареєстрованої податкової накладної у Єдиному реєстрі податкових накладних. Податковим періодом з обліку ПДВ для подання звітності та сплати податку є або календарний місяць, або календарний квартал (для платників єдиного податку). У випадку коли періодом був вибраний календарний місяць, тоді подання податкової декларації з ПДВ має відбуватися протягом 20 календарних днів, що настають за останнім днем звітного місяця. Сума податкового зобов'язання, яка була задекларована у звіті, повинна бути сплачена протягом 10 календарних днів, що настають за останнім днем граничного строку реєстрації податкової декларації.

Якщо періодом був вибраний податковий квартал, податкова декларація подається протягом 40 календарних днів, що настають за останнім днем звітного кварталу. А відповідна сплата податку відбувається на протязі 10 календарних днів, після реєстрації податкової декларації з ПДВ.

Бувають випадки, коли платник ПДВ може не подавати декларацію з ПДВ. Це відбувається за одночасного виконання двох умов:

• платник ПДВ не провадив господарську діяльність на протязі звітного місяця, або кварталу;

• відсутні суми від'ємного значення попередніх періодів, тобто немає показників для декларування.

Таблиця 1. Розміри ставок ПДВ станом на 2019 рік

Розмір ставки	Значення
20%	Основна ставка щодо більшості операцій постачання та для визначення «імпортного» ПДВ.
7%	Використовується щодо лікарських засобів та медобладнання, медичних виробів.
0%	Ставка ПДВ щодо експорту.
Без ПДВ	Для операцій, які взагалі звільнені від оподаткування (перелік таких товарів зокрема в ст. 196 ПКУ)

МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

Платники ПДВ мають зареєструвати всі податкові накладні у Єдиному реєстрі податкових накладних. Для визначення суми ПДВ до сплати в бюджет, необхідно вирахувати з суми вихідного ПДВ суму вхідного ПДВ.

Наразі вся звітність в Україні подається в електронній формі у власному електронному кабінеті платника податків. Користувачами цього кабінету є юридичні особи та фізичні особи підприємці. За допомогою цього кабінету у режимі реального часу можна відстежувати стан заборгованості зі сплати податків та зборів.

Незважаючи на всі особливості та складності обліку ПДВ, він є і залишається найбільшим значимим податком, за рахунок якого поповнюється дохідна частина Державного бюджету України. Його частка у загальній структурі податкових надходжень до бюджету збільшується з кожним роком. Так, відсоток ПДВ на кінець 2018 р. становив 46% від загального розміру надходжень (рис. 1).

Спираючись на наведену динаміку податкових надходжень з ПДВ за 2013 – 2018 роки, можна прослідити ріст збільшення надходжень до Державного бюджету на рис.2.

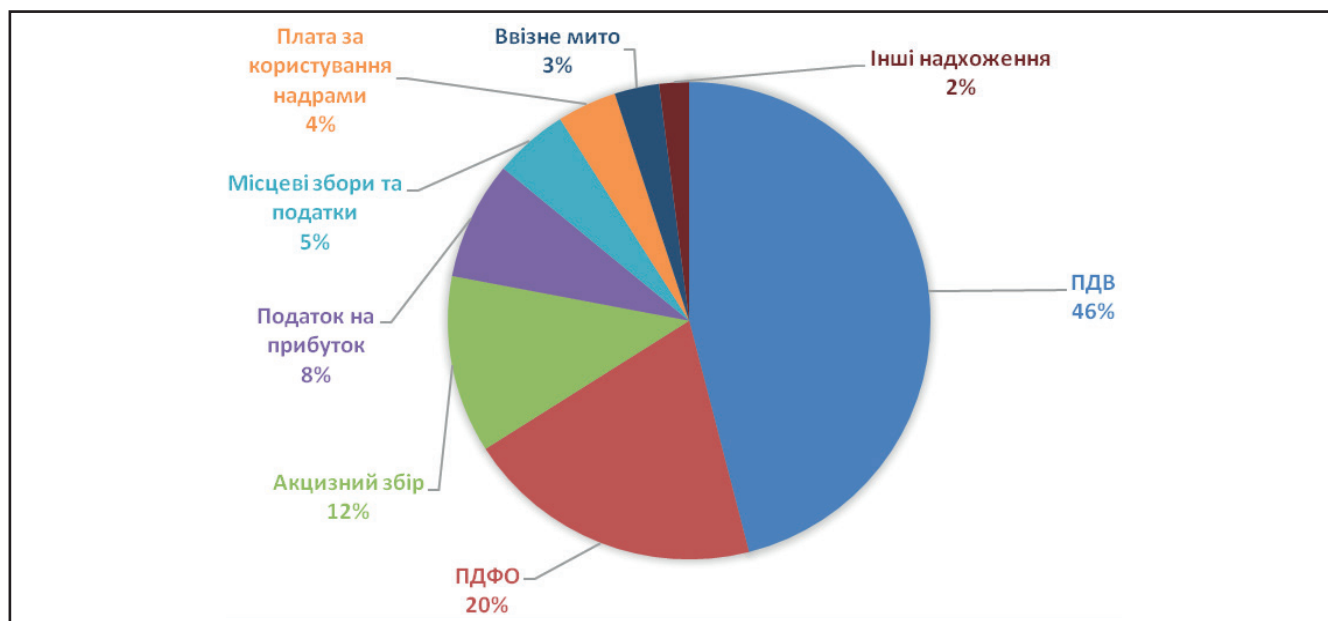

Рисунок 1. Структура податкових надходжень до Державного бюджету України у 2018 р., %

Джерело: побудовано автором на основі [2]

Рисунок 2. Динаміка надходжень ПДВ за 2013 – 2018 роки, млн грн

Джерело: побудовано автором на основі [2]

На основі наведених даних ми бачимо, що питома вага податкових надходжень у динаміці збільшується з кожним роком, а відповідно і збільшується розмір частки ПДВ у структурі податкових надходжень до Державного бюджету України. Так, у порівнянні між 2017 та 2018 роком надходження збільшилися на 72 127 млн.грн. Дане збільшення надходжень коштів до Державного бюджету спричинено зростанням купівельної спроможності покупців. Тому, відзначимо, що зростання доходів громадян позитивно впливає на динаміку надходжень коштів до Державного бюджету.

Висновки

Таким чином, ПДВ є непрямим податком, який входить у ціну товарів (робіт, послуг) та сплачується покупцем, але його облік та перерахування до державного бюджету здійснює продавець. Цей податок є найбільшим у структурі податкових надходжень країни, збільшуючи розмір своєї частки з кожним роком.

Зважаючи на наведений аналіз динаміки та структури надходжень ПДВ до Державного бюджету, відзначимо, що Україна вдосконалює та розвиває податкову систему, стимулює перетворення податків на вагомій складовій економічної політики.

Стратегічною метою є створення стабільної податкової системи. Вона має забезпечувати виконання плану Державного бюджету за рахунок обсягу податкових надходжень, при справедливому підході до оподаткування всіх категорій платників податків. А ефективне функціонування економіки країни створить умови для подальшої інтеграції України у світове співтовариство.

Список використаних джерел

1. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755–VI (Редакція від 01.07.2019, підстава – 2628–VIII) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
2. Ціна держави. Бюджет України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cost.ua/budget/revenue/>
3. Оксенюк О. І. Роль податку на додану вартість у формуванні доходів державного бюджету України / О. І. Оксенюк // Інноваційна економіка. – 2013. – № 1. – С. 253–258. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inek_2013_1_62.
4. Щербина Ю. О., Манькута А. І. Податок на додану вартість та його роль у формуванні доходів Державного бюджету України / Ю. О. Щербина, А.І. Маньку-

та // Електронне наукове видання з економічних наук «ModernEconomics». – 2017. – № 1

References

1. Podatkovyi kodeks Ukrainy vid 02.12.2010 № 2755–VI [Redaktsiia vid 01.07.2019, pidstava – 2628–VIII] [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
2. Tsina derzhavy. Biudzheta Ukrainy. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://cost.ua/budget/revenue/>
3. O. I. Rol podatku na dodanu vartist u formuvanni dokhodiv derzhavnogo biudzhetu Ukrainy / O. I. Okseniuk // Innovatsiina ekonomika. – 2013. – № 1. – S. 253–258. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inek_2013_1_62.
4. Shcherbyna Yu. O., Mankuta A. I. Podatok na dodanu vartist ta yoho rol u formuvanni dokhodiv Derzhavnogo biudzheta Ukrainy / Yu. O. Shcherbyna, A. I. Mankuta // Elektronne naukove vydannia z ekonomichnykh nauk «ModernEconomics». – 2017. – № 1

Дані про авторів

Духновська Людмила Миколаївна,

к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту, Національний університет харчових технологій
e-mail: milad8@bigmir.net

Величко Ірина Сергіївна,

магістр, кафедра обліку і аудиту, Національний університет харчових технологій
e-mail: velichkoirina97@gmail.com

Данные об авторах

Духновская Людмила Николаевна,

к.э.н., доцент кафедры учёта и аудита, Национального университета пищевых технологий
e-mail: milad8@bigmir.net

Величко Ирина Сергеевна,

магістр, кафедра учета и аудита, Национальный университет пищевых технологий
e-mail: velichkoirina97@gmail.com

Data about the authors

Liudmyla Dukhnovska,

Candidate of economic sciences, Associate Professor of Department of Accounting and Auditing National university of food technologies
e-mail: milad8@bigmir.net

Irina Velichko,

Master's Degree in Accounting and Auditing, National University of Food Technology
e-mail: velichkoirina97@gmail.com

Вплив євроінтеграційних процесів на стандартизацію обліку в Україні

Предметом дослідження є організаційно–методичні аспекти впливу євроінтеграційних процесів на стандартизацію обліку в Україні.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування проблем адаптації вітчизняної системи бухгалтерського обліку до міжнародних стандартів та перспективні рекомендації гармонізації фінансової звітності з міжнародними стандартами.

Методи дослідження. При написанні статті використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження економічних явищ щодо впливу євроінтеграційних процесів на стандартизацію обліку в Україні.

Результати роботи. В результаті написання статті було висвітлено поняття інтеграції, її вплив на бухгалтерський облік в Україні. В Україні в умовах євроінтеграції з метою ефективного впровадження міжнародних стандартів фінансової звітності як інструменту ринкової економіки мають бути вирішені наступні питання: для ефективного впровадження міжнародних стандартів фінансової звітності потрібно узгодити норми існуючих в Україні П(с)БО з нормами міжнародних стандартів; розробити нормативну базу МСФЗ України, щоб уникнути подвійної системи фінансової звітності (наприклад, бухгалтерського та податкового обліку); розробити Інструкцію з переходу підприємств України на міжнародні стандарти фінансової звітності; привести загальноприйняті принципи бухгалтерського обліку України у відповідність до міжнародних стандартів фінансової звітності з встановленням регламенту щодо застосування МСФЗ; створити надійну систему управління для складання фінансових звітів за МСФЗ.

Галузь застосування результатів. Підприємства України.

Висновки. Створення Європейського Союзу сприяло уніфікації та стандартизації обліку у державах–членах об'єднання у повоєнний період. Згодом, разом із розширенням Європейського союзу, зростав і його вплив на стандартизацію обліку у європейських країнах. У зв'язку з підписанням Угоди про асоціацію з ЄС, Україна зобов'язалась привести норми обліку до вимог європейського законодавства, а отже і до норм МСФЗ. Деяких заходів з цією метою уже було вжито, наприклад, обов'язковим стало оприлюднення річної фінансової звітності та аудиторського висновку щодо неї для великих та середніх підприємств. Однак, для України ще залишається актуальною низка проблем, включаючи існування подвійної системи звітності (бухгалтерської та податкової), відмінностей норм П(с)БО України та МСФЗ, відсутність рекомендацій щодо переходу підприємств України на міжнародні стандарти фінансової звітності та впорядкованої системи управління та контролю складання фінансової звітності за МСФЗ.

Ключові слова: інтеграція, бухгалтерський облік, реформування, міжнародні стандарти фінансової звітності, положення (стандарти) бухгалтерського обліку.

ДОВБУШ В.І.,
ШИТНЯ Ю.В.

Влияние евроинтеграционных процессов на стандартизацию учета в Украине

Предметом исследования является организационно–методические аспекты влияния евроинтеграционных процессов на стандартизацию учета в Украине.

Целью исследования является теоретическое обоснование проблем адаптации отечественной системы бухгалтерского учета с международными стандартами и перспективные рекомендации гармонизации финансовой отчетности по международным стандартам.

Методы исследования. При написании статьи использованы общенаучные и специальные

методы исследования экономических явлений по влиянию евроинтеграционных процессов на стандартизацию учета в Украине.

Результаты работы. В ходе написания статьи были рассмотрены понятия интеграции, ее влияние на бухгалтерский учет в Украине. В Украине в условиях евроинтеграции с целью эффективного внедрения международных стандартов финансовой отчетности как инструмента рыночной экономики должны быть решены следующие вопросы: для эффективного внедрения международных стандартов финансовой отчетности нужно согласовать нормы существующих в Украине П(С)БУ нормам международных стандартов; разработать нормативную базу МСФО Украины, чтобы избежать двойной системы финансовой отчетности (например, бухгалтерского и налогового учета); разработать Инструкцию по переходу предприятий Украины на международные стандарты финансовой отчетности; привести общепринятые принципы бухгалтерского учета Украины в соответствие с международными стандартами финансовой отчетности с установлением регламента по применению МСФО; создать надежную систему управления для составления финансовых отчетов по МСФО.

Область применения результатов. Предприятия Украины.

Выводы. Создание Европейского Союза способствовало унификации и стандартизации учета в государствах-членах объединения в послевоенный период. Впоследствии, вместе с расширением Европейского союза, росло и его влияние на стандартизацию учета в европейских странах. В связи с подписанием Соглашения об ассоциации с ЕС, Украина обязалась привести нормы учета к требованиям европейского законодательства, а следовательно, и к нормам МСФО. Некоторые меры с этой целью уже были приняты, например, обязательным стало обнародования годовой финансовой отчетности и аудиторского заключения по ней для крупных и средних предприятий. Однако, для Украины еще остается актуальной ряд проблем, включая существование двойной системы отчетности (бухгалтерской и налоговой), различий норм П(С)БУ Украины и МСФО, отсутствие рекомендаций по переходу предприятий Украины на международные стандарты финансовой отчетности и упорядоченной системы управления и контроля сборки финансовой отчетности по МСФО.

Ключевые слова: интеграция, бухгалтерский учет, реформирования, международные стандарты финансовой отчетности, положения (стандарты) бухгалтерского учета.

DOVBUSH V.I.,
SHITRY Yu.V.

Influence of euro-integration processes on standardization of accounting in Ukraine

The subject of the study is the organizational and methodological aspects of the influence of European integration processes on accounting standardization in Ukraine.

The purpose of the study is to theoretically substantiate the problems of adapting the domestic accounting system to international standards and to make promising recommendations for harmonizing financial reporting with international standards.

Research methods. In writing the article, general scientific and special methods of studying economic phenomena on the influence of European integration processes on standardization of accounting in Ukraine were used.

Results of work. In the course of writing the article the concepts of integration and its influence on accounting in Ukraine were considered. In Ukraine, in the context of European integration, in order to effectively implement international financial reporting standards as a market economy instrument, the following issues must be resolved: to effectively implement international financial reporting standards, it is necessary to harmonize the norms of international standards in Ukraine with P(C)BU; to develop the regulatory framework of IFRS of Ukraine in order to avoid double system of financial reporting (for example, accounting and tax accounting); to develop the Instruction on transition of enterprises of Ukraine to the international standards of financial reporting; to bring the generally accepted accounting principles of Ukraine in line with the International Financial Reporting Standards with the establishment of regulations on the application of IFRS; Establish a sound management system for the

preparation of IFRS financial statements.

Scope of results. *Enterprises of Ukraine.*

Conclusions. *The creation of the European Union promoted the unification and standardization of accounting in the member states of the association in the post-war period. Subsequently, with the enlargement of the European Union, it grew and its influence on the standardization of accounting in European countries. In connection with the signing of the Association Agreement with the EU, Ukraine has undertaken to bring the accounting standards to the requirements of the European legislation, and, consequently, to the standards of IFRS. Some measures have already been taken to this end, for example, the publication of annual financial statements and an audit report on it for large and medium-sized enterprises has become mandatory. However, a number of problems remain for Ukraine, including the existence of a dual reporting system (accounting and tax), differences between the P(C) standards of the BU of Ukraine and IFRS, the lack of recommendations for the transition of Ukrainian enterprises to international financial reporting standards and an orderly system of management and control of assembly IFRS financial statements.*

Keywords: *integration, accounting, reforming, international financial reporting standards, accounting provisions (standards).*

Постановка проблеми. Євроінтеграція передбачає реформування на глибинному рівні та стимулює встановлення нової системи державного управління, яке ґрунтується на компетентності, лідерстві, відповідальності та стратегічному довгостроковому плануванні, таким чином, державна система управління отримує нові властивості та взаємозв'язки. Такі взаємозв'язки поширюються не лише на одне підприємство, а на декілька підприємств, створюючи підсистему взаємодії внутрішніх елементів підприємницької діяльності з подібними до них внутрішніми елементами різних країн. Це, в свою чергу, дозволяє говорити про одну систему цінностей для людства, міжкультурну толерантність і взаємодію. Міра взаємодії цих елементів впливає на інтенсивність діалогу між країнами. Саме державно-управлінська сфера є першим чинником не тільки впровадження нової системи, а і виконавцем закладених цілей, адже суспільство має отримувати стимули для впровадження визначених цілей. Україна на даному етапі свого розвитку має розуміти основні світові тенденції та визначитись із стратегічним напрямом організації діяльності країни. Активна політика України щодо євроінтеграції та впевнений крок на міжнародну арену вимагають певних змін у різних сферах, у тому числі у бухгалтерському обліку та фінансовій звітності.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Серед вітчизняних науковців багато було сказано стосовно гармонізації, адаптації, трансформації та конверсії фінансової звітності на

шляху переходу до МСФЗ, виокремлені їх переваги та недоліки. Дослідженням питання використання Міжнародних стандартів фінансової звітності, відповідності звітності міжнародним вимогам та їх досконалому тлумаченню приділялась увага багатьох провідних науковців, таких як Голов С.Ф., Костюченко В.М., Небільцова О.В., Ткаченко Н.М., Жовнер І.В. Бутинець Ф.Ф., Яцишин Н.З., тощо.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування проблем адаптації вітчизняної системи бухгалтерського обліку до міжнародних стандартів та перспективні рекомендації гармонізації фінансової звітності з міжнародними стандартами.

Виклад основного матеріалу. Після Другої світової війни активізувався процес економічної інтеграції та пов'язане з нею розширення транскордонних потоків капіталу, міжнародної торгівлі та прямих іноземних інвестицій. Це призводить до спеціалізації та кооперації виробництва та утворення нових транснаціональних корпорацій, що призвело до поглиблення проблеми неузгодженості обліку.

Одночасно, у Європі формуються міжнародні об'єднання, а саме у 1951 році виникає Європейське об'єднання вугілля та сталі, у 1957 році – Європейське економічне співтовариство та Європейське співтовариство з атомної енергії, а у 1960 році – Європейська асоціація вільної торгівлі [4].

Розвиток МСФЗ відбувався разом з європейською інтеграцією, яка зумовила потребу у перегляді як законодавства країн Західної Європи, так і системи обліку та звітності. Тому після ство-

рення Європейського Союзу почались процеси уніфікації та стандартизації законодавства, обліку та звітності країн-членів Європейського Союзу. Наслідком цих процесів стало прийняття ряду директив, обов'язкових для всіх країн-членів ЄС.

Маючи на меті створення єдиного європейського ринку, ЄС приділяє увагу гармонізації і співставності фінансової звітності [3].

У 2002 році Європейський союз на законодавчому рівні закріплює використання МСФЗ, схвалених Європейською комісією, для лістингових компаній з 2005 року. Це рішення суттєво розширило сферу використання МСФЗ у світі, вплинуло на їх подальше поширення та запровадження у інших країнах [5].

Річна фінансова звітність у державах-членах ЄС складається з балансу, звіту про прибуток і збиток та приміток до фінансових звітів. Окрім цього, держави можуть дозволяти або вимагати включення інших звітів до складу річної фінансової звітності, розкриття іншої інформації [3].

Основною вимогою для фінансової звітності країн-членів ЄС є достовірне висвітлення фінансового стану та фінансових результатів діяльності компаній. Фінансова звітність повинна забезпечувати надійну, відповідну, правдиву та порівняльну інформацію про фінансовий стан, результати діяльності суб'єкта господарювання, рух грошових коштів, зміни у капіталі. Кожна суттєва стаття розкривається окремо, а несуттєві можуть бути об'єднані з огляду на їх економічний зміст чи функції.

Згідно з законодавством ЄС, компанії, цінні папери яких продаються на регульованому ринку, повинні складати консолідовану фінансову звітність відповідно до МСФЗ. Фінансові звіти повинні включати щонайменше баланс, звіт про прибутки та збитки та певний перелік приміток до

фінансової звітності. Великі та середні компанії також повинні публікувати звіти про управління.

Основні питання щодо бухгалтерського обліку в ЄС розглянуті у Директиві 2013/34/ЄС, а саме подання та зміст річної чи консолідованої фінансової звітності, презентація та зміст управлінських звітів, основи вимірювань, які підприємства використовують для підготовки фінансових звітів, аудит фінансової звітності, оприлюднення фінансової звітності, відповідальність керівництва [1].

Загалом, Директива № 2013/34/ЄС передбачає:

- розширення сфери застосування міжнародних стандартів фінансової звітності;
- встановлення для цілей складання фінансової звітності критеріїв віднесення підприємств до мікропідприємств, малих, середніх та великих підприємств,
- удосконалення порядку подання фінансової звітності та її оприлюднення разом з аудиторським висновком.

Запровадження вимог директив мало різний вплив на національні стандарти європейських країн залежно від сформованої у них моделі обліку (табл. 1) [6].

Хоча в країнах ЄС існують суттєві розбіжності у підходах до складання річної фінансової звітності, застосування альтернативних методів оцінювання, обліку нематеріальних активів, витрат на дослідження і розробки, методів відображення гудвілу тощо, МСФЗ забезпечують реальне зближення методик обліку для забезпечення користувачів правдивою, достовірною, достатньою, неупередженою інформацією [1].

Вперше проблема адаптації законодавства України до законодавства Європейського союзу стала актуальною у 1994 році, після підписання «Угоди про партнерство і співробітництво між

Таблиця 1. Вплив директив на національні стандарти європейських країн

Модель бухгалтерського обліку	Країни	Характер впливу директив
Континентальна	Австрія, Німеччина, Франція	У національних законодавствах країн з'явилися вимоги щодо якості, корисності і цінності фінансової інформації, що підвищило інформативність фінансової звітності та зменшило вплив податкового законодавства на бухгалтерський облік та фінансову звітність.
Англо-американська	Великобританія, Ірландія	Фінансова звітність у цих країнах і так була спрямована на потреби зовнішніх користувачів – інвесторів та кредиторів, а бухгалтерський облік регулювався незалежними від податкового законодавства організаціями, тому від цих країн вимагались значно менші зміни.

Таблиця 2. Критерії класифікації підприємств за Законом №996 та Директивою № 2013/34/ЄС

Категорія підприємства	Балансова вартість активів	Чистий дохід від реалізації продукції	Середня кількість працівників
Мікропідприємство	<350 тис. євро	<700 тис. євро	<10 осіб
Мале підприємство	350 тис. – 4 млн. євро	700 тис. – 8 млн. євро	10–50 осіб
Середнє підприємство	4 – 20 млн. євро	8 – 40 млн. євро	50 – 250 осіб
Велике підприємство	>20 млн. євро	>40 млн. євро	>250 осіб

Україною і Європейськими спільнотами та їх державами–членами (УПС).

Через 10 років, у 2004 році була затверджена «Загальнодержавна програма адаптації законодавства України до законодавства Європейського союзу» (Закон України №1629–IV), яка описує механізм досягнення відповідності третьому Копенгагенському та Мадридському критеріям набуття членства у Європейському Союзі. У рамках щорічних планів з виконання цієї програми почалось запровадження механізму безпосереднього застосування МСФЗ в Україні [6].

У зв'язку з укладенням Угоди про асоціацію з Європейським союзом у України виникла низка зобов'язань щодо поступового наближення та інтеграції українського законодавства з європейським, включаючи також норми бухгалтерського обліку, викладені у Директиві 2013/34/ЄС від 26 червня 2013 року «Про щорічну фінансову звітність, консолідовану фінансову звітність та пов'язані з ними звіти певних типів компаній».

З цією метою у 2017 р. Верховна Рада внесла зміни до Закону № 996, які набули чинності з 1 січня 2018 р. Так, у Законі №996 з'явилась класифікація підприємств на мікро-, малі, середні та великі за критеріями, ідентичними наведеним у Директиві № 2013/34/ЄС. Для визначення, до якої категорії належить підприємство, мають виконуватись щонайменше два критерії (табл.2).

Одним з найбільш значимих нововведень стало зобов'язання великих та середніх підприємств оприлюднювати річну фінансову звітність та аудиторський висновок до неї на власній веб-сторінці до 1 червня року, що настає за звітним періодом.

Також у Законі № 996 уведено новий термін – «звіт про управління» – це документ, що містить фінансову та нефінансову інформацію, яка характеризує стан і перспективи розвитку підприємства та розкриває основні ризики і невизначеності його діяльності. Такий звіт повинні надавати великі та середні підприємства, а мікро- та малі підприємства складають скорочену фінансову звітність.

Таким чином, чим меншим є підприємство, тим менше інформації воно розкриває у звітності [2].

В Україні в умовах євроінтеграції з метою ефективного впровадження міжнародних стандартів фінансової звітності як інструменту ринкової економіки мають бути вирішені наступні питання:

- для ефективного впровадження міжнародних стандартів фінансової звітності потрібно узгодити норми існуючих в Україні П(с)БО з нормами міжнародних стандартів;
- розробити нормативну базу МСФЗ України, щоб уникнути подвійної системи фінансової звітності (наприклад, бухгалтерського та податкового обліку);
- розробити Інструкцію з переходу підприємств України на міжнародні стандарти фінансової звітності;
- привести загальноприйняті принципи бухгалтерського обліку України у відповідність до міжнародних стандартів фінансової звітності з встановленням регламенту щодо застосування МСФЗ;
- створити надійну систему управління для складання фінансових звітів за МСФЗ.

Складання фінансової звітності українськими підприємствами згідно з вимогами МСФЗ є ефективним інструментом європейської інтеграції та частиною сталого економічного розвитку для України, оскільки більш прозора і відкрита фінансова звітність показує реальний фінансовий стан суб'єктів господарювання та дає чітке уявлення про його інвестиційну привабливість.

Проте процес застосування МСФЗ повинен бути поступовим та цілеспрямованим, слід розробити нормативно-правові засади та методологічні підходи, які б усунули недоліки вітчизняної системи обліку, удосконалили та модернізували основні аспекти ведення бухгалтерського обліку та фінансової звітності в Україні [3].

Висновки

Таким чином, створення Європейського Союзу сприяло уніфікації та стандартизації обліку у

державо-членах об'єднання у повоєнний період. Згодом, разом із розширенням Європейського союзу, зростає і його вплив на стандартизацію обліку у європейських країнах. У зв'язку з підписанням Угоди про асоціацію з ЄС, Україна зобов'язалась привести норми обліку до вимог європейського законодавства, а отже і до норм МСФЗ. Деяких заходів з цією метою уже було вжито, наприклад, обов'язковим стало оприлюднення річної фінансової звітності та аудиторського висновку щодо неї для великих та середніх підприємств. Однак, для України ще залишається актуальною низка проблем, включаючи існування подвійної системи звітності (бухгалтерської та податкової), відмінностей норм П(с)БО України та МСФЗ, відсутність рекомендацій щодо переходу підприємств України на міжнародні стандарти фінансової звітності та впорядкованої системи управління та контролю складання фінансової звітності за МСФЗ.

Список використаних джерел

1. Гусак М. В. Особливості формування фінансової звітності в країнах ЄС. Матеріали III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Облік, оподаткування і контроль: теорія та методологія». 2018. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/31059/1/42.PDF>.
2. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: закон України від 16.07.1999 р. № 996–XIV. Дата оновлення 18.09.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14>
3. Линник О. І. Доходи та витрати готельного підприємства: приведення обліку до міжнародних стандартів і стандартів Європейського союзу. Глобальні та національні проблеми економіки. Миколаїв, 2017. №20. С. 997–1001. URL: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/34352/3/_Lynnyk_Dokhody_ta_vytraty.pdf
4. Лукановська І.Р. Адаптація фінансової звітності України до вимог міжнародних стандартів та законодавства Європейського Союзу. Науковий вісник Ужгородського університету. Ужгород, 2015. № 1(45). С. 321–324. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/.pdf>
5. Бухгалтерський облік в зарубіжних країнах / за ред. М. Р. Лучко, І. Д. Бенько. Тернопіль: ТНЕУ, 2016. 370 с. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/Opdf>
6. Мельник Н.Г. Історія виникнення і розвитку міжнародної системи обліку. Журнал європейської еконо-

міки. Тернопіль, 2013. №4. С. 507–518. URL: http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/14668/1/jee_2013_12_4_8.pdf

7. Яцишин С. Р. Досвід країн ЄС у формуванні облікової політики підприємств з врахуванням вимог європейського законодавства. Ефективна економіка. Київ, 2015. №6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4137>

8. Directive 2013/34/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on the annual financial statements, consolidated financial statements and related reports of certain types of undertakings, amending Directive 2006/43/EC of the European Parliament and of the Council and repealing Council Directives 78/660/EEC and 83/349/EEC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/>

References

1. Husak M. V. Osoblyvosti formuvannia finansovoi zvitnosti v krainakh YeS. Materialy III Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii «Oblik, opodatkuvannia i kontrol: teoriia ta metodolohiia». 2018. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/31059/1/42.PDF>.
2. Pro bukhhalters'kyi oblik ta finansovu zvitnist' v Ukraini: zakon Ukrainy vid 16.07.1999 r. № 996–XIV. Data onovlennya 18.09.2018 r. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14>
3. Lynnyk O. I. Dokhody ta vytraty hotelnoho pidpriemstva: pryvedennia obliku do mizhnarodnykh standartiv i standartiv Yevropeiskoho soiuzu. Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky. Mykolaiv, 2017. №20. S. 997–1001. URL: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/34352/3/2017_Lynnyk_Dokhody_ta_vytraty.pdf
4. Lukanovska I.R. Adaptatsiia finansovoi zvitnosti Ukrainy do vymoh mizhnarodnykh standartiv ta zakonodavstva Yevropeiskoho Soiuzu. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Uzhhorod, 2015. № 1(45). S. 321–324. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/.pdf>
5. Bukhhalterskyi oblik v zarubizhnykh krainakh / za red. M. R. Luchko, I. D. Benko. Ternopil: TNEU, 2016. 370 s. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/Opdf>
6. Melnyk N.H. Istoriia vynyknennia i rozvytku mizhnarodnoi systemy obliku. Zhurnal yevropeiskoi ekonomiky. Ternopil, 2013. №4. S. 507–518. URL: http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/14668/1/jee_2013_12_4_8.pdf

7. Yatsyshyn S. R. Dosvid krain YeS u formuvanni oblikovoi polityky pidpriemstv z vrakhuvanniam vymoh yevropeiskoho zakonodavstva. Efektyvna ekonomika. Kyiv, 2015. №6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4137>

8. Directive 2013/34/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on the annual financial statements, consolidated financial statements and related reports of certain types of undertakings, amending Directive 2006/43/EC of the European Parliament and of the Council and repealing Council Directives 78/660/EEC and 83/349/EEC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/>

Дані про авторів

Довбуш Віта Іванівна,

доцент кафедри обліку і оподаткування, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, к.е.н., доцент

e-mail: dowbusch.v@ukr.net

Шитря Юлія Валеріївна,

магістр факультету обліку та податкового менеджменту, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

e-mail: yuliia.shytria@gmail.com

Данные об авторах

Довбуш Вита Ивановна,

доцент кафедры учета и налогообложения, Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана, к.э.н., доцент

e-mail: dowbusch.v@ukr.net

Шитря Юлия Валерьевна,

магистр факультета учета и налогового менеджмента, Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана

e-mail: yuliia.shytria@gmail.com

Data about the authors

Vita Dombush,

Associate Professor, Department of Accounting and Taxation, Kyiv National Economic University named after Vadim Getman, Ph.D., Associate Professor

e-mail: dowbusch.v@ukr.net

Yulia Shitrya,

Master of the Department of Accounting and Tax Management Kyiv National Economic University named after Vadim Getman

e-mail: yuliia.shytria@gmail.com

УДК 338.48:005.52:005.334

<http://doi.org/10.5281/zenodo.3726268>

КОЛОДІЙЧУК А.В.

Методи дослідження ризиків впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в умовах розвитку національної економіки

Предметом дослідження є методи дослідження ризиків впровадження ІКТ в умовах розвитку національної економіки.

Мета статті – запропонувати групи цільових методів дослідження ризиків інтрузії інформаційно-комунікаційних технологій в умовах розвитку національної економіки і обґрунтувати необхідність їх використання в рамках окресленої наукової проблеми.

Методи дослідження. У праці використані діалектичний метод наукового пізнання, метод аналізу і синтезу, порівняльний метод, метод узагальнення даних.

Результати роботи. У статті виокремлено і охарактеризовано загальні та спеціальні методи наукового дослідження ризиків процесів впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в умовах розвитку національного господарства.

Висновки. Визначено напрямки використання вищеокреслених груп методів й методичних прийомів, зважаючи на запропоновану автором модель структурно-функціонального управління ризиками розвитку національної економіки в умовах глобалізації. В контексті застосування визначених методів вивчення ризиків інтрузійних ІКТ-процесів наведено механізм їх впровадження в умовах розвитку національної економіки.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ); економіко-математичне моделювання; інтрузія; національна економіка; методи; глобалізація.

Методы исследования рисков внедрения информационно-коммуникационных технологий в условиях развития национальной экономики

Предметом исследования являются методы исследования рисков внедрения ИКТ в условиях развития национальной экономики.

Цель статьи – предложить группы целевых методов исследования рисков интрузии информационно-коммуникационных технологий в условиях развития национальной экономики и обосновать необходимость их использования в рамках обозначенной научной проблемы.

Методы исследования. В работе использованы диалектический метод научного познания, метод анализа и синтеза, сравнительный метод, метод обобщения данных.

Результаты работы. В статье выделены и охарактеризованы общие и специальные методы научного исследования рисков процессов внедрения информационно-коммуникационных технологий в условиях развития национального хозяйства.

Выводы. Определены направления использования вышеоцененных групп методов и методических приемов, несмотря на предложенную автором модель структурно-функционального управления рисками развития национальной экономики в условиях глобализации. В контексте применения определенных методов изучения рисков интрузионных ИКТ-процессов приведены механизмы их внедрения в условиях развития национальной экономики.

Ключевые слова: информационно-коммуникационные технологии (ИКТ); экономико-математическое моделирование; интрузия; национальная экономика; методы; глобализация.

KOLODIYCHUK A.V.

Methods of research of risks for information and communication technologies ensuring under conditions of national economy development

The subject of the study are methods of risk ICT in the development of the national economy.

The aim of research is to offer groups of targeted research methods of risks of intrusion of information-communication technologies in the tourism sector in the terms of development of the national economy and to justify the need in their use within the outlined scientific problem.

Research methods. In the work used dialectic method of scientific knowledge, the method of analysis and synthesis, comparative method, method of data aggregation.

Results of work. In the article general and specific methods of scientific research of risk for processes of implementation of information and communication technologies under conditions of the national economy development are singled out and described.

Conclusions. Directions of using of above outlined groups of methods and instructional techniques, given proposed by the author model of structural and functional risk management for the national economy development under conditions of globalization, are defined. In the context of the application of prescribed methods for studying the risks for intrusion ICT processes the implementation mechanism under conditions of national economy development is offered.

Keywords: information and communication technologies (ICT); economic and mathematical modeling; intrusion; national economy; methods; globalization.

Постановка проблеми. Одним з найважливіших питань у системних дослідженнях процесів інтрузії інформаційно-комунікаційних технологій в умовах розвитку національної економіки постає вибір необхідного набору наукових методів, при-

йомів і моделей, придатних для якнайповнішого та якнайглибшого аналізу цих процесів, виявлення закономірностей їх протікання, комплексного дослідження факторів, що на нього впливають та підбору й вироблення ефективних інструментів

для вирішення виявлених у них проблем і окреслення шляхів активізації їх розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На проблемах використання методів ризикографічних досліджень в економічній науці концентрували свою увагу чимало зарубіжних та вітчизняних науковців, серед яких А. Арямов, В. Живетін, О. Татаркін, О. Устенко, В. Черешньов. Методологія наукового пізнання сфери впровадження ІКТ також багатогранна і характеризується працями таких вчених, як Б. Дендєв, С. Князева, Н. Токарева, О. Хорошилов, М. Цветкова та ін. Однак, значно менше уваги присвячено дослідженню методів вивчення ризиків впровадження ІКТ для вирішення конкретних науково-дослідницьких прикладних задач. Крім того, в умовах розвитку національної економіки ця проблема взагалі не розглядалася і тому саме на ній ми зупинились у рамках даного дослідження.

Мета статті – запропонувати групи цільових методів дослідження ризиків інтрузії інформаційно-комунікаційних технологій в умовах розвитку національної економіки і обґрунтувати необхідність їх використання в рамках окресленої наукової проблеми.

Виклад основного матеріалу. У Тлумачному словнику української мови поняття «метод» визначається як «чітко окреслений спосіб дій, що провадяться з науковою метою» [5, 236]. Більш конкретизоване означення знаходимо у В. Шейка та Н. Кушніренка, які трактують метод як, з одного боку, спосіб пізнання та дослідження явищ природи й суспільного життя, а з іншої сторони – сукупність прийомів чи операцій практичного або теоретичного освоєння дійсності, підпорядкованих

вирішенню конкретного завдання [7, 64]. В той же час проєкція на економічну дійсність змісту даної категорії, на наш погляд, вдало реалізована у працях українського вченого В.Д. Базилевича, котрий визначає метод економічної теорії як «сукупність прийомів, засобів і принципів, за допомогою яких досліджуються категорії і закони функціонування розвитку економічних систем» [3, 25]. В нашому випадку йде мова не лише про макроекономічну систему як один з об'єктів дослідження, але й про те, що вона виступає середовищем процесів інформатизації, які в ній відбуваються. Наша класифікація методів, які необхідно застосовувати в процесі дослідження ризиків ІКТ в умовах розвитку національної економіки, наводиться на рис. 1.

До загальнонаукових (рис. 1) належать методи наукового пізнання і структурно-логічні методи, які полягають у вивченні структури предмета дослідження, функцій окремих його елементів, а також у застосуванні загальнонаукових методів наукової абстракції. Ці методи являють собою комплекс методичних прийомів гносеологічного (техніка процесів пізнання), онтологічного (проблеми походження), морфологічного (питання структурної будови) та логічного характеру, спрямованих на дослідження природи економічного ризику, виявлення причинно-наслідкових логічних зв'язків його виникнення та протікання, емпіричне вивчення та теоретичне узагальнення умов макроекономічної дійсності як середовища формування ризиків.

Окреслену вище групу методів можна поділити на такі підгрупи: 1) методи емпіричного пізнання, або гносеологічно-емпіричні; 2) фактографічні методи; 3) методи теоретичного пізнання,

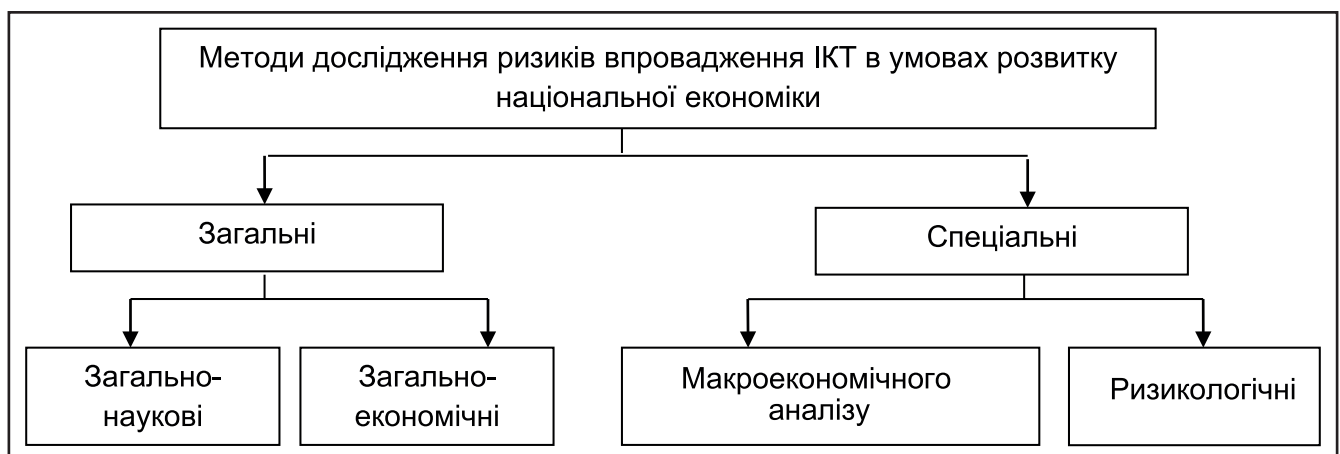

Рисунок 1. Методи ризикографічних макродосліджень впровадження ІКТ *

* складено автором

або гносеологічно–теоретичні. До фактографічних методів належать дедуктивний, індуктивний методи, аналіз, синтез, формалізаційний метод, метод ідеалізації. Серед гносеологічно–емпіричних методів виділяються спостереження, порівняння, економічний експеримент, вимірювання, описовий метод, герменевтичний метод (як важлива передумова успішного анкетного опитування). У свою чергу, до гносеологічно–теоретичних методів належать узагальнення, систематизація, структурно–логічний, історико–логічний методи, гіпотеза, метод аксіом, теоретичне моделювання, трансцендентно–аналітичний, діалектичний метод, етимологічний метод, метод аналізу категорій. До загальноекономічних методів ми відносимо методи економіко–математичного моделювання, статистичні, матричні методи, а також

прості економіметричні моделі. Методи економіко–математичного моделювання ризиків на макрорівні можна поділити на наступні класи методів і моделей: 1) методи і прийоми елементарної математики, які передбачають оперування в основному скалярними величинами; 2) методи аналізу та статистики; 3) методи математичного програмування; 4) прикладні математичні теорії (теорія ігор). Група методів прогнозного моделювання охоплює застосування балансових, оптимізаційних, макроекономічних, сіткових, імітаційних, матричних, сплайнових моделей, а також моделювання за допомогою нейронних мереж. Ігрові методи являють собою усталений набір операцій над елементами платіжної матриці залежно від поставленої задачі за тим чи іншим критерієм. Ці критерії можна об'єднати у три великі групи: 1)

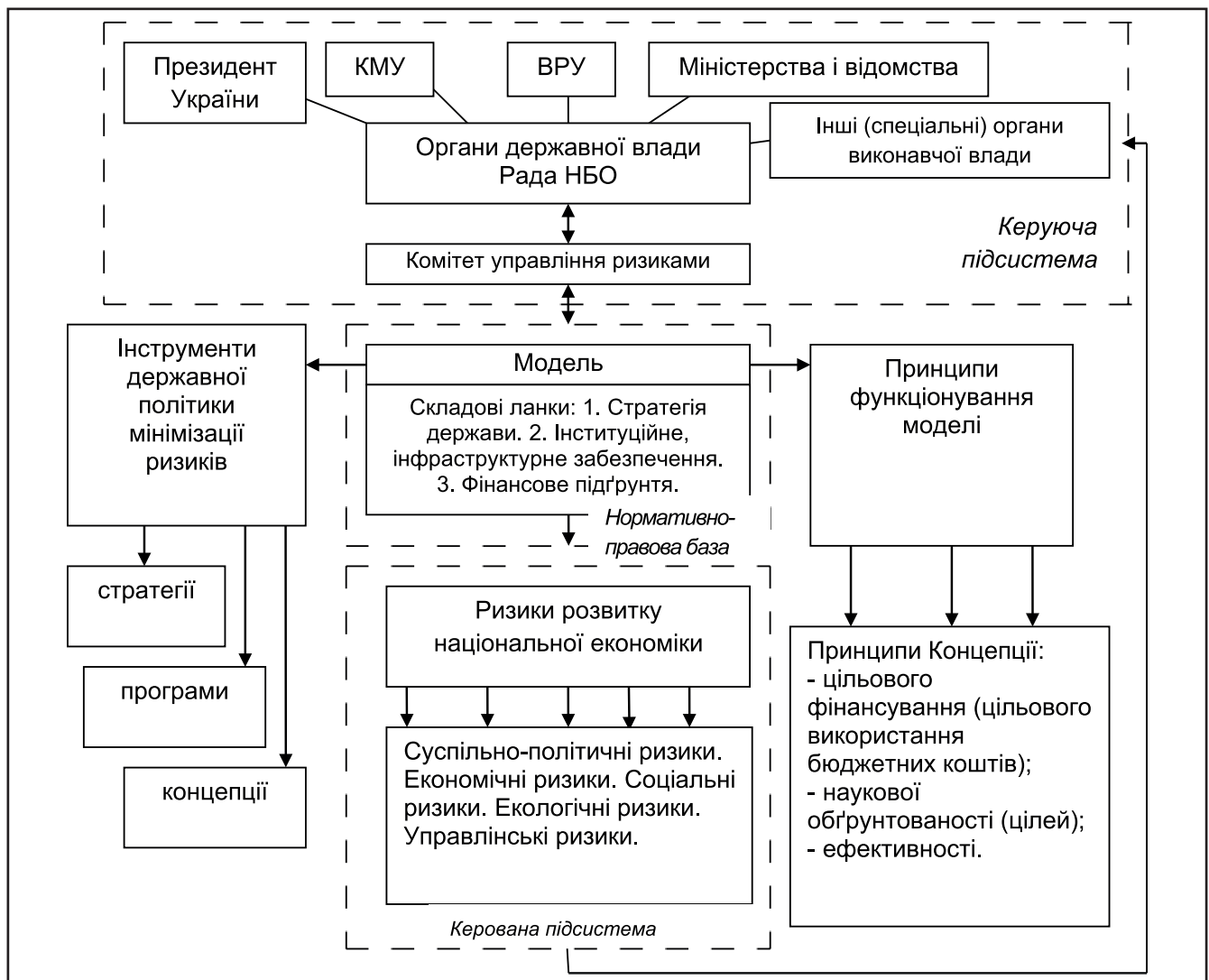

Рисунок 2. Концептуальна модель структурно–функціонального управління ризиками національної економіки в умовах глобалізації *

* складено автором

ігрові методи в умовах невизначеності; 2) ігрові методи в умовах ризику; 3) багатокритеріальні ігрові моделі з множиною цілей (багатоцільові ігрові моделі прийняття управлінських рішень). Більш серйозні задачі дослідження макроекономічного розвитку здатні вирішувати економічні методи й моделі. Їх можна розділити на три основні групи: 1) матричні методи; 2) прості економічні моделі та функції (прикладні статистичні моделі першого порядку); 3) складні (комплексні) економічні моделі (прикладні статистичні моделі другого порядку). Таким чином, криві досвіду фірм є надійним інструментом, що дозволяє приймати стратегічні рішення, беручи до уваги в тому числі одномоментні еко-

номічні ефекти. До ризикологічних методів належать індикатори виміру величини можливого ризику як математичної величини та методи якісної оцінки ризику, які базуються на експертних оцінках, підкріплених показниками рівня потенційного збитку. Необхідність використання тих чи інших методів і моделей у даному напрямі дослідження повинне диктуватися двома аспектами, по-перше, складовими пропонованої нами моделі структурно-функціонального управління ризиками національної економіки в умовах глобалізації (рис. 2), як економіки відкритого типу, і, по-друге, налагодженням механізму впровадження ІКТ в умовах розвитку національної економіки (рис. 3).

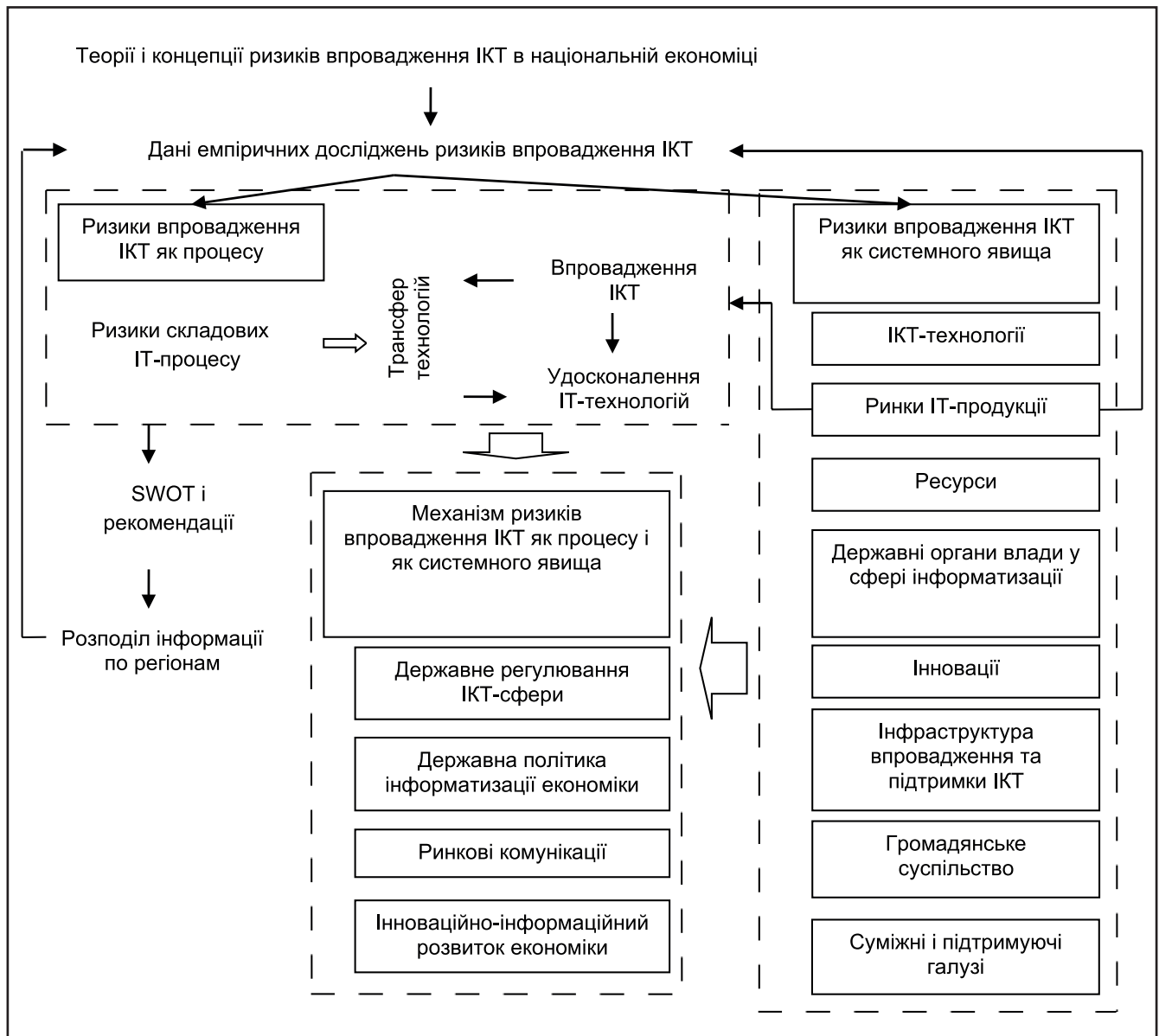

Рисунок 3. Механізм впровадження ІКТ в умовах розвитку національної економіки *

* складено автором

Концепція державної політики мінімізації ризиків у даній сфері, подана на рис. 2, повинна носити функціонально-блочний характер, тобто базуватись на структурі самих ІКТ, впровадження яких характеризується багатогранністю і поліпроблематичністю. Така концепція та програмні інструменти, що її розвивають, повинні надавати певний визначений алгоритм дій у кожній конкретній ситуації. Лише за таких умов державна політика інформатизації економіки буде справді системною й ефективною.

Саме запропонованим механізмом, наведеним на рис. 3, повинно покроково визначатися використання набору тих чи інших цільових методів та методичних прийомів: від теоретичного обґрунтування вищевказаних процесів до кожного з його складових елементів.

Висновки

Використання того чи іншого набору методів дослідження обумовлюється характером вирішуваної наукової проблеми. Для забезпечення потреб вивчення ризиків впровадження ІКТ в умовах розвитку національної економіки використано загальнонаукові, загальноекономічні методи, групи методів макроекономічного аналізу та ризикологічних методів. На наш погляд, саме такий набір методів дозволяє комплексно і вичерпно досліджувати інтрузійні ІКТ-процеси у різних галузях, виходячи з умов розвитку національно-господарського комплексу.

Список використаних джерел

1. Акофф Р. Планирование будущего корпорации / Р. Акофф. – М.: Прогресс, 1985. – 328 с.
2. Арямов А.А. Общая теория риска (юридический, экономический и психологический анализ) : монография / А. А. Арямов. – М.: РАП, 2010. – 202 с.
3. Економічна теорія: Політекономія : підручник / за ред. В.Д. Базилевича. – К.: Знання, 2006. – 631 с.
4. Живетин В.Б. Риски и безопасность экономических систем (математическое моделирование) : монография / В.Б. Живетин. – М.: Изд-во Института проблем риска, 2008. – 440 с.
5. Івченко А.О. Тлумачний словник української мови / А.О. Івченко. – Харків: Фоліо, 2002. – 540 с.
6. Устенко О.Л. Теория экономического риска : монография / О.Л. Устенко. – К.: МАУП, 1997. – 164 с.
7. Шейко В.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник / В.М. Шей-

ко, Н.М. Кушнарєнко. – К.: Знання-Прес, 2003. – 295 с.

References

1. Ackoff, R. (1985). Planirovaniye budushchego korporatsii [Planning the future of the corporation]. Moscow: Progress, 328 p.
2. Aryamov, A. A. (2010). Obshchaya teoriya riska (yuridicheskiy, ekonomicheskiy i psikhologicheskiy analiz) [General theory of risk (legal, economic, and psychological analysis)] (Monograph). Moscow: RAP, 202 p.
3. Bazylevych, V. D. (Ed.). (2006). Ekonomichna teoriya: Politekonomiya [Economic Theory: Political Economy] (Textbook). Kyiv: Knowledge, 631 p.
4. Zhivetin, V. B. (2008). Riski i bezopasnost' ekonomicheskikh sistem (matematicheskoye modelirovaniye) [Risks and safety of economic systems (mathematical modeling)] (Monograph). Moscow: Publishing House of the Institute for Risk Problems, 440 p.
5. Ivchenko, A. O. (2002). Tlumachnyy slovnyk ukrayins'koyi movy [Explanatory dictionary of Ukrainian language]. Kharkiv: Folio, 540 p.
6. Ustenko, O. L. (1997). Teoriya ekonomicheskogo riska [The theory of economic risk] (Monograph). Kyiv: Interregional Acad. of Personnel Management, 164 p.
7. Sheyko, V. M., & Kushnarenko, N. M. (2003). Orhanizatsiya ta metodyka naukovodoslidnyts'koyi diyal'nosti [The organization and methods of scientific research] (Textbook). Kyiv: Knowledge Press, 295 p.

Дані про автора

Колодійчук Анатолій Володимирович,

к.е.н., доцент, Ужгородський торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету
e-mail: kolodiychuka@i.ua

Данные об авторе

Колодійчук Анатолій Володимирович,

к.э.н., доцент, Ужгородский торговельно-экономический институт, Киевского национального торговельно-экономического университета
e-mail: kolodiychuka@i.ua

Data about the author

Anatoliy Kolodiychuk,

PhD, Associate Professor of Uzhgorod Trade and Economic Institute of the Kyiv National Trade and Economic University
e-mail: kolodiychuka@i.ua

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 330

<http://doi.org/10.5281/zenodo.3726276>
КРАХМАЛЬОВА Н.А.,
ПУЗИРЬОВА П.В.

Фінансова реструктуризація підприємств як фактор зміцнення їх фінансового потенціалу

Предметом дослідження є теоретичні та методичні основи процесу фінансової реструктуризації підприємств як фактору зміцнення їх фінансового потенціалу.

Метою дослідження є дослідження концепції фінансової реструктуризації підприємств як фактору зміцнення їх фінансового потенціалу в сучасних ринкових умовах.

Методи дослідження. При написанні статті використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження економічних явищ і процесів щодо фінансової реструктуризації (санації) підприємств та зміцнення їх фінансового потенціалу.

Результати роботи. В результаті написання статті було встановлено, що проведення фінансової реструктуризації щодо зміцнення фінансового потенціалу підприємства дозволить утримати рівень фінансового потенціалу підприємства на достатньому рівні, оптимізувати прибуток та структуру капіталу підприємства, покращити механізм корпоративного управління підприємством, збільшити прозорість фінансово-економічного стану підприємства для його стейкхолдерів. Також доведено, що важливою складовою діяльності підприємства при проведенні фінансової реструктуризації є досягнення оптимального, або підтримка існуючого, рівня фінансового потенціалу, оскільки він є підґрунтям створення й розвитку стійких конкурентних переваг підприємства в подальшому, що забезпечить безперебійне і стабільне функціонування підприємства в майбутньому. При цьому забезпечується розвиток виробництва чи інших сфер діяльності на основі зростання прибутку й активів, при збереженні платоспроможності та кредитоспроможності.

Галузь застосування результатів. Економіка, менеджмент, управління підприємством, фінанси підприємств, потенціал підприємства, стратегічне управління.

Висновки. Фінансова реструктуризація щодо зміцнення фінансового потенціалу підприємства дозволить утримати рівень фінансового потенціалу підприємства на достатньому рівні, оптимізувати прибуток та структуру капіталу підприємства, покращити механізм корпоративного управління підприємством, збільшити прозорість фінансово-економічного стану підприємства для його стейкхолдерів. В результаті фінансової реструктуризації виникає фінансова синергія, ефект якої проявляється у таких формах: зниження фінансових витрат із залучення позикового капіталу;

зниження ймовірності банкрутства в результаті диверсифікації бізнесу; зростання прибутковості інвестиційних проєктів; можливості використання елементів прихованого фінансування; зниження податків, тобто можливості знизити податкові платежі на вільні потоки грошових коштів. Таким чином, фінансова реструктуризація підприємства, яка впливає на загальний фінансовий потенціал підприємства передбачає здійснення необхідного комплексу заходів управлінсько-організаційного, фінансового, кадрового і виробничого характеру, які відбуваються під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів. Важливою складовою діяльності підприємства при проведенні фінансової реструктуризації має бути досягнення оптимального, або підтримка існуючого, рівня фінансового потенціалу, оскільки він є підґрунтям створення й розвитку стійких конкурентних переваг підприємства в подальшому, що забезпечить безперебійне і стабільне функціонування підприємства в майбутньому. При цьому забезпечується розвиток виробництва чи інших сфер діяльності на основі зростання прибутку й активів, при збереженні платоспроможності та кредитоспроможності.

Ключові слова: реструктуризація, санація, фінансова реструктуризація, підприємство, фінансовий потенціал, стейкхолдери, корпоративне управління, ризик.

КРАХМАЛЁВА Н.А.,
ПУЗЫРЁВА П.В.

Финансовая реструктуризация как фактор укрепления их финансового потенциала

Предметом исследования являются теоретические и методические основы процесса финансовой реструктуризации предприятий как фактора укрепления их финансового потенциала.

Целью исследования является исследование концепции финансовой реструктуризации предприятий как фактора укрепления их финансового потенциала в современных рыночных условиях.

Методы исследования. При написании статьи использованы общенаучные и специальные методы исследования экономических явлений и процессов по финансовой реструктуризации (санации) предприятий и укреплению их финансового потенциала.

Результаты работы. В ходе написания статьи было установлено, что проведение финансовой реструктуризации по укреплению финансового потенциала предприятия позволит удержать уровень финансового потенциала предприятия на достаточном уровне, оптимизировать прибыль и структуру капитала предприятия, улучшить механизм корпоративного управления предприятием, увеличить прозрачность финансово-экономического состояния предприятия для его стейкхолдеров. Также доказано, что важной составляющей деятельности предприятия при проведении финансовой реструктуризации является достижение оптимального, или поддержка существующего, уровня финансового потенциала, поскольку он является основой создания и развития устойчивых конкурентных преимуществ предприятия в дальнейшем, что обеспечит бесперебойное и стабильное функционирование предприятия в будущем. При этом обеспечивается развитие производства или иных сфер деятельности на основе роста прибыли и активов, при сохранении платежеспособности и кредитоспособности.

Область применения результатов. Экономика, менеджмент, управление предприятием, финансы предприятий, потенциал предприятия, стратегическое управление.

Выводы. Финансовая реструктуризация по укреплению финансового потенциала предприятия позволит удержать уровень финансового потенциала предприятия на достаточном уровне, оптимизировать прибыль и структуру капитала предприятия, улучшить механизм корпоративного управления предприятием, увеличить прозрачность финансово-экономического состояния предприятия для его стейкхолдеров. В результате финансовой реструктуризации возникает финансовая синергия, эффект которой проявляется в таких формах: снижение финансовых затрат по привлечению заемного капитала; снижение вероятности банкротства в результате диверсификации бизнеса; рост доходности инвестиционных проєктів; возможности использования элементов скрытого финансирования; снижение налогов, то есть возможности снизить налоговые платежи на свободные потоки денежных средств. Таким образом, финансовая реструктуризация

предприятия, которая влияет на общий финансовый потенциал предприятия, предусматривает осуществление необходимого комплекса мероприятий управленческо–организационного, финансового, кадрового и производственного характера, которые происходят под влиянием внешних и внутренних факторов. Важной составляющей деятельности предприятия при проведении финансовой реструктуризации должно быть достижение оптимального, или поддержка существующего, уровня финансового потенциала, поскольку он является основой создания и развития устойчивых конкурентных преимуществ предприятия в дальнейшем, что обеспечит бесперебойное и стабильное функционирование предприятия в будущем. При этом обеспечивается развитие производства или иных сфер деятельности на основе роста прибыли и активов, при сохранении платежеспособности и кредитоспособности.

Ключевые слова: реструктуризация, санация, финансовая реструктуризация, предприятие, финансовый потенциал, стейкхолдеры, корпоративное управление, риск.

KRAKHMALYOVA N.A.,
PUZYROVA P.V.

Financial restructuring as a factor of strengthening their financial potential

The subject of the research is the theoretical and methodological foundations of the process of financial restructuring of enterprises as a factor in strengthening their financial potential.

The aim of the study is to study the concept of financial restructuring of enterprises as a factor in strengthening their financial potential in modern market conditions.

Research Methods. When writing this article, general scientific and special methods were used to study economic phenomena and processes for financial restructuring (reorganization) of enterprises and strengthening their financial potential.

Results of the investigation. During the writing of the article, it was found that conducting a financial restructuring to strengthen the financial potential of the enterprise will keep the level of the financial potential of the enterprise at a sufficient level, optimize the profit and capital structure of the enterprise, improve the mechanism of corporate governance of the enterprise, increase transparency of the financial and economic condition of the enterprise for its stakeholders. It has also been proved that an important component of the enterprise's activities during financial restructuring is to achieve the optimal, or support, the existing level of financial potential, since it is the basis for the creation and development of sustainable competitive advantages of the enterprise in the future, which will ensure uninterrupted and stable operation of the enterprise in the future. This ensures the development of production or other areas of activity based on the growth of profits and assets, while maintaining solvency and creditworthiness.

Scope of the results. Economics, management, enterprise management, enterprise finance, enterprise potential, strategic management.

Conclusions. Financial restructuring to strengthen the financial potential of the enterprise will keep the level of the financial potential of the enterprise at a sufficient level, optimize profit and capital structure of the enterprise, improve the mechanism of corporate governance of the enterprise, increase transparency of the financial and economic condition of the enterprise for its stakeholders. As a result of financial restructuring, financial synergy arises, the effect of which is manifested in the following forms: reduction of financial costs for attracting borrowed capital; Decrease in probability of bankruptcy as a result of business diversification; growth of profitability of investment projects; the possibility of using elements of hidden financing; tax reduction, that is, the ability to reduce tax payments on free cash flows. Thus, the financial restructuring of the enterprise, which affects the overall financial potential of the enterprise, provides for the implementation of the necessary set of managerial–organizational, financial, personnel and production activities that occur under the influence of external and internal factors. An important component of the enterprise's activities during financial restructuring should be to achieve the optimal, or support, the existing level of financial potential,

since it is the basis for the creation and development of sustainable competitive advantages of the enterprise in the future, which will ensure uninterrupted and stable operation of the enterprise in the future. This ensures the development of production or other areas of activity based on the growth of profits and assets, while maintaining solvency and creditworthiness.

Key words: *restructuring, reorganization, financial restructuring, enterprise, financial potential, stakeholders, corporate governance, risk.*

Постановка проблеми. Сучасні реалії сьогодні демонструють, що неефективна діяльність підприємств, недостатньо повне використання їх фінансового потенціалу, нераціональне розміщення їх фінансових ресурсів або низький рівень рентабельності призводять до незадовільного фінансово-економічного стану підприємства в цілому, яке в подальшому призводить до банкрутства. За для недопущення погіршення позицій підприємства на ринку, забезпечення його повного функціонування, збільшення прибутковості, задоволення інтересів стейкхолдерів, та подальшого нарощування обсягів фінансового потенціалу в майбутньому, можна провести фінансову реструктуризацію та повне фінансове оздоровлення підприємства. Заходи з проведення реструктуризації можуть мати різне цільове спрямування, здійснюються за різних умов, за допомогою різних інструментів, у різні часові інтервали і з різними ресурсами. До основних цілей реструктуризації необхідно віднести: поліпшення економічних і фінансових показників діяльності підприємства в короткостроковому і довгостроковому періодах; залучення довгострокових кредитних ресурсів; збільшення ринкової вартості власного капіталу підприємства; посилення конкурентоспроможності продукції на ринку; розширення існуючого або завоювання нових ринкових сегментів; уникнення банкрутства [14, 7].

Різноманіття структурних елементів підприємства як складної фінансово – економічної системи створює можливість виокремлення різних видів, форм, методів реструктуризації. Методи, що використовуються для розробки програми реструктуризації, включають: комплексний фінансово-економічний аналіз стану підприємства, у тому числі із деталізацією по окремих структурних підрозділах; комплексну бізнес-діагностику стратегії і політики підприємства, визначення основних переваг і проблем підприємства, розробку пропозицій щодо оптимізації його стану; розробку декількох альтернативних прогнозних фінансово – економічних моделей роз-

витку підприємства з урахуванням основних заходів і можливих ризиків [7, 14].

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Дослідження стану та перспектив розвитку фінансового потенціалу та фінансової реструктуризації розглядаються багатьма вченими – економістами, таким як: Ареф'єва О.В. [1–2], Возняк Г. В. [3], Касьянова Н. В. [6], Курінна О. В. [8], Маслак О. І. [9], Морщеник Т. С. [10], Непочатенко О. О. [11], Сороківська М. В. [13], Тарасенко І.О. [14], та іншими. Проте, актуальність зазначених питань та недостатня їх висвітленість обумовлюють подальший розгляд даної теми.

Виклад основного матеріалу. Реструктуризація – це процес здійснення організаційно-економічних, правових і технічних заходів, спрямованих на зміну структури підприємства, його управління, форми власності, організаційно-правових форм, з метою фінансового оздоровлення підприємства, збільшення обсягу випуску продукції та підвищення ефективності виробництва [7]. Розрізняють такі види реструктуризації підприємства як: управлінська, технічна, економічна, фінансова, організаційно-правова [13–14]. Зупинимось на фінансовій реструктуризації і покажемо як вона допоможе вийти підприємству із кризи та зберегти свій існуючий фінансовий потенціал.

Фінансова реструктуризація передбачає реформування корпоративних відносин стейкхолдерів підприємства з вагогим залученням додаткових інвестицій для оздоровлення його стану, стабілізації загального фінансового потенціалу підприємства. Фінансова реструктуризація стабілізує підприємство, його фінансовий потенціал, мінімізує ризики та загрози його ліквідації, створюючи таким чином підвалини для інвестування в подальші санаційні заходи [12–14]. З одного боку, фінансова реструктуризація підприємства може бути складовою частиною його загальної реорганізації, оскільки проведення будь-яких змін неможливе без зміни у складі фінансів юридичної особи. З іншого боку, вона може здійснюватися як самостійний напрямок

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

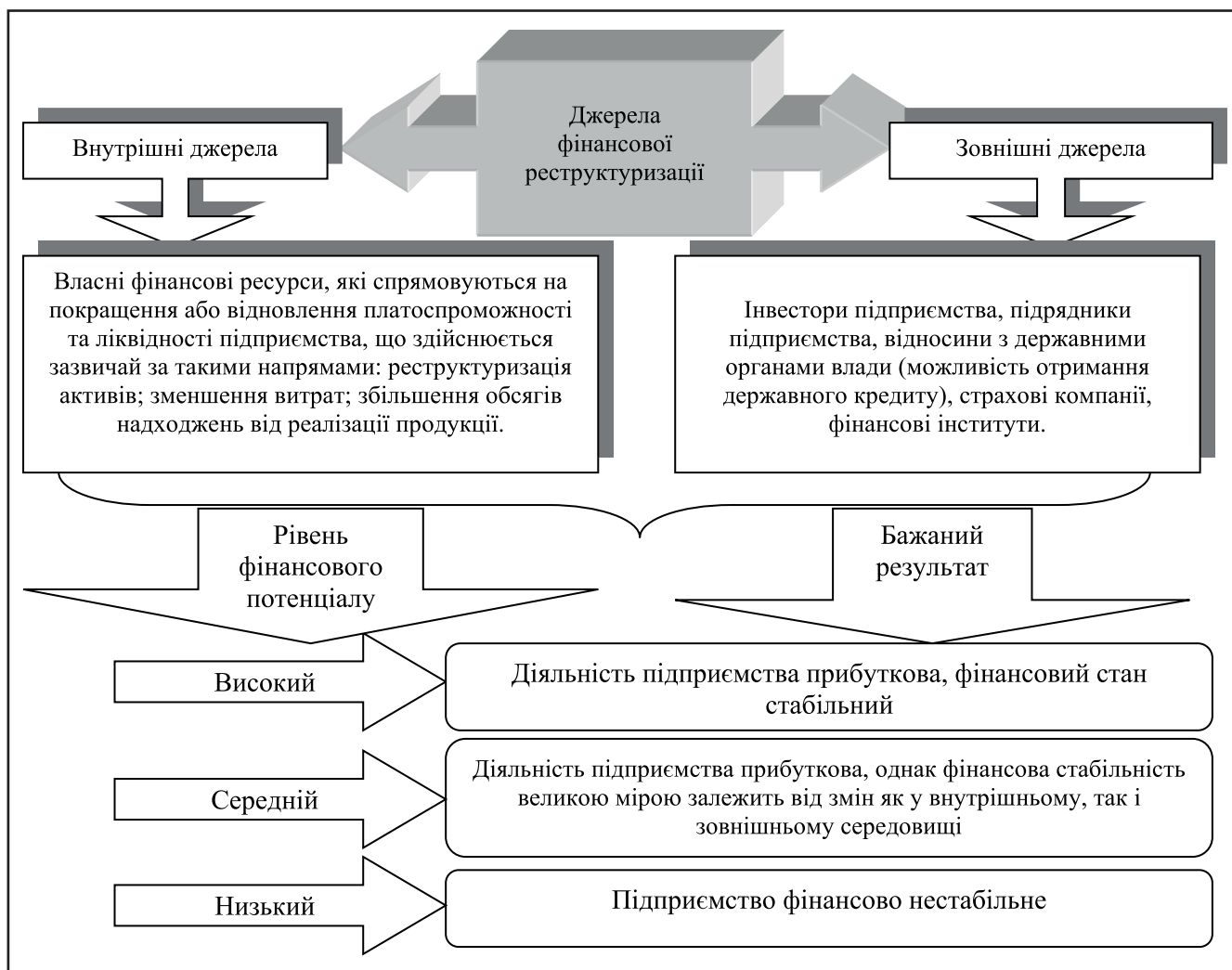
реструктуризації, засіб стратегічних фінансових перетворень, попередження банкрутства, підвищення рівня платоспроможності юридичної особи. У такому випадку фінансова реструктуризація виконує санаційну функцію [18].

Отже, фінансова реструктуризація – це зміни, пов'язані зі зміною структури та розмірів власного й позиченого капіталів, рівнем фінансового потенціалу підприємства, а також зі змінами інтересів стейкхолдерів в інвестиційній діяльності підприємства із застосуванням реструктуризації кредиторської заборгованості, одержання додаткових кредитів, збільшення статутного капіталу і т. ін. [18].

Основним документом, при проведенні фінансової реструктуризації є Закон України «Про фінансову реструктуризацію» в редакції від 25.09.2019р. [5], з якого випливає, що фінансова реструктуризація здійснюється з метою: сприяння відновленню господарської діяльності борж-

ників, які перебувають у критичному фінансовому стані, шляхом реструктуризації їхніх грошових зобов'язань та/або їхньої господарської діяльності; підтримки стабільності фінансової системи; забезпечення доступу боржників до фінансування для відновлення їхньої господарської діяльності.

Також в Законі наведено, що «Процедура фінансової реструктуризації застосовується до реструктуризації господарської діяльності та активів боржника, у тому числі тих, що розміщені за межами України, і до грошового зобов'язання боржника, включаючи таке, що виникло на підставі договорів, які регулюються іноземним законодавством» [4, 5]. Тобто це свідчить про те, що інтереси різних стейкхолдерів можуть бути захищеними навіть за межами України, що в подальшому дозволить їм нарощувати обсяги фінансування, залучати нових інвесторів, модернізувати систему корпоративного управління та збільшувати обсяги та рівень фінансового потенціалу підприємства.

Місце фінансового потенціалу в фінансовій реструктуризації підприємства

Також Закон «Про фінансову реструктуризацію» є важливим у контексті запровадження культури реструктуризації в Україні: транспарентного позасудового законодавчо закріпленого механізму реструктуризації заборгованості бізнесу, який через макроекономічні фактори та з інших об'єктивних обставин, що відбувались у країні, опинився в критичному фінансовому стані, проте є перспективним. А це беззаперечний стимул для залучення нових інвестицій в Україну [16].

Запропонована Законом [16] процедура фінансової реструктуризації фактично є добровільним переговорним процесом між боржником і кредиторами з приводу погодження шляхів реструктуризації грошових зобов'язань боржника і, за потреби, його господарської діяльності в цілому. Так, успішність її проведення лежить не стільки в юридичній площині, скільки залежить від бажання та готовності сторін домовлятися. Для цих цілей Закон встановлює такі механізми, як розстрочка виконання грошових зобов'язань, прощення боргу, перегляд розміру процентних ставок та інших умов кредитного договору, відстрочка виконання окремих зобов'язань, надання нового фінансування, залучення нових інвестицій, передача права власності на майно боржника кредитору, конвертація боргу в статутний капітал, реорганізація та структурування бізнесу, зміна керівництва боржника чи структури корпоративного управління боржника тощо [16].

Здійснення фінансової реструктуризації та стабілізації фінансового потенціалу підприємства передбачає наявність відповідних джерел фінансування при визначеному рівні фінансового потенціалу (див. рисунок).

В результаті фінансової реструктуризації виникає фінансова синергія. Ефект фінансової синергії проявляється у формах: зниження фінансових витрат із залучення позикового капіталу; зниження ймовірності банкрутства в результаті диверсифікації бізнесу; зростання прибутковості інвестиційних проектів; можливості використання елементів прихованого фінансування; зниження податків, тобто можливості знизити податкові платежі на вільні потоки грошових коштів [14].

Таким чином, фінансова реструктуризація підприємства яка впливає на загальний фінансовий потенціал підприємства передбачає здійснення необхідного комплексу заходів управлінсько-організаційного, фінансового, кадрового і вироб-

ничого характеру, які відбуваються під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів.

Висновки

Отже, фінансова реструктуризація – це зміни, які пов'язані зі зміною структури та розмірів власного й позиченого капіталів, рівнем фінансового потенціалу підприємства, а також зі змінами інтересів стейкхолдерів в інвестиційній діяльності підприємства із застосуванням реструктуризації кредиторської заборгованості, одержання додаткових кредитів, збільшення статутного капіталу [18].

Проведення фінансової реструктуризації щодо зміцнення фінансового потенціалу підприємства дозволить вирішити такі стратегічні завдання підприємства як: провести оптимізацію прибутку підприємства; оптимізувати структуру капіталу підприємства й забезпечити оптимальний рівень фінансового потенціалу; покращити ефективний механізм корпоративного управління підприємством; збільшити прозорість фінансово-економічного стану підприємства для стейкхолдерів підприємства. Також важливою складовою діяльності підприємства при проведенні фінансової реструктуризації має бути досягнення оптимального, або підтримка існуючого, рівня фінансового потенціалу, оскільки він є підґрунтям створення й розвитку стійких конкурентних переваг підприємства в подальшому, що забезпечить безперервне і стабільне функціонування підприємства в майбутньому. При цьому забезпечується розвиток виробництва чи інших сфер діяльності на основі зростання прибутку й активів, при збереженні платоспроможності та кредитоспроможності.

Список використаних джерел

1. Ареф'єва О.В. Інтереси стейкхолдерів в організаційному забезпеченні стратегічного управління фінансовим потенціалом підприємств / О.В. Ареф'єва, П.В. Комарецька // Науковий економічний журнал «Актуальні проблеми економіки». – Вип. №9 (87) 2008. Київ: НАУ – 2008. – С.80–85.
2. Ареф'єва О.В. Реструктуризація системи управління фінансовими ресурсами підприємства / О.В. Ареф'єва // Актуальні проблеми економіки. – 2001. – № 11–12. – С. 17–26.
3. Возняк Г. В. Фінансовий потенціал підприємств регіону: підходи до розуміння / Г. В. Возняк // Вісник Університету банківської справи Нац. банку України. – К. : УБС НБУ, 2010. – Вип. 2 (8). – С. 27–45.

4. Довбуш В.І. Організаційно–практичні аспекти побудови ліквідаційного балансу підприємства–банкрута / В. І. Довбуш // Інвестиції: практика та досвід: міжнародний науково–практичний журнал. – №17. – Київ: Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України, 2012. – с.23–26.

5. Закон України «Про фінансову реструктуризацію» в редакції від 25.09.2019р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-19>.

6. Касьянова Н. В. Потенціал підприємства: формування та використання. 2–ге вид. перероб. та доп. [текст] : підручник / Н. В. Касьянова, Д. В. Солоха, В. В. Морева, О. В. Белякова, О. Б. Балакай – К. : «Центр учбової літератури», 2013. – 248 с.

7. Комарецька П. В. Реструктуризація промислових підприємств в системі антикризового фінансового управління [Текст] / П. В. Комарецька // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – №6 (73). – С.61–64.

8. Курінна О. В. Теоретичні аспекти управління фінансовим потенціалом підприємств / О. В. Курінна // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Економіка. – 2014. – Вип. 1. – С. 161–171.

9. Маслак О. І. Особливості оцінювання економічного потенціалу підприємства в умовах циклічних коливань / О.І.Маслак, О.О.Безручко // Вісник соціально–економічних досліджень. 2013. – Вип. 1. – С. 121–127.

10. Морщеник Т. С. Огляд підходів до визначення економічної сутності поняття «ефективність» / Т. С. Морщеник, О. М. Біляк // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2014. – Вип. 8. – С. 82–89.

11. Непочатенко О. О. Фінанси підприємств [текст] : підручник / О. О. Непочатенко, Н. Ю. Мельничук – К. : "Центр учбової літератури", 2013. – 504 с.

12. Пузирьова П. В. Оцінка економічного ризику в управлінні фінансовим потенціалом промислових підприємств України [Текст] / П. В. Пузирьова // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – №10. – С. 131–134.

13. Сороківська М. В. Фінанси підприємств: навч. посібник / М. В. Сороківська, Т. Я. Андрейків. – Львів : Видавництво Львівської комерційної академії, 2015. – 288 с.

14. Тарасенко І.О. Фінанси підприємств: підручник / І.О. Тарасенко, Н. М. Любенко. – К. – КНУТД, 2015. – 360 с.

15. Електронний ресурс. http://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA009430.

16. Електронний ресурс. <https://fr.org.ua/ua/oshchadbank-finanova-restrukturizatsiya-rishennya.html>.

17. Електронний ресурс. https://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/03/aref_semenyuk.pdf.

18. Електронний ресурс. <https://yur-gazeta.com/publications/practice/bankrutstvo-i-restrukturizaciya/restrukturizaciya-yak-efektivniy-zasib-ozdorovlennya-pidpriemstva.html>.

References

1. Arefieva O.V. Interesy steikholderiv v orhanizatsiinomu zabezpechenni stratehichnoho upravlinnia finansovym potentsialom pidpriemstv / O.V. Arefieva, P.V. Komaretska // Naukovyi ekonomichni zhurnal «Aktualni problemy ekonomiky». – Vyp. №9 (87) 2008. Kyiv: NAU – 2008. – S.80–85.

2. Arefieva O.V. Restrukturyzatsiia systemy upravlinnia finansovymy resursamy pidpriemstva / O.V. Arefieva // Aktualni problemy ekonomiky. – 2001. – № 11–12. – S. 17–26.

3. Vozniak H. V. Finansovy' potentsial pidpriemstv rehionu: pidkhody do rozuminnia / H. V. Vozniak // Visnyk Universytetu bankivskoi spravy Nats. banku Ukrainy. – K. : UBS NBU, 2010. – Vyp. 2 (8). – S. 27–45.

4. Dovbush V.I. Orhanizatsiino–praktychni aspekty pobudovy likvidatsiinoho balansu pidpriemstva–bankruta / V. I. Dovbush // Investytsii: praktyka ta dosvid: mizhnarodnyi naukovo–praktychnyi zhurnal. – №17. – Kyiv: Instytut pidhotovky kadriv derzhavnoi sluzhby zainiatosti Ukrainy, 2012. – s.23–26.

5. Zakon Ukrainy «Pro finansovu restrukturyzatsiiu» v redaktsii vid 25.09.2019r. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-19>.

6. Kasianova N. V. Potentsial pidpriemstva: formuvannia ta vykorystannia. 2–he vyd. pererob. ta dop. [tekst] : pidruchnyk / N. V. Kasianova, D. V. Solokha, V. V. Morieva, O. V. Bieliakova, O. B. Balakai – K. : «Tsentr uchbovoi literatury», 2013. – 248 s.

7. Komaretska P. V. Restrukturyzatsiia promyslovykh pidpriemstv v systemi antykrizovoho finansovoho upravlinnia [Tekst] / P. V. Komaretska // Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini. – 2007. – №6 (73). – S.61–64.

8. Kurinna O. V. Teoretychni aspekty upravlinnia finansovym potentsialom pidpriemstv / O.V. Kurinna // Naukovyi visnyk Akademii munitsypalnoho upravlinnia. Seria: Ekonomika. – 2014. – Vyp. 1. – S. 161–171.

9. Maslak O. I. Osoblyvosti otsiniuvannia ekonomichnoho potentsialu pidpriemstva v umovakh tsyklichnykh kolyvan / O. I. Maslak, O. O. Bezruchko // Visnyk sotsialno–ekonomichnykh doslidzhen. 2013. – Vyp. 1. – S. 121–127.

10. Morshcheniuk T. S. Ohliad pidkhodiv do vyznachennia ekonomichnoi sutnosti poniattia «efektyvnist» / T. S. Morshcheniuk, O. M. Biliak // Ekonomichni visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii. – 2014. – Vyp. 8. – S. 82–89.

11. Nepochatenko O. O. Finansy pidpriemstv [tekst] : pidruchnyk / O. O. Nepochatenko, N. Yu. Melnychuk – K. : "Tsentr uchbovoi literatury", 2013. – 504 s.

12. Puzyrova P. V. Otsinka ekonomichnoho ryzyku v upravlinni finansovym potentsialom promyslovykh pidpriemstv Ukrainy [Tekst] / P. V. Puzyrova // Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukrainy. – 2008. – № 10. – S. 131–134.

13. Sorokivska M. V. Finansy pidpriemstv: navch, posibnyk / M. V. Sorokivska, T. Ya. Andreikiv. – Lviv : Vydavnytstvo Lvivskoi komertsiiinoi akademii, 2015. – 288 s.

14. Tarasenko I. O. Finansy pidpriemstv: pidruchnyk / I. O. Tarasenko, N. M. Liubenko. – K. – KNUVD, 2015. – 360 s.

15. Elektronnyi resurs. http://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA009430.

16. Elektronnyi resurs. <https://fr.org.ua/ua/oshchadbank-finansova-restrukturizatsiya-rishennya.html>.

17. Elektronnyi resurs. https://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/03/aref_semenyuk.pdf.

18. Elektronnyi resurs. <https://yur-gazeta.com/publications/practice/bankrutstvo-i-restrukturizaciya/restrukturizaciya-yak-efektivniy-zasib-ozdorovlennya-pidpriemstva.html>.

доцент кафедри підприємництва та бізнесу, Київський національний університет технологій та дизайну, e-mail: knina2006@ukr.net

Пузырьова Поліна Володимирівна,

доцент кафедри підприємництва та бізнесу, Київський національний університет технологій та дизайну, к.е.н., доцент

e-mail: komaretskaya@bigmir.net

Данные об авторах

Крахмалёва Нина Анатольевна,

доцент кафедры предпринимательства и бизнеса, Киевский национальный университет технологий и дизайна, к.э.н., доцент

e-mail: knina2006@ukr.net

Пузырёва Полина Владимировна,

доцент кафедры предпринимательства и бизнеса, Киевский национальный университет технологий и дизайна, к.э.н., доцент

e-mail: komaretskaya@bigmir.net

Data about the authors

Nina Krakhmalyova,

Associate Professor of the department of entrepreneurship and business, Kyiv National University of Technologies and Design, Ph.D., Associate Professor

e-mail: knina2006@ukr.net

Polina Puzyrova,

Associate Professor of the department of entrepreneurship and business, Kyiv National University of Technologies and Design, Ph.D., Associate Professor

e-mail: komaretskaya@bigmir.net

Дані про авторів

Крахмальова Ніна Анатоліївна,

УДК 330.12:338.12.021:339.372.84:33.057.7(477)

<http://doi.org/10.5281/zenodo.3726286>

ДАНИЛО С.І.,
ГУШТАН Т.В.

Діяльність торговельних мереж на ринку України

Предметом дослідження є діяльність торговельних мереж на ринку України.

Мета дослідження – розглянути діяльність торговельних мереж на українському ринку.

Методи дослідження. У роботі використані діалектичний метод наукового пізнання, метод аналізу і синтезу, порівняльний метод, метод узагальнення даних.

Результати роботи. У статті наведено складові структури роздрібної торгівлі України. Окреслено основні тенденції розвитку ринку роздрібної торгівлі. Визначено фактори, які стримують розвиток українського ринку роздрібної торгівлі.

Висновки. Результатами проведеного дослідження стали наступні висновки. Основними інформаційними джерелами для підтримки прийняття управлінських рішень щодо асортименту підприємства є Інтернет, дані державної статистики та рейтинги, періодичні друковані видання загальної економічної орієнтованості, бази даних підприємства, публікації фондової та валютної біржі. Визначено,

що категорійний менеджмент на більшості торговельних підприємствах упроваджений лише частково. Для підвищення конкурентоспроможності торговельних мереж у сучасних умовах господарювання необхідно використовувати новітні технології управління та відповідні інформаційні ресурси.

Ключові слова: підприємство, конкурентоспроможність, товарний асортимент, торговельні мережі, постачальники, споживач, ефективність, інновації, інвестиції.

ДАНИЛО С.І.,
ГУШТАН Т.В.

Деятельность торговых сетей на рынке Украины

Предметом исследования является деятельность торговых сетей на рынке Украины.

Цель исследования – рассмотреть деятельность торговых сетей на украинском рынке.

Методы исследования. В работе использованы диалектический метод научного познания, метод анализа и синтеза, сравнительный метод, метод обобщения данных.

Результаты работы. В статье приведены составляющие структуры розничной торговли Украины. Определены основные тенденции развития рынка розничной торговли. Определены факторы, которые сдерживают развитие украинского рынка розничной торговли.

Выводы. Результатами проведенного исследования стали следующие выводы. Основными информационными источниками для поддержки принятия управленческих решений по ассортименту предприятия есть Интернет, данные государственной статистики и рейтинги, периодические печатные издания общей ориентированности, базы данных предприятий, публикации фондовой и валютной биржи. Определено, что категорійний менеджмент на большинстве торговых предприятий внедрен лишь частично. Для повышения конкурентоспособности торговых сетей в современных условиях хозяйствования необходимо использовать новейшие технологии управления и соответствующие информационные ресурсы.

Ключевые слова: предприятие, конкурентоспособность, товарный ассортимент, торговые сети, поставщики, потребитель, эффективность, инновации, инвестиции.

DANYLO S.I.,
HUSHTAN T.V.

Activity of trading networks in the market of Ukraine

The subject of the study is the activity of trading networks in the Ukrainian market.

The purpose of the study – consider the activity of trading networks in the Ukrainian market.

Research methods. The dialectical method of scientific knowledge, method of analysis and synthesis, comparative method, method of generalization of data are used in the work.

Results of work. The paper describes the components of the Ukrainian retail trade. The basic tendencies of development of the retail market are outlined. The factors that impede the development of the Ukrainian retail market have been identified.

Conclusions. The results of the study were the following conclusions. The main information sources to support managerial decision-making regarding the range of the enterprise are the Internet, data of state statistics and ratings, periodicals of general economic orientation, databases of the enterprises, publications of the stock and currency exchange. It is determined that categorical management is implemented only partially in most trading enterprises. In order to increase the competitiveness of trading networks in modern business conditions, it is necessary to use the latest management technologies and appropriate information resources.

Keywords: enterprise, competitiveness, commodity assortment, sales networks, suppliers, consumer, efficiency, innovations, investments.

Постановка проблеми. На сьогодні в економіці України однією із найбільш динамічних галузей є роздрібна торгівля, структура якої із року в рік покращується у зв'язку зі зменшенням част-

ки неорганізованої торгівлі. Торговельна мережа м. Київ значно розвиненіша, ніж в інших регіонах, а концентрація роздрібних торговців у малих населених пунктах є невисокою. Така ситуація свідчить про нерівномірний розвиток роздрібно торгівлі в країні та низький рівень задоволеності споживчого попиту. У цьому контексті питання побудови ефективної торговельної роздрібно мережі є вкрай актуальними і важливими.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні і методичні проблеми управління товарним асортиментом розглянуто у роботах О.М. Азарян, Л.В. Балабанової, Р. Вінера, Д. Гілберта, Ф. Котлера, Д. Леманна та інших. Але питання визначення ролі інформаційних ресурсів і комунікацій в управлінні товарним асортиментом, розробки інформаційно-комунікаційної системи та її впровадження в торговельних мережах потребують у сучасних ринкових умовах подальшого розвитку і повноцінного дослідження.

Мета статті – розглянути діяльність торговельних мереж на українському ринку.

Виклад основного матеріалу. Для ефективного розвитку виробництва в державі і задоволення постійно зростаючих потреб населення необхідний розвиток роздрібно торгівлі, яка прямо впливає на якість життя.

Структура роздрібно торгівлі України сьогодні формується такими складниками:

- роздрібний товарообіг підприємств – це обсяг продажу споживчих товарів населенню через роздрібну торговельну мережу і мережу ресторанного господарства усіма діючими підприємствами, а також промисловими, транспортними та іншими неторговельними підприємствами безпосередньо населенню;

- роздрібний продаж товарів на ринках та фізичними особами-підприємцями через торговельну мережу та мережу підприємств ресторанного господарства.

На даний момент кількість підприємств роздрібно торгівлі та ресторанного господарства за видами економічної діяльності почала зменшуватись. Причиною цього стала поява нових форматів торгівлі (супермаркетів, гіпермаркетів та торговельних центрів) [2].

У сучасних умовах господарювання мережні оператори віддають перевагу такому торговельному формату, як супермаркет. При цьому популярність зазначеного виду торгівлі вони пояснюють низь-

кою насиченістю даного сегмента ринку і порівняно невисокими ризиками такого формату роздрібно торгівлі в Україні. Супермаркет – великий універсальний магазин самообслуговування з продажу повного асортименту продуктів харчування та напоїв, а також паперових виробів для домашнього господарства, мила, порошків для прання і миття посуду, предметів санітарії та гігієни, книг кімнатних квітів та рослин, продуктів для домашніх тварин (котячих та собачих кормів), автомобільних товарів, іграшок та багато іншого. До складу організаційної структури багатьох мереж входять цехи, що дозволяють підприємствам отримувати додатковий дохід від продажу власної продукції. Ще одним представником нових форматів торгівлі є гіпермаркет – це різновид універсального магазину самообслуговування з торговельною площею від 2500 кв. м., у якому здійснюється продаж не менше 10 тисяч найменувань продовольчих та непродовольчих товарів. Це дає можливість встановлювати в гіпермаркеті більш низькі ціни, ніж в інших форматах роздрібно торгівлі. Гіпермаркети виявилися найчутливішими до кризи, ніж решта форматів магазинів, зважаючи на більший відсоток непродовольчих товарів в асортименті. Проблеми з фінансуванням змусили багатьох ритейлерів переглянути планові показники діяльності, багато мереж відмовились від нових проектів, закривають відділи розвитку і будівництва. Найчутливішими до фінансової кризи є національні мережі, а також оператори, які здійснюють діяльність у непродовольчому сегменті.

Необхідність погашення банківських кредитів у короткі терміни в умовах дефіциту оборотних ресурсів, існуючі орендні ставки, низькі темпи відновлення купівельної спроможності, – все це призвело до затримок у поточних взаєморозрахунках з постачальниками [9]. Ускладнення взаємовідносин між ритейлерами та постачальниками продукції у розрахунках за поставлені товари сприяло часткової переорієнтації виробників та постачальників на інші канали збуту своєї продукції (дискаунтери, «магазини біля дому», лінійна роздрібна торгівля, ринки, електронна комерція тощо). Крім того, ряд підприємств-виробників розпочали створення мереж власних (фірмових) магазинів або розширення існуючих. Одними з основних переваг фірмової мережі є: зменшення витрат, пов'язаних зі сплатою оренди, можливість зниження відпускних цін кінцевого споживання, додаткова реклама продукції тощо [9].

Основні тенденції розвитку ринку роздрібно́ї торгівлі: відновлення після кризи, як операторів ринку, так і споживачів і їх купівельної спроможності; підвищення технологічності роботи ритейлера – вдосконалення операційної частини бізнесу, оптимізація витрат, поліпшення показників прибутковості за рахунок налагодження ефективних внутрішніх бізнес-процесів; консолідація ринку продовольчого ритейлу [8].

З урахуванням високих внутрішніх і зовнішніх ризиків більшість потенційних інвесторів зайняли позицію очікування щодо входження на роздрібний ринок України. У сфері злиття і поглинання активність інвесторів залишається на низькому рівні, відзначаються одиничні угоди з придбання активів, основними перешкодами для цього є низький рівень доходів населення, відсутність держгарантій і якісних торговельних площ [2].

Головну загрозу розвитку українського ритейлу у подальшому представляє відсутність динаміки зростання платоспроможного попиту. Показник безпосередньо пов'язаний з відновленням економіки в цілому і відображається на доходах операторів ринку роздрібно́ї торгівлі. Потенційною загрозою є зміна законодавчої практики регулювання внутрішньої торгівлі, серед непрямих загроз розвитку ринку – зміни в Земельному і Цивільному кодексах, покупки об'єктів нерухомості, що істотно ускладнюють процедуру, а також зростання орендних ставок на землю на місцевому рівні. Основними факторами, які стримують відновлення ринку роздрібно́ї торгівлі України є: існуюче боргове навантаження підприємств; незначні обсяги кредитування галузі комерційними банками; поступове зростання орендних ставок торговельних площ; низькі темпи зростання споживчого попиту. Сьогодні споживач розподіляє свій час таким чином: раз на місяць він вважає за краще відвідувати гіпермаркет, раз або два на тиждень – супермаркет, і магазин біля будинку – щоденно, тому для мережі важливо мати чіткий формат. Це означає ефективне управління собівартістю, лояльність покупців, а також інтерес до потенційного покупця з боку самого магазину. Тому в майбутньому вже не буде такого, що під одним брендом працюють абсолютно різні за площею магазини [10].

Основними інформаційними джерелами для підтримки прийняття управлінських рішень щодо асортименту є Інтернет, дані державної статистики, рейтинги, періодичні друковані видання загальної

економічної орієнтованості, бази даних підприємства, публікації фондової та валютної біржі та інші джерела. Але більшість підприємств вказують на недосконалу систему формування, використання і захисту інформаційних ресурсів та комунікацій. Категорійний менеджмент на більшості підприємств впроваджений лише частково, а основні функції з управління асортиментом виконують співробітники різних підрозділів: товарознавці, менеджери, логісти, фахівці із закупки, категорійні менеджери. Це зумовлює необхідність впровадження нових методів управління на базі сучасних інформаційних технологій і ефективної системи комунікацій.

Висновки

Торговельну мережу в сучасних умовах господарювання потрібно розглядати як перспективну та ефективну модель організації торговельної діяльності на засадах використання передових технологій управління матеріальними, трудовими, фінансовими та інтелектуальними ресурсами, автоматизації всіх бізнес-процесів, що є найбільш важливою її конкурентною перевагою. Ефективне впровадження і здійснення політики завоювання нових покупців, а також його інформаційно-комунікаційна підтримка неодмінно сприятиме подальшій стабілізації позиції підприємства на ринку і оптимізації фінансових результатів діяльності.

Список використаних джерел

1. Азарян Е. М. Потребительский рынок: становление и развитие. Донецк: Институт экономики промышленности НАН Украины, 2002. 304 с.
2. Анализ развития локальных торговых сетей Украины в условиях кризиса. All Retail.ua: сайт. 09.02.2010. URL: <http://allretail.com.ua/analytics/overviews/18323>
3. Ваджінський Ф. А., Ноджак Л. С., Колодійчук А. В. Оцінка ефективності управління системою збуту машинобудівних підприємств // Економіка промисловості. 2010. № 1. С. 119–122.
4. Гаврилко П. П., Колодійчук А. В., Черторижський В. М. Фактори інноваційного розвитку промисловості // Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук.-техн. праць. 2011. Вип. 21.11. С. 201–205.
5. Колодійчук А. В. Інформація як фактор інноваційного розвитку економіки // Формування ринкових відносин в Україні. 2012. №5/1(132). С. 58–62.
6. Колодійчук А. В., Пісний В. М., Семчук Ж. В. Сутність інновацій, структура та основні етапи іннова-

ційного процесу // Науковий вісник НЛТУ України. 2009. Вип. 19.9. С. 191–196.

7. Мех Я., Чорний Р. Соціалізація системи обліку в контексті контролю за використанням внутрішніх резервів підприємства // Теорія і практика економічного аналізу: сучасний стан, актуальні проблеми та перспективи розвитку: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (Тернопіль, жовтень 2008 р.). Тернопіль: ТНЕУ, 2008. С. 215–218.

8. Рейтинг лучших розничных компаний Украины. G-news.com.ua: сайт. 14.10.2010. URL: <https://g-news.com.ua/news/25-finansy/-/9429-2009-.html>

9. Розничний портал RetailStudio.org – розничная торговля, ритейл, розница, ритейлер, торговые сети, розничные сети. 2019. URL: <http://retailstudio.org>

10. Тенденции ритейла в Украине. Агровес М: сайт. 16.03.2011. URL: <https://agroves.prom.ua/a29407-tendentsii-ritejla-ukraine.html>.

11. Чорна Н. Проблеми розвитку підприємництва в Україні // Прикладна економіка – від теорії до практики: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Тернопіль, 27 жовтня 2017 р.). Тернопіль: ФОП Осадца Ю.В., 2018. С. 77–79.

References

1. Azaryan, Ye. M. (2002). *Potrebitel'skiy rynek: stanovleniye i razvitiye* [Consumer market: Formation and development]. Donetsk: Institute of Industrial Economics of NAS of Ukraine. [in Russian].

2. *Analiz razvitiya lokal'nykh torgovykh setey Ukrainy v usloviyakh krizisa* [Analysis of the development of local retail chains in Ukraine in a crisis] (2020, February 09). All Retail.ua: Website. Retrieved from <http://allretail.com.ua/analytics/overviews/18323>. [in Russian].

3. Vazhynskyy, F. A., Nodzhak, L. S., & Kolodychuk, A. V. (2010). *Otsinka efektyvnosti upravlinnya systemoyu zbutu mashynobudivnykh pidpryyemstv* [Assessment of the efficiency of management of the sales system of machine-building enterprises]. *Ekonomika promyslovosti – Economy of Industry*, 1, 119–122. [in Ukrainian].

4. Havrylko, P. P., Kolodychuk, A. V., & Chertoryzhskyy, V. M. (2011). *Faktory innovatsiynoho rozvytku promyslovosti* [Factors of innovation development of industry]. In *Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny* [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 21.11 (pp. 201–205). [in Ukrainian].

5. Kolodychuk, A. V. (2012). *Informatsiya yak faktor innovatsiynoho rozvytku ekonomiky* [Information as a factor of innovation development of the economy]. In *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukrayini* [Formation

of market relations in Ukraine]: Vol. 5/1(132) (pp. 58–62). [in Ukrainian].

6. Kolodychuk, A. V., Pisnyy, V. M., & Semchuk, Zh. V. (2009). *Sutnist' innovatsiy, struktura ta osnovni etapy innovatsiynoho protsesu* [The essence of innovation, the structure and the main stages of the innovation process]. In *Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny* [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 19.9 (pp. 191–196). [in Ukrainian].

7. Mekh, Ya., & Chorny, R. (2008). *Sotsializatsiya systemy obliku v konteksti kontrolyu za vykorystanniam vnutrishnikh rezerviv pidpryyemstva* [Socialization of the accounting system in the context of control over the use of internal reserves of the enterprise]. In *Teoriya i praktyka ekonomichnoho analizu: suchasnyy stan, aktual'ni problemy ta perspektyvy rozvytku* [Theory and practice of economic analysis: current state, actual problems and prospects of development]: Materials of the IV International scientific and practical conference (Ternopil, October 2008): (pp. 215–218). Ternopil: TNEU. [in Ukrainian].

8. *Reyting luchshikh roznichnykh kompaniy Ukrainy* [Rating of the best retail companies in Ukraine] (2010, October 14). G-news.com.ua: Website. Retrieved from <https://g-news.com.ua/news/25-finansy/-/9429-2009-.html>. [in Russian].

9. *Roznichnyy portal RetailStudio.org – roznichnaya tor-govlya, riteyl, roznitsa, riteyler, torgovyie seti, roznichnyie seti* [Retail portal RetailStudio.org – retail, retailer, retail chains] (2019). URL: <http://retailstudio.org>. [in Russian].

10. *Tendentsii riteyla v Ukraine* [Retail trends in Ukraine] (2011, March 16). Agrovес M: Website. Retrieved from <https://agroves.prom.ua/a29407-tendentsii-ritejla-ukraine.html>. [in Russian].

11. Chorna, N. (2018). *Problemy rozvytku pidpryyemnytstva v Ukrayini* [Problems of entrepreneurship development in Ukraine]. In *Prykladna ekonomika – vid teoriyi do praktyky* [Applied Economics – From Theory to Practice]: Materials of the International Scientific and Practical Conference (Ternopil, October 27, 2017) (pp. 77–79). Ternopil. [in Ukrainian].

Дані про авторів

Данило Світлана Іванівна,

к.е.н., доцент Ужгородського торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету

e-mail: info@utei-knteu.org.ua

Гуштан Тетяна Вікторівна,

к.е.н., доцент, Ужгородський торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету

e-mail: info@utei-knteu.org.ua

Данные об авторах

Данило Светлана Ивановна,

к.э.н., доцент Ужгородского торгово-экономического института Киевского национального торгово-экономического университета

e-mail: info@utei-knteu.org.ua

Гуштан Татьяна Викторовна,

к.э.н., доцент, Ужгородский торгово-экономический институт Киевского национального торгово-экономического университета

e-mail: info@utei-knteu.org.ua

Data about the authors

Svitlana Danylo,

Ph.D., Associate Professor of Uzhgorod Trade and Economic Institute of Kyiv National University of Trade and Economics

e-mail: info@utei-knteu.org.ua

Tetyana Hushtan,

PhD, Associate Professor of Uzhgorod Trade and Economic Institute of the Kyiv National Trade and Economic University

e-mail: info@utei-knteu.org.ua

<http://doi.org/10.5281/zenodo.3726292>

ПОПРОЗМАН О.І.

Етапи розробки загальної стратегії розвитку підприємства в умовах трансформації економіки

Предметом дослідження є теоретичні та методологічні основи процесу розробки стратегії розвитку підприємств та концептуальні принципи їх функціонування в умовах трансформації економіки.

Метою дослідження є формування концепції функціонування та розробка стратегії розвитку підприємств в сучасних умовах ринкових трансформацій.

Методи дослідження. У роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження економічних явищ, проведений аналіз стратегії розвитку підприємств.

Результати роботи. У результаті написання статті було встановлено, що однією з ключових складових управління підприємством є стратегія. Вибір стратегії та її реалізація складають основну частину змісту діяльності зі стратегічного управління. В стратегічному управлінні стратегія розглядається як довгостроковий якісно певний напрям розвитку підприємства, що стосується сфери, засобів і форм її діяльності, системи взаємин всередині підприємства, а також позиції підприємства в навколишньому середовищі. Якщо цілі його визначають те, до чого прагне підприємство, що воно прагне одержати в результаті своєї діяльності, то стратегія дає відповідь на питання, яким способом, за допомогою яких дій підприємство зуміє досягти своїх цілей в умовах трансформації економіки, яка змінюється й конкурентного середовища. Таке розуміння стратегії виключає визначеність в поведінці підприємства, оскільки стратегія, допомагаючи просуватися у бік кінцевого стану, залишає свободу вибору в ситуації, яка змінюється.

Галузь застосування результатів. Економіка та управління національним господарством на макроекономічному, регіональному та мікроекономічному рівнях, керівництво підприємствами, менеджмент, стратегічне управління.

Висновки. В результаті дослідження, беручи до уваги всі додаткові чинники та специфіку діяльності підприємств, можна зробити висновок, що стратегічне планування здійснюється в контексті місії організації, і його фундаментальними завданнями є забезпечення взаємозв'язку місії з основними цілями організації в умовах трансформації економіки. Стратегічне планування – це цілі і засоби. У плані цілей воно окреслює загальні контури майбутньої організації; як засіб – показує, як ця мета повинна бути досягнута. Таким чином, стратегічне планування – це прогнозне планування, пов'язане з розробкою і концептуалізацією ідей про те, куди прямує організація. Стратегічне планування має відповідати поточній практиці планування. Необхідно знати, що стратегія є засобом створення доданої вартості.

Ключові слова: підприємство, підприємницька діяльність, стратегія, розвиток, трансформація, стратегічне планування.

Этапы разработки общей стратегии развития предприятия в условиях трансформации экономики

Предметом исследования являются теоретические и методологические основы процесса разработки стратегии развития предприятий и концептуальные принципы их функционирования в условиях трансформации экономики.

Целью исследования является формирование концепции функционирования и разработка стратегии развития предприятий в современных условиях рыночных трансформаций.

Методы исследования. В работе использованы общенаучные и специальные методы исследования экономических явлений, проведен анализ стратегии развития предприятий.

Результаты работы. В ходе написания статьи было установлено, что одной из ключевых составляющих управления предприятием является стратегия. Выбор стратегии и ее реализация составляют основную часть содержания деятельности по стратегическому управлению. В стратегическом управлении стратегия рассматривается как долгосрочное качественно определенное направление развития предприятия, касающееся сферы, средств и форм ее деятельности, системы взаимоотношений внутри предприятия, а также позиции предприятия в окружающей среде. Если цели его определяют то, к чему стремится предприятие, оно стремится получить в результате своей деятельности, то стратегия дает ответ на вопрос, каким образом, с помощью каких действий предприятие сумеет достичь своих целей в условиях трансформации экономики, изменяющейся и конкурентной среды. Такое понимание стратегии исключает определенность в поведении предприятия, так как стратегия, помогая продвигаться в сторону конечного состояния, оставляет свободу выбора в сложившейся ситуации, которая меняется.

Область применения результатов. Экономика и управление национальным хозяйством на макроэкономическом, региональном и микроэкономическом уровнях, руководство предприятиями, менеджмент, стратегическое управление.

Выводы. В результате исследования, учитывая все дополнительные факторы и специфику деятельности предприятий, можно сделать вывод, что стратегическое планирование осуществляется в контексте миссии организации, и его фундаментальными задачами является обеспечение взаимосвязи миссии с основными целями организации в условиях трансформации экономики. Стратегическое планирование – это цели и средства. В плане целей оно определяет общие контуры будущей организации; как средство – показывает, как эта цель должна быть достигнута. Таким образом, стратегическое планирование – это прогнозное планирование, связанное с разработкой и концептуализацией идей о том, куда направляется организация. Стратегическое планирование должно соответствовать текущей практике планирования. Необходимо знать, что стратегия является средством создания добавленной стоимости.

Ключевые слова: предприятие, предпринимательская деятельность, стратегия, развитие, трансформация, стратегическое планирование.

ПОПРОЗМАН О.І.

Stages of development of the general strategy of development of the enterprise in the conditions of transformation of economy

The subject of research is theoretical and methodological foundations of the process of development of enterprise development strategy and conceptual principles of their functioning in the conditions of economic transformation.

The purpose of the research is to formulate the concept of functioning and develop a strategy of enterprise development in the current conditions of market transformations.

Research methods. The paper uses general scientific and special methods of studying economic

phenomena, analyzes the strategy of enterprise development.

Results of work. *As a result of writing the article, it was found that one of the key components of enterprise management is strategy. The choice of strategy and its implementation are a major part of the content of strategic management activities. In strategic management the strategy is considered as a long-term qualitatively defined direction of development of the enterprise, concerning the sphere, means and forms of its activity, the system of relations within the enterprise, as well as the position of the enterprise in the environment. If its goals determine what the enterprise seeks, what it seeks to gain as a result of its activities, then the strategy answers the question of how the actions of the enterprise will be able to achieve its goals in the conditions of transformation of a changing economy and competitive environment. This understanding of strategy eliminates certainty in the behavior of the enterprise, since the strategy, while helping to move towards the final state, leaves the freedom to choose in a changing situation.*

Area of application of results. *Economics and management of the national economy at macroeconomic, regional and microeconomic levels, enterprise management, management, strategic management.*

Conclusions. *As a result of the study, taking into account all the additional factors and specifics of the activity of enterprises, we can conclude that strategic planning is carried out in the context of the mission of the organization, and its fundamental tasks are to ensure the relationship of the mission with the main goals of the organization in an economic transformation. Strategic planning is goals and means. In terms of goals, it outlines the general outlines of the future organization; as a means – shows how this goal is to be achieved. Thus, strategic planning is predictive planning related to the development and conceptualization of ideas about where the organization is headed. Strategic planning should be consistent with current planning practices. It is important to know that strategy is a means of value creation.*

Keywords: *enterprise, entrepreneurial activity, strategy, development, transformation, strategic planning.*

Постановка проблеми. Діяльність підприємств в сучасних умовах трансформації економіки характеризується не повним використанням чинників управління, які передбачають підвищення його ефективності, вдосконалення структури, впровадження новітніх технологій та сучасних методів управління виробництвом. В таких умовах необхідно знайти нові підходи для забезпечення фінансового оздоровлення і розвитку ділової активності.

Одним з таких підходів зараз вважається стратегічне управління підприємницькою діяльністю. Стратегічне управління базується на довгостроковій стратегії розвитку бізнесу, яка дозволяє вам адаптуватися до реалій ринку і швидше реагувати на зміни як внутрішньої, так і зовнішнього середовища. Саме тому застосування стратегічного управління бізнесом є однією з основних задач і умов забезпечення ефективності діяльності підприємств.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Проблематиці стратегії діяльністю підприємств в умовах трансформації економіки при-

свячені праці таких видатних вчених економістів, науковців, як Ареф'єва О. В., Харчук Т. В., Махма М. Б., Пилипенко О. О., Кондратюк О. І. та інші.

Метою статті є аналіз процесів стратегії розвитку підприємств та методології системних механізмів впливу спрямованих на оптимізацію діяльності підприємств в умовах трансформації економіки.

Виклад основного матеріалу. Теоретичні та прикладні аспекти стратегічного управління бізнесом ще недостатньо вивчені у вітчизняній економічній науці. У зв'язку з цим необхідно розробити теоретичні та практичні рекомендації щодо підвищення ефективності підприємницької діяльності. Дана стаття спрямована на вирішення цієї проблеми.

В ринковій системі господарювання основним показником, як відомо, є прибуток – як основний результат діяльності підприємства. Для його визначення і наступного управління на основі урахування витрат і доходів, проведення безупинного моніторингу, як цього вимагає стратегічне управління, необхідні нові підходи щодо удоско-

налювання самої системи управління на основі підвищення якості контрольно-аналітичної роботи тощо. З цією метою у дослідженні рекомендується використовувати контролінг. Це одна з нових галузей в економічній теорії [1, 7].

Крім того для додання цілеспрямованості проведених на різних рівнях управління заходів щодо подальшого розвитку виробництва і підвищення його ефективності, їх обґрунтування і наступного прийняття рішень необхідно використовувати і заходи стратегічного планування, тим більше, що будь яка підприємницька діяльність повинна мати в своїй основі спеціально розроблений стратегічний план.

Стратегічне планування сьогодні стає більш актуальним для підприємницької діяльності в зв'язку з тим, що необхідно витримати жорстку конкуренцію як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках.

Це одна з основних функцій управління, яка полягає в процесі вибору мети організації та шля-

хів її реалізації. Він забезпечує основу для всіх управлінських рішень, визначає функції організації, мотивації і контролю, орієнтуючись на розробку стратегічних планів, їх оцінку і напрямки подальшої корпоративізації підприємницької діяльності. Основні етапи формального стратегічного планування можуть бути представлені у вигляді діаграми (малюнок 1).

Діаграма показує, що основним планувальним рішенням є вибір цілей для підприємства – місії та конкретних цілей, які забезпечують їхню реалізацію. Місія підприємства – це його основне загальне призначення, суть існування підприємства. Цінність місії полягає в тому, що вона служить основою для керівництва, орієнтиром для всіх наступних рішень.

Оскільки будь-яке підприємство є відкритою системою і існує, оскільки воно задовольняє потреби своїх споживачів, клієнтів, його місію слід шукати в середовищі, а не всередині підприєм-

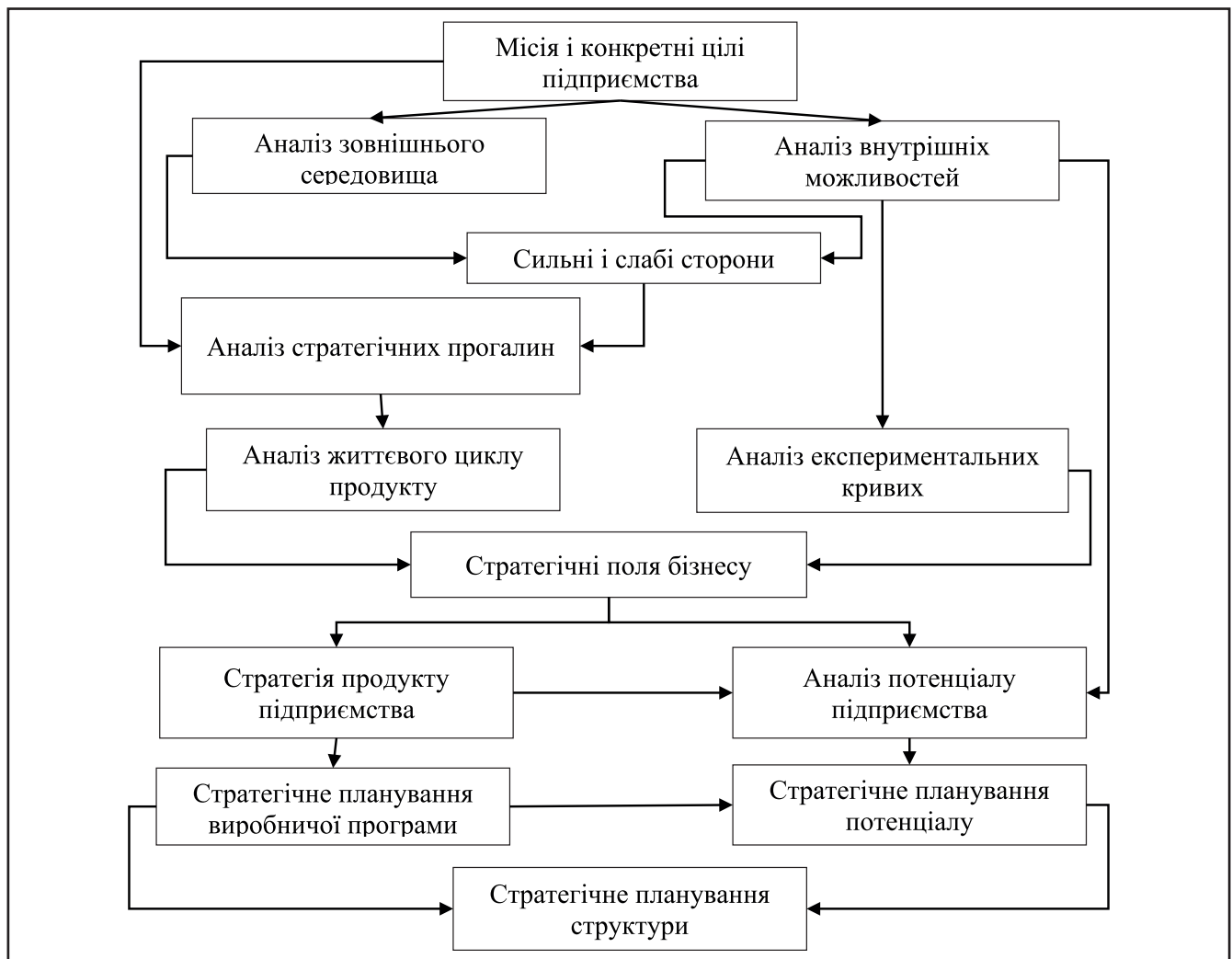

Рисунок 1. Основні етапи стратегічного планування роботи підприємства

ства. Отже, прибуток не може бути місією підприємства, бо це досить внутрішня проблема, хоч і дуже суттєва.

Формування цілей і на їх основі встановлення конкретної мети, за допомогою якої реалізується місія підприємства. Цілі доводяться до відома керівників, керівництво стимулює їх досягнення, і тільки тоді вони стають важливою частиною стратегічного планування [2, 3].

Наступним етапом стратегічного планування є діагностика, яка передбачає аналіз середовища та власного потенціалу підприємства. Аналіз зовнішнього середовища спрямований на виявлення потенційних загроз і можливостей, з якими підприємство може зіткнутися в майбутньому. Зазвичай вони діляться на сім груп: 1) економічних чинників; 2) політичних чинників; 3) ринкових чинників; 4) технологічних чинників; 5) чинників конкуренції; 6) міжнародних чинників; 7) соціокультурних чинників. За результатами таких аналізів формується список майбутніх загроз і можливостей з урахуванням їх важливості і ступеня впливу на діяльність підприємства.

Потім керівництво повинне проаналізувати внутрішній потенціал підприємства, щоб виявити його сильні і слабкі сторони. Рекомендується обстежити наступні функціональні області підприємства: маркетингові дослідження, фінансові операції, операції (виробництво), людські ресурси, культура та імідж корпорації. Таким чином, результатом етапу діагностики є список майбутніх загроз і можливостей у зовнішньому середовищі, а також сильні і слабкі сторони підприємства. Тепер керівництво, природно, задається питанням, чи може місія підприємства та його конкретні цілі бути виконані відповідно до існуючої стратегією щодо середовища і розвитку підприємства, які прогнозуються в майбутньому. Усвідомлення того, що реалізація існуючої стратегії в майбутньому більше не приведе до досягнення поставлених цілей, дає уявлення про «стратегічних прогалини» [4, 6].

Наступною стадією стратегічних планів є проведення аналізу життєвого циклу продукту та аналіз експериментальних кривих. Концепція життєвого циклу продукту заснована на гіпотезі про те, що всі продукти відповідають одному і тому ж типовому життєвому циклу.

Після проведення аналізу життєвого циклу створюваного продукту менеджмент підприєм-

ства проводить аналіз експериментальних кривих. Концепція використання експериментальних кривих (кривих досвіду) заснована на тому чиннику, що витрати на одиницю продукції значно знижуються зі збільшенням кількості продуктів (виробництво і доставка). Причиною цього є економія від масштабу виробництва, а також той факт, що зі збільшенням кількості продуктів зростає накопичений досвід усунення помилок і оптимізації виробничих процесів.

Концепція життєвих циклів продуктів і експериментальних кривих формує наступні стратегічні вимоги: Збалансована комбінація продуктів, що знаходяться на різних фазах життєвого циклу. Розширення вашої частки ринку, оскільки це збільшить виробництво і зрушить експериментальну криву. Обидва ці вимоги враховуються на наступному етапі стратегічного планування при визначенні «стратегічних сфер бізнесу» та формулюванні «портфеля». Портфель – це набір бізнес-ліній або група бізнес-одиниць. Будь-яка фірма – це портфель бізнес-напрямків. Концепція портфеля заснована на тому факті, що підприємство тривалий час є життєздатним і прибутковим, якщо його сфери діяльності залишаються фінансово збалансованими з урахуванням майбутніх можливостей і загроз. «Сфери стратегічного бізнесу» розрізняються за наступними критеріями: очікуваний темп зростання ринку (попит). Ринкова частина.

На наступному етапі стратегічного планування для кожної з бізнес-сфер відповідно до концепції «портфель» вибираються стратегії, тобто визначається стратегія кожної бізнес-сфери.

Завершальним етапом стратегічного планування є стратегічне планування структури підприємства. На основі планування бізнес-сфер, виробничої програми і потенціалу фірми встановлюються наступні довгострокові, відносно стабільні елементи: система управління; організаційна структура; місцезнаходження підприємства; юридичні форми ділових зв'язків; стиль управління [1, 5].

Таким чином, значущим результатом стратегічного планування є трансформація в організацію, а саме: створення нових ринків, диверсифікація виробництва, проектування і створення нових потужностей, ліквідація збиткових галузей, злиття і поглинання фірм, розробка нових продуктів, реорганізація і перерозподіл повноважень та відповідальності і багато іншого.

Для того щоб забезпечити успішність організації в довгостроковій перспективі, ці зміни повинні бути запланованою відповіддю на очікувану майбутню динаміку середовища, а не вимушеною реакцією на трансформаційні процеси і реальну кон'юнктуру ринку.

Аналіз зовнішнього середовища з боку менеджерів підприємства проводиться з метою виявлення можливостей і виявлення загроз для підприємства.

Зовнішнє середовище підприємства являє собою сукупність господарюючих суб'єктів, а також економічні, соціальні і природні умови, які діють в глобальному середовищі підприємства.

Залежно від характеру впливу, середовище ділиться на макро та мікро оточення. Макросередовище підприємства охоплює логістичні та економічні умови, соціальні відносини і інші чинники, які побічно впливають на підприємство і мікросередовище. Мікросередовище – це середовище прямого впливу на підприємство. Ті фактори, які набирають більше половини всіх балів (як в позитивну, так і в негативну сторону), мають пріоритет. І саме через них проводиться подальше дослідження ринку, тобто робиться певна вибірка, яка дозволяє вибрати з цілого ряду чинників ті, які надають (або надаватимуть) найбільший вплив на діяльність підприємства [4, 7].

Таким чином, аналіз середовища підприємства – це процес, за допомогою якого розробники (менеджери) стратегічного плану контролюють зовнішні чинники для підприємства, щоб ідентифікувати можливості і загрози для підприємства. Аналіз навколишнього середовища допомагає отримати важливі результати. Це дає фірмі час для прогнозування можливостей, час для планування можливих загроз і час для розробки стратегій, які можуть перетворити минулі загро-

зи в будь-яку реальну можливість. З точки зору оцінки цих загроз і можливостей роль аналізу довкілля в процесі стратегічного планування підприємства полягає в тому, щоб знайти відповіді на три конкретні питання: де зараз знаходиться підприємство? Де, на думку вищого керівництва, повинне бути розташоване підприємство в майбутньому? Що має зробити керівництво, щоб перевести підприємство з його нинішнього становища на те, де керівництво хоче його бачити?

Аналіз зовнішнього середовища проводиться за допомогою маркетингових досліджень. Етапи маркетингового дослідження представлені на малюнку 2. При проведенні маркетингових досліджень менеджерів підприємства в першу чергу, цікавлять конкретні показники ринку і попиту, конкретні фінансові показники діяльності клієнтів і конкурентів – а саме: їхні баланси, фінансові звіти, ступінь ліквідності, прибутковість, рентабельність.

Маркетингове дослідження менеджерами починається з постановки мети його проведення – дослідження стану ринку. Потім розробляються програми або завдання по її досягненню:

Оскільки стратегічний розвиток підприємства як такий дуже складно виміряти, а отже, і побудувати адекватну економіко-математичну модель, то треба приділити особливу увагу вибору показників (які будуть впливовими факторами у моделі). Ці фактори мають бути по можливості незалежними один від одного, матеріально вимірювані і відповідними дійсності (тобто, не викривлені). Також дуже важливо обрати узагальнюючий показник, який і буде еквівалентом стратегічного розвитку підприємства. Таким показником може бути будь-що: частка підприємства на ринку, рівень прибутковості, рівень зарплатні на підприємстві, рівень фінансових інвестицій тощо.

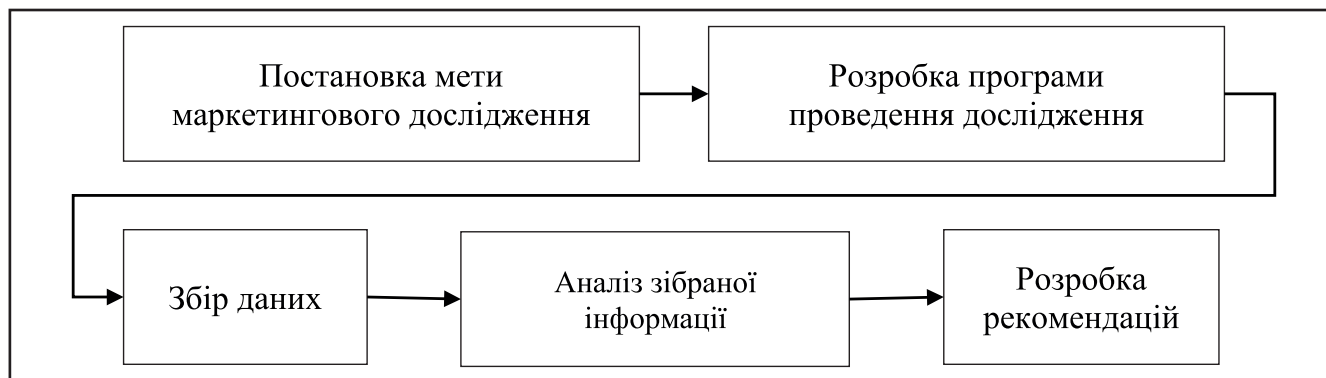

Рисунок 2. Етапи проведення маркетингового дослідження

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Звичайно, такий показник як рівень прибутку на підприємстві є найбільш вдалим, оскільки він максимально точно характеризує поточні результати діяльності підприємства. Це найкращий показник для економіко-математичної моделі, але в реальності стратегічний розвиток не обмежується теперішнім часом, він спрямований на майбутнє, але модель має оперувати конкретними значеннями параметрів, тому за узагальнюючий показник обрано саме рівень прибутку в тис. грн. [3, 5].

Впливовими факторами обрано такі: рівень виручки від реалізації товарів та послуг в тис. грн.; рівень собівартості виробленої продукції в тис. грн.; рівень інфляції у відсотках; асортимент продукції в натуральному вимірі; кількість конкурентів у галузі в натуральному вимірі.

Рівень виручки дійсно відображає результати стратегічного управління на підприємстві, також він однозначно впливає на узагальнюючий показник, яким є рівень прибутку підприємства. Собівартість виробленої продукції є невід'ємним фактором, який впливає на прибутковість підприємства, частку ринку, яку воно займає, зацікавленість покупців в продукції тощо. Рівень інфляції має вплив на результати всіх товарно-грошових відносин в країні, його не можливо виключати при плануванні стратегічного розвитку підприємства [2, 7]. Асортимент продукції в динаміці відображає динаміку розвитку підприємства, а саме напрямки збуту його продукції, наявності маркетингового плану, вивченням ринку і смаків споживачів кінцевої продукції. Кількість конкурентів в галузі показує величину і силу конкуренції, яку відчуває на собі підприємство.

Висновок

Найбільш зручною для встановлення залежності між прибутком підприємства і вище означеними факторами є багатофакторна регресія, за допомогою якої можна встановити ступінь впливу кожного фактору моделі на узагальнюючий показник, визначити його значимість для даної моделі, а отже і обрати всі значимі для побудованої моделі фактори для подальшого стратегічного розвитку підприємства.

Список використаних джерел

1. Ареф'єва О.В. Економіка підприємства: навч. посібник [для студ. вищих навч. закл.] / Європейський ун-т. / О.В. Ареф'єва, В.Г. Сахаєв, О.В. Ареф'єв, М.Б.

Махсма, О.І. Попрозман. К.: Видавництво Європейського ун-ту, 2005. – 238 с.

2. Ганущак-Єфіменко Л. М. Моделювання організації взаємодії учасників процесу управління інноваційним розвитком підприємства / Актуальні проблеми економіки № 1(115), 2011 С 90 – 100.

3. Герасимчук Н. А. Ефективність заходів ресурсозбереження у виробничо – господарській діяльності підприємства / Н. А. Герасимчук // Таврійський державний агротехнологічний університет зб. наук. праць. Серія: Економічні науки. – Мелітополь: Люкс, 2013. – № 2 (6). – С. 99 – 108.

4. Попрозман О. І. Планування діяльності підприємства та його узгодженість зі стратегічними цілями і тактичними задачами / О. І. Попрозман // Збірник наукових праць. Науково-дослідний економічний інститут Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. Формування ринкових відносин в Україні. Випуск № 2. (141). С. 82–85.

5. Прокопенко Н. С. Аспекти управління інноваційною діяльністю підприємства / Н. С. Прокопенко, О. І. Попрозман // Формування ринкових відносин в Україні. – 2011. – № 12 (127). – С. 98 – 101.

6. Харчук Т.В. Характеристика економічної стійкості підприємства та її елементів / Харчук Т.В. // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2011. – №34. – С.332–335.

7. Харчук Т. В. Складові управління конкурентоспроможністю у системі економічного управління підприємством / Т. В. Харчук // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2013. – Вип. 44. – С. 245–251.

References

1. Arefyeva O.V. Enterprise Economics: Educ. manual [for students. higher education.] / European Univ. / O.V. Arefyeva, V.G. Sakhayev, O.V. Arefiev, M.B. Mahsma, O.I. Poprozman. K.: Publishing House of the European Univ., 2005. – 238p.

2. Ganushchak-Efimenko L.M. Modeling of organization of interaction of participants of the process of management of innovative development of the enterprise / Actual problems of economy № 1 (115), 2011 С 90 – 100.

3. Gerasymchuk N.A. The effectiveness of resource conservation measures in production and economic activity of the enterprise / N.A. Gerasymchuk // Tavrida State Agrotechnological University Coll. of sciences. wash. Series: Economic Sciences. – Melitopol: Suite, 2013. – № 2 (6). – P. 99 – 108.

4. Poprozman O.I. Planning of enterprise activity and its consistency with strategic goals and tactical

tasks / O.I. Poprozman // Collection of scientific works. Economic Research Institute of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine. Formation of market relations in Ukraine. Issue No. 2. (141). Pp. 82–85.

5. Prokopenko N.S. Aspects of management of enterprise innovation activity / N.S. Prokopenko, O.I. Poprozman // Formation of market relations in Ukraine. – 2011. – № 12 (127). – P. 98 – 101.

6. Kharchuk T.V. Characteristics of economic stability of the enterprise and its elements / Kharchuk T.V. // Bulletin of Economics of Transport and Industry. – 2011. – №34. – P.332–335.

7. Kharchuk T.V. Components of competitiveness management in the system of economic enterprise management / T.V. Kharchuk // Bulletin of the economy of transport and industry. – 2013. – Vip. 44. pp. 245–251.

Дані про автора

Олександр Іванович Попрозман,

к.е.н., доцент, кафедра спорту менеджменту і економіки, Національний університет фізичного виховання і спорту України

e-mail: Sipoprozman@meta.ua

Данные об авторе

Александр Иванович Попрозман,

к.э.н., доцент, кафедра менеджмента и экономики спорта, Национальный университет физического воспитания и спорта Украины

e-mail:Sipoprozman@meta.ua

Data about the author

Alexander Poprozman,

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Department of Management and Economics of Sport, National University of Physical Education and Sports of Ukraine

e-mail:Sipoprozman@meta.ua

УДК 338.439

<http://doi.org/10.5281/zenodo.3726294>

РУМИК І.І.

Застосування когнітивного інструментарію у дослідженнях економічних моделей продовольчого забезпечення

Предмет дослідження – оцінка впливу компонентів на безпеку продовольчого забезпечення за допомогою когнітивного моделювання.

Актуальність теми дослідження. В сучасних динамічних умовах функціонування економіки стає складніше розробляти безпекові стратегії для таких складних систем як система продовольчого забезпечення. Разом з тим, використання когнітивних методів дозволяє провести аналіз факторів впливу, силу їх взаємодії, графічно відобразити причинно-наслідкові зв'язки у змінній слабоструктурованій системі з метою прийняття оптимальних управлінських рішень.

Мета і завдання дослідження. Мета статті полягає у дослідженні методики когнітивного моделювання складних економічних систем забезпечення продовольчої безпеки національної економіки.

Методологія. Методологічну основу статті склав когнітивний метод моделювання, за допомогою якого визначено чинники впливу на систему, виявлено зв'язки між ними та побудовано модель у формі когнітивної карти. Це дозволило провести трьохкомпонентний сценарний аналіз, виявити характер зміни моделі і визначити її «вузьке місце», яким є стратегія стимулювання агро-виробництва.

Результати дослідження. Проаналізовано компоненти розвитку національної економіки з позиції забезпечення її продовольчої безпеки. Побудована матриця суміжності та когнітивна карта безпечної моделі продовольчого забезпечення. Проведено імпульсне моделювання впливу заданих компонентів та визначено рівень їх впливу на систему продовольчої безпеки.

Галузь застосування результатів. Результати когнітивного моделювання впливу факторів на продовольчу безпеку можуть бути використані для розробки стратегії розвитку аграрної галузі в умовах динамічних змін економіки.

Висновки. Когнітивна методологія і програмна система FCM (Fuzzy-Logic Cognitive Mapping) є інструментом, який допомагає структурувати знання, системно та всебічно проводити досліджен-

ня складної системи. В результаті проведеного сценарного моделювання досліджено вплив трьох компонентів на продовольчу безпеку, що дає можливість вибрати оптимальний варіант і приймати рішення з його практичної реалізації.

Ключові слова: когнітивна модель, складна система, компоненти, сценарний аналіз, візуалізація даних, безпека, продовольче забезпечення.

РУМЫК И.И.

Применение когнитивного инструментария в исследованиях экономических моделей продовольственного обеспечения

Предмет исследования – оценка влияния компонентов на безопасность продовольственного обеспечения с помощью когнитивного моделирования.

Актуальность темы исследования. В современных динамических условиях функционирования экономики становится сложнее разрабатывать безопасные стратегии для таких сложных систем как система продовольственного обеспечения. Вместе с тем, использование когнитивных методов позволяет провести анализ факторов влияния, силу их взаимодействия, графически отобразить причинно–следственные связи в слабоструктурированной системе с целью принятия оптимальных управленческих решений.

Цель и задачи исследования. Цель статьи заключается в исследовании методики когнитивного моделирования сложных экономических систем обеспечения продовольственной безопасности национальной экономики.

Методология. Методологическую основу статьи составил когнитивный метод моделирования, с помощью которого определены факторы влияния на систему, выявлено связи между ними и построена модель в форме когнитивной карты. Это позволило провести трехкомпонентный сценарный анализ, выявить характер изменения модели и определить ее «узкое место», которым является стратегия стимулирования агропроизводства.

Результаты исследования. Проанализированы компоненты развития национальной экономики с позиции обеспечения ее продовольственной безопасности. Построена матрица смежности и когнитивная карта безопасной модели продовольственного обеспечения. Проведено импульсное моделирование влияния заданных компонентов и определен уровень их влияния на систему продовольственной безопасности.

Область применения результатов. Результаты когнитивного моделирования влияния факторов на продовольственную безопасность могут быть использованы для разработки стратегии развития аграрной отрасли в условиях динамических изменений экономики.

Выводы. Когнитивная методология и программная система FCM (Fuzzy–Logic Cognitive Mapping) является инструментом, который помогает структурировать знания, системно и всесторонне проводить исследования сложной системы. В результате проведенного сценарного моделирования исследовано влияние трех компонентов на продовольственную безопасность, что позволяет выбрать оптимальный вариант и принимать решения по его практической реализации.

Ключевые слова: когнитивная модель, сложная система, компоненты, сценарный анализ, визуализация данных, безопасность, продовольственное обеспечение.

RUMYK I.I.

Application of cognitive tools in researches of economic models of food providing

The subject of the study is an assessment of the impact of components on food providing through cognitive modeling.

Topicality. In today's dynamic conditions of the functioning of the economy, it is becoming more difficult to develop safe strategies for such complex systems as the food providing system. At the same time, the use of cognitive methods makes it possible to analyze influence factors, the strength

of their interaction, and graphically display cause–effect relationships in a variable, poorly structured system in order to make optimal managerial decisions.

The purpose of the article is to study the methods of cognitive modeling of complex economic systems to ensure food security of the national economy.

Methodology. The methodological basis of the article was the cognitive modeling method, with the help of which the factors of influence on the system were determined, the relationships between them were identified and a model was constructed in the form of a cognitive map. This made it possible to conduct a three–component scenario analysis, identify the nature of the model change and determine its bottleneck, which is the strategy of stimulating agricultural production.

Results. The components of the development of the national economy from the perspective of ensuring its food security are analyzed. An adjacency matrix and a cognitive map of a safe food–providing model are constructed. Impulse modeling of the influence of certain components was carried out and the level of their influence on the food security system was determined.

Area of application. The results of cognitive modeling of the influence of factors on food security can be used to develop a strategy for the development of the agricultural sector in the context of dynamic changes in the economy.

Conclusions. The cognitive methodology and software system FCM (Fuzzy–Logic Cognitive Mapping) is a tool that helps to structure knowledge, systematically and comprehensively conduct research on a complex system. As a result of the scenario modeling, the influence of the three components on food security was investigated, which allows you to choose the best option and make decisions on its practical implementation.

Keywords: cognitive model, complex system, components, scenario analysis, data visualization, security, food providing.

Постановка проблеми. Проблема безпечного розвитку будь–якої країни, в тому числі України, є великомасштабною та вимагає врахування різних непорівнянних аспектів, які описуються сукупністю взаємозалежних динамічних факторів. Конкретні стратегічні проблеми безпечного і сталого розвитку індивідуальні і різняться за своїм змістом.

В умовах сформованого державного устрою і незмінного суспільно–економічного механізму проблематика безпечного розвитку однозначно визначена, вона фіксована і не змінюється в часі. Наприклад, розвиток за п'ятирічними планами з постійним плануванням темпів росту соціально–економічних показників у Радянському Союзі. До другого класу належать задачі, в яких їх структура не залишається фіксованою її формування відбувається послідовно в залежності від прийнятих рішень. Такі задачі виникають у країнах з економіками, що розвиваються і трансформуються, наприклад Україна в даний час. Для таких систем проблему сталого розвитку необхідно розглядати і вирішувати комплексно, як проблему безпеки і виживання, що вимагає розробки відповідної методології, формалізованого апарату і ефективних методів вирішення.

Останнім часом в основу побудови таких систем покладено когнітивний підхід, який дозволяє поєднувати формалізовані наукові знання з досвідом експертів і творчим потенціалом осіб, що приймають рішення. Враховуючи складність дослідження проблеми продовольчої безпеки національної економіки, доцільно переходити до якісного аналізу взаємопов'язаних факторів, які впливають на розвиток виробництва і загальний рівень добробуту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Когнітивний підхід до підтримки прийняття рішень орієнтований на те, щоб активізувати інтелектуальні процеси суб'єкта і допомогти йому зафіксувати своє уявлення проблемної ситуації у вигляді формальної моделі. Методологія когнітивного моделювання, призначена для аналізу і прийняття рішень у важко прогнозованих ситуаціях, була запропонована Axelrod R. [1]. Надалі це питання розробляв у своїх працях Roberts FS. [2], а симпліціальний аналіз (Simplicial Analysis) і метод Ланцюгових зв'язків (Chains of Connection) когнітивної карти детально розглянуто такими відомими дослідниками як Atkin R. та Casti JL. [3]. Відомі розробки Інституту проблем управління

(ІПУ) РАН щодо створення інтелектуальних систем підтримки управлінських рішень [4].

Аналіз вітчизняних напрацювань з питань когнітивного моделювання свідчить, що переважна більшість наукових праць пов'язана з розвитком теоретичних досліджень на основі зарубіжних методик оцінки складних систем з використанням діалогових систем прийняття управлінських рішень [5–9].

Проте, спроби побудувати експертну систему підтримки прийняття рішень у галузі сталого та безпечного розвитку поки що не знайшли загально визнаного успішного завершення. Існуючі експертні знання та формалізовані наукові знання з вирішення загальних проблем і методів прийняття рішень вказують на необхідність розробки інтелектуальної системи підтримки управлінських рішень.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Розширення напрямків використання та удосконалення окремих концепцій когнітивного моделювання щодо забезпечення безпеки і стійкості розвитку системи продовольчого забезпечення дозволяє забезпечити компліментарність видів діяльності різних суб'єктів і створити відповідне підґрунтя для розвитку галузі в цілому. Якість утворення такої бази значною мірою залежить від якості відібраних показників та їх відповідності факторам успіху у забезпеченні продовольчої безпеки.

Розроблена Інститутом проблем управління РАН система програмна система когнітивного моделювання реалізує ідеї і методи когнітивної структуризації знань експертів, а також використовує різноманітні методи системного аналізу для реалізації завдань когнітивного моделювання. На відміну від існуючих програмних систем, вона має ширше коло завдань системного аналізу, які розв'язуються у взаємозв'язку [4].

Checkland P. вважає, що при прийнятті рішень в неструктурованих ситуаціях у суб'єкта (експерта) виникає модель проблемної області, на основі якої він намагається пояснити що відбувається в реальності. При цьому об'єктивні закономірності реального світу представлені суб'єктивними експертними оцінками. В результаті відображаються не тільки закони і закономірності ситуації, а й світогляд експерта, його система переконань, цінностей, рівень освіти, досвід і т.д. [10].

На думку Ялдіна І.В., при каскадуванні показників відсутній конкретний інструментарій чи де-

тальні рекомендації щодо реалізації узгодженого транслявання рівнів відібраних показників на низові рівні архітектурної побудови суб'єкта господарювання, що можна вирішити за допомогою когнітивного моделювання [9, с. 143].

Вузким місцем існуючих систем когнітивного моделювання ситуацій є неузгодженість призначеного для користувача інтерфейсу і алгоритмів обробки даних з психологічними особливостями суб'єктивного виміру значень і сили взаємовпливу факторів системи, що досліджується. Ця неузгодженість призводить до помилок експерта при визначенні сили взаємовпливу факторів, які включаються в когнітивну модель ситуації [11–13].

Ситуаційний аналіз дозволяє прогнозувати можливі події, підготувати альтернативні варіанти рішень із зниженим ступенем ризику у виокремлених проблемних зонах. Формалізація знань, отриманих на етапі когнітивної структуризації (PEST– та SWOT–аналізу), це – побудова когнітивної моделі розвитку системи, зауважує Вергунова І.М. [14, с. 60].

Трактування суті та алгоритмів реалізації когнітивного моделювання на практиці має досить різні підходи. Однак, більшість дослідників цього питання вважають, що використання когнітивного аналізу якісно підвищує обґрунтованість прийняття управлінських рішень, незважаючи на спрощене відображення найскладніших проблем і тенденцій розвитку системи. Дослідження можливих сценаріїв виникнення кризових ситуацій та шляхів і умов їх подолання допомагає експерту проаналізувати ситуацію і розробити найефективнішу стратегію управління, спираючись не стільки на власну інтуїцію, скільки на впорядковане, структуроване і верифіковане знання про складну систему.

У зв'язку з цим, використання когнітивного моделювання у дослідженнях проблеми продовольчої безпеки та вибір оптимального сценарію розвитку є надзвичайно актуальним завданням, яке потребує застосування відповідних теоретико–методологічних підходів та методів вирішення задач розвитку складних систем в умовах невизначеності.

Мета статті полягає у дослідженні методики когнітивного моделювання складних економічних систем забезпечення продовольчої безпеки національної економіки.

Виклад основного матеріалу. Когнітивне моделювання є потужним інструментом дослі-

джен слабкоструктурованих середовищ, допомагає глибше зрозуміти існуючу проблему, виявити суперечності та якісно проаналізувати процеси, що протікають в цих середовищах. Мета його полягає у формуванні та уточненні гіпотези про функціонування досліджуваного об'єкту як складної системи, яка складається з окремих елементів і підсистем, пов'язаних між собою.

Однак, не дивлячись на широке застосування когнітивних методів у дослідженнях процесів у слабкоструктурованому середовищі, не існує єдиної думки щодо того, яку методику застосувати та які етапи моделювання є базовими. Так, на думку О. Ткаченко [7, с. 12], існують наступні етапи когнітивного алгоритму:

1) виявлення чинників, що характеризують ситуацію, систему, середовище;

2) виявлення зв'язків між факторами. Визначення напрямку впливів і взаємовпливів між факторами;

3) визначення характеру впливу (позитивний, негативний). На цьому етапі будується когнітивна карта у вигляді орієнтованого графа;

4) визначення рівня впливу факторів один на одного (слабо, сильно). На цьому етапі остаточно будується когнітивна модель у вигляді функціонального графа.

Г. Пашкова виділяє два основні етапи побудови когнітивних моделей [15, с. 220]:

1) перший етап – попередній аналіз проблеми і її структуризація;

2) другий етап – наочна візуалізація отриманої моделі у формі когнітивної карти.

Горелова Г.В., Радченко С.А. пропонують для забезпечення вирішення завдань моделювання етапи розглядати через функції [4, с. 220]:

1) функція створення і обробки гіпертексту;

2) функція взаємодії з базою даних, пов'язаної з досліджуваною предметною областю;

3) функція створення і коригування когнітивної карти;

4) функція імпульсного моделювання;

5) функція розв'язання оберненої задачі імпульсного моделювання;

6) функція аналізу стійкості моделі;

7) функція структурного аналізу.

Розглянувши різні підходи до побудови когнітивних моделей, можна зробити загальний висновок, який полягає у тому, що в основі їх побудови знаходиться пізнавально-цільова структуриза-

ція знань про об'єкт і зовнішнє середовище. Метою структуризації є ідентифікація найсуттєвіших факторів, що характеризують взаємодію об'єкта та зовнішнього середовища, та виявлення якісних причинно-наслідкових зв'язків між ними.

Проаналізуємо детальніше алгоритм побудови когнітивної карти, що являє собою схематизацію сценаріїв розвитку національної економіки на основі безпечної моделі продовольчого забезпечення. Когнітивна карта є наочною візуалізацією отриманих результатів. Вона має відображати суб'єктивні оцінки (індивідуальні, колективні) досліджуваної проблеми, ситуації, пов'язаної з функціонуванням системи продовольчої безпеки. Основними елементами когнітивної карти є базисні фактори і причинно-наслідкові зв'язки між ними.

Спочатку слід визначитися з програмою, за допомогою якої буде проводитися побудова моделі. Склад методів аналізу програмних систем визначається характером проблеми, що вирішується. Для зарубіжних програм, наприклад, Decision Explorer чи FCMapper, актуальні завдання аналізу структури когнітивних карт, а не аналізу динаміки розвитку ситуації, змодельованою когнітивними картами. Це пояснюється відносною макроекономічною стабільністю їх економічного розвитку та відсутністю потреби аналізувати динаміку, тобто кількісні параметри розвитку.

Для нашої країни в умовах соціально-економічних і політичних перетворень важливіше аналізувати динаміку розвитку ситуації, так як відсутня економічна стабільність, що не дає можливості генерувати якісні параметри моделі. Відомі програмні системи, які використовуються на теренах бувшого Радянського Союзу, система «Ситуація», інтегрована система «КУРС», яка включає системи «Ситуація», «Компас-2» і «КИТ», системи «Компас» і «Канва», система «ИГЛА», система «Стратег», українська система «Космос» [16, с. 2–3]. Для моделювання застосуємо програмний пакет, що базується на системі Fuzzy-Logic Cognitive Mapping (FCM), за допомогою якої можна будувати напівкількісні моделі соціально-економічних чи екологічних систем, що максимально підходить до сучасних умов розвитку України.

FCM-моделі – це параметризована форма відображення концепцій з можливістю побудови якісних статичних моделей. Вперше були розроблені в 1986 році Б. Коско для структуривання експертних знань з використанням «м'яко-

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

го» системного підходу до програмування, який, як вважається, схожий на спосіб, яким людський розум приймає рішення [17; 18].

FCM представляє знання, визначаючи три характеристики системи:

- компоненти системи;
- позитивні або негативні відносини між компонентами;
- ступінь впливу, який один компонент може мати на інший, визначається якісними характеристиками (наприклад, високий, середній або низький рівень).

Аналітична складова FCM базується на вивченні структури і функцій концептуальних карт з використанням аналізу парних структурних зв'язків між концепціями моделі, заснованого на теорії графів. Ці моделі можуть використовуватися для моделювання складної системи, в якій висока невизначеність і є мало емпіричних даних. Після побудови моделі за допомогою сценарного аналі-

зу можливо досліджувати зміни, збільшуючи або зменшуючи вагу компонентів, включених у модель. Завдяки своїй гнучкості, FCM-моделі використовуються в цілому ряді наукових досліджень.

Перший етап включає визначення важливих компонентів системи. Введення у систему факторів, які описують ситуацію, здійснюється за допомогою множини факторів – $F = \{f_i\}$.

Для відображення взаємодії факторів використовуються позитивний і нормативний підходи. Позитивний ґрунтується на врахуванні характеру взаємодії факторів і дозволяє провести дуги, приписавши їм знаки (+ / –) і точні ваги, тобто відобразити характер взаємодії. Кількісна оцінка взаємовпливу або впливу факторів (виявлення ваг дуг графа) є найважливішим і найскладнішим завданням, адже когнітивне моделювання застосовується при дослідженні слабкоструктурованого середовища з його мінливістю, багатфакторністю, слабкою формалізованістю. Компенсація

Таблиця 1. Система компонентів розвитку національної економіки з позиції забезпечення її продовольчої безпеки

Умове позначення компоненту	Назва компоненту	Значення компоненту у забезпеченні продовольчої безпеки
X1	Активність держави в економічному регулюванні розвитку АПК	Стабільний розвиток і наявність резервів для нарощування виробництва продовольства для оновлення та збільшення запасів
X2	Незавершеність законодавства	Узгодженість законів та підзаконних актів, узаконена продовольча політика
X3	Невизначеність щодо пріоритетів розвитку галузей	Забезпеченість основними продуктами харчування вітчизняного виробництва
X4	Невирішеність земельного питання	Створення ринку землі, визначеність аграрно-земельної політики
X5	Розвинена інфраструктура	Здатність підтримувати стійку дієздатність суб'єктів та забезпечити належні умови життя населення
X6	Сприятливий інвестиційний клімат	Залучення внутрішніх та зовнішніх фінансових ресурсів
X7	Стратегія стимулювання агровиробництва	Зростання виробництва аграрної продукції, насамперед, на експорт
X8	Належна якість і безпечність продуктів	Забезпеченість екологічно чистими та корисними продуктами харчування
X9	Низька купівельна спроможність населення	Ціни на продукти харчування доступні багатодітним сім'ям, пенсіонерам, працівникам, незалежно від професії
X10	Позитивний аграрний імідж	Зростання ефективності виробництва, відновлення та розбудова села
X11	Розвиток аграрної освіти та науки	Забезпечення всіх напрямів виробництва новітніми зразками техніки, технологіями. Вірогідні прогнози розвитку
X12	Нагромадження стратегічних запасів продовольства	Можливість уникнути голоду при введенні нормованого розподілу продуктів харчування протягом не менше, як п'ять років
X13	Відсутність довгострокового моделювання	Досягнення цілей сталого розвитку в умовах обмеженості ресурсів

суб'єктивності оцінки частково вирішується за допомогою неодноразових процедур верифікації.

В якості вимірювальних шкал значень досліджуваних факторів ситуації використовуються порядкові шкали, що дозволяє інтегрувати в єдину модель ситуації всі фактори, які мають числові та лінгвістичні значення. Когнітивна модель ситуації виражається у вигляді орієнтованого знакового графа і задається матрицею суміжності $W=\{w_{ij}\}$, $w_{ij} \in \{-1,0,1\}$ [16, с. 6]. Однак, інтерпретація від'ємних значень показника досить ускладнена і мало зрозуміла. Б. Коско запропонував вирішувати цю проблему шляхом доповнення будь якого фактору ситуації $f_i \in F$ фактором, що має протилежний зміст, тобто \bar{f}_i [17]. Такий підхід зручний для опису системи, що моделює різнополярні прирости значень факторів.

Для забезпечення продовольчої безпеки було обрано тринадцять основних компонентів, які

мають різновекторний вплив на загальний стан безпеки та один на одного (табл. 1).

На другому етапі визначаємо причинно-наслідкові відношення і напрямки впливу між обраними компонентами (табл. 2). Якщо збільшення значення чинника-причини вказує на збільшення значення чинника-наслідку, то такий зв'язок вважають позитивним, в іншому випадку – негативним.

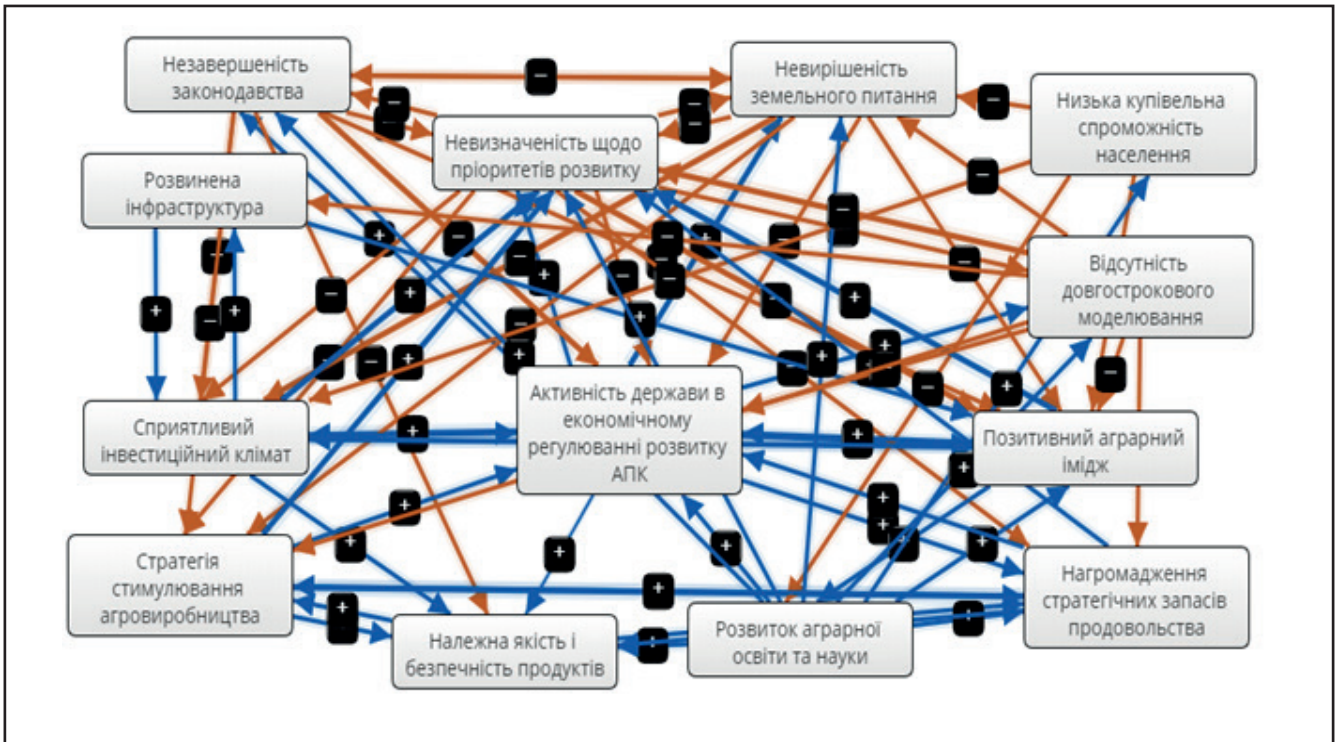
На основі отриманих даних із матриці можливо побудувати графічну когнітивну карту впливу множини компонентів на цільовий компонент «безпечність моделі продовольчого забезпечення» (рис. 1).

Наступний етап – сценарний аналіз «Якщо..., то...» для визначення реакції системи на можливі зміни. В матричному вигляді система рівнянь записується у наступному вигляді:

$$Z(t + 1) = Wz(t) \quad (1);$$

Таблиця 2. Матриця причинності і напрямів впливу компонентів моделі на безпечність продовольчого забезпечення

Елементи вершин	Компоненти, які впливають	Компоненти, які піддаються впливу												
		X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7	X8	X9	X10	X11	X12	X13
X1	Активність держави в економічному регулюванні розвитку АПК	X	+1	+1	+1	0	+1	0	+1	0	+1	0	+1	+1
X2	Незавершеність законодавства	-1	X	-1	-1	0	-1	-1	-1	0	-1	0	0	0
X3	Невизначеність щодо пріоритетів розвитку галузей	-1	-1	X	-1	0	-1	-1	0	0	-1	0	-1	-1
X4	Невирішеність земельного питання	-1	-1	-1	X	0	-1	-1	0	0	-1	0	0	0
X5	Розвинена інфраструктура	0	0	0	0	X	+1	0	0	0	+1	0	0	0
X6	Сприятливий інвестиційний клімат	+1	0	+1	0	+1	X	0	+1	0	+1	0	0	0
X7	Стратегія стимулювання агровиробництва	+1	0	+1	0	0	0	X	+1	0	0	0	+1	0
X8	Належна якість і безпечність продуктів	0	0	0	0	0	0	+1	X	0	0	0	+1	0
X9	Низька купівельна спроможність населення	0	0	0	-1	0	-1	0	0	X	-1	-1	0	0
X10	Позитивний аграрний імідж	+1	0	+1	0	0	+1	0	0	0	X	+1	0	0
X11	Розвиток аграрної освіти та науки	+1	+1	+1	+1	0	0	0	+1	+1	+1	X	+1	+1
X12	Нагромадження стратегічних запасів продовольства	+1	0	+1	0	0	0	+1	+1	0	0	0	X	0
X13	Відсутність довгострокового моделювання	-1	0	-1	-1	-1	0	-1	0	0	-1	0	-1	X

Рисунки 1. Когнітивна карта моделювання продовольчої безпеки

де, $Z(t) = \{z_i(t)\}$ – початковий вектор приросту значень факторів у момент часу t ;

$Z(t+1) = \{z_i(t+1)\}$ – вектор приросту значень факторів у момент часу $t+1$, $z_i(t) \in -1, 1$;

$W = |w_{ij}|$ – матриця суміжності, $w_{ij} \in -1, 1$ – характеризує силу зв'язку.

Приріст значень факторів у послідовні дискретні моменти часу $Z(t+1), \dots, Z(t+n)$ вираховують за допомогою правила композиції [13]:

$$z_i(t) = \max(z_i^+(t), z_i^-(t)) \quad (2)$$

де, $z_i^+(t) = \max_j (z_j(t-1) \cdot w_{ij})$ – максимальний позитивний;

$z_i^-(t)$ – максимальний за модулем негативний $z_i^-(t) = \max_j (|z_j(t-1) \cdot w_{ij}|)$ приріст значення фактор-наслідку.

Приріст значення фактору $z_i(t) \in Z(t)$, $\forall t$, представлений парою [13]:

$$\langle z_i(t), c_i(t) \rangle \quad (3)$$

де, $c_i(t)$ – консонанс значення фактору,

$$0 \leq c_i(t) \leq 1, c_i(t) = \frac{|z_i^+(t) + z_i^-(t)|}{|z_i^+(t)| + |z_i^-(t)|}$$

Консонанс фактору характеризує впевненість суб'єкта у прирості значення $z_i(t)$ фактору f_i . При $c_i(t) \approx 1$, тобто $|z_i^+(t)| \gg |z_i^-(t)|$ або $|z_i^-(t)| \gg |z_i^+(t)|$ впевненість суб'єкта у значенні фактору $z_i(t)$ максимальна, а при $c_i(t) \approx 0$, тобто $z_i^+(t) \approx |z_i^-(t)|$ мінімальна [19].

Проведемо сценарний аналіз приросту трьох компонентів моделі, а саме: X1 – активність держави в економічному регулюванні розвитку АПК, X6 – сприятливий інвестиційний клімат та X – позитивний аграрний імідж, при умові їх максимального зростання до $f_i \in +1$. Результати приведемо у табл. 3.

Результати трьохкомпонентного сценарного моделювання свідчать, що у першому сценарії при максимальному значенні компонента X1 найбільший приріст показали два компоненти: X6 – сприятливий інвестиційний клімат та X13 – відсутність довгострокового моделювання.

При максимальному значенні X6 найбільший приріст показали чотири компоненти: X10 – позитивний аграрний імідж, X1 – активність держави в економічному регулюванні розвитку АПК, X5 – розвинена інфраструктура та X3 – невизначеність щодо пріоритетів розвитку галузей.

При максимальному значенні X10 найбільший приріст показали чотири компоненти: X11 – розвиток аграрної освіти та науки, X3 – невизначеність щодо пріоритетів розвитку галузей, X6 – сприятливий інвестиційний клімат та X1 – активність держави в економічному регулюванні розвитку АПК.

У всіх трьох сценаріях спостерігається зниження компонента X7 – стратегія стимулювання агро-

Таблиця 3. Сценарний аналіз впливу заданих компонентів на безпечність моделі продовольчого забезпечення

Component	+/-	Actual State	+/-	Actual State	+/-	Actual State
	Scenario #1		Scenario #2		Scenario #3	
X1	+1	Increase max	+0,12	Increase	+0,11	Increase
X2	+0,05	Increase	0,00	No changes	+0,01	Increase
X3	+0,06	Increase	+0,11	Increase	+0,12	Increase
X4	+0,07	Increase	0,00	No changes	+0,01	Increase
X5	0,00	No changes	+0,12	Increase	+0,02	Increase
X6	+0,09	Increase	+1	Increase max	+0,12	Increase
X7	-0,03	Decrease	-0,01	Decrease	-0,02	Decrease
X8	0,00	No changes	0,00	No changes	+0,02	Increase
X9	+0,05	Increase	+0,08	Increase	+0,03	Increase
X10	+0,05	Increase	+0,13	Increase	+1	Increase max
X11	+0,01	Increase	+0,02	Increase	+0,13	Increase
X12	+0,07	Increase	+0,02	Increase	+0,02	Increase
X13	+0,09	Increase	+0,01	Increase	+0,03	Increase

виробництва, що, очевидно, є «вузьким місцем» моделі, на що треба звернути особливу увагу.

Висновки

Проведене дослідження надає можливість зробити наступні висновки і сформулювати пропозиції. Когнітивна методологія і програмна система FCM є інструментом, який допомагає структурувати знання, системно та всебічно проводити дослідження різних взаємопов'язаних завдань функціонування складної системи. В результаті проведення імпульсного моделювання отримують набір сценаріїв, з яких можна вибрати оптимальний і приймати рішення з його практичної реалізації.

Основне призначення когнітивної моделі – допомогти суб'єкту управління в генерації правильного управлінського рішення, візуалізувати і впорядкувати інформацію про компоненти моделі. Візуалізація дає змогу проілюструвати не тільки результати дій експерта, а й підказати йому способи аналізу і генерування варіантів рішень. Когнітивна модель пояснює, на який чинник або взаємозв'язок факторів необхідно впливати, з якою силою і в якому напрямку, щоб отримати бажану зміну цільових факторів, тобто щоб досягти мети управління з найменшими витратами.

Таким чином, когнітивний аналіз є потужним інструментом розробки стратегії розвитку системи. У зв'язку з цим, особливої актуальності набувають подальші дослідження застосування когнітивних безпечних моделей продовольчого забезпечення.

Список використаних джерел

1. Axelrod R. The Structure of Decision: Cognitive Maps of Political Elites. Princeton. University Press. 1976. 404 p.
2. Roberts FS. Discrete mathematical models with applications to social, biological and environmental problems. Prentice–Hall, Englewood Cliffs. N.J., 1976.
3. Atkin R. and Casti JL. Polyhedral Dynamics and the Geometry of Systems. IIASA Research Report. IIASA, Laxenburg, Austria: RR–77–006. 1977.
4. Горелова Г.В., Радченко С.А. Программная система когнитивного моделирования социотехнических систем. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/programmная-sistema-kognitivnogo-modelirovaniya-sotsiotekhnicheskikh-sistem> (дата звернення: 25.02.2020).
5. Заїка В.І., Зігунов О.М., Кишенько В.Д. Когнітивне моделювання поведінки динамічних технологічних процесів сокоочистки цукрового виробництва. Автоматизація технологічних і бізнес–процесів. № 6. Вип. 4. 2014 С. 78–84.
6. Кизим М.О., Пилипенко А.А., Зінченко В.А. Збалансована система показників: Монографія. Харків: ВД «Інжек», 2007. 192 с.
7. Ткаченко О. Когнітивне моделювання складних систем. Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері. 2019, Том 2 №1 С. 11–19.
8. Шемаєва Л.Г. Методика організації проведення колективної багатоваріантної експертизи ринкових ситуацій в ході планування сценаріїв управління взаємодією підприємства з зовнішнім середовищем. Коммунальное хозяйство городов. 2005. №62. С. 270–278.
9. Ялдин І.В. Когнітивне моделювання у прогнозуванні сценаріїв стратегії стійкого розвитку інтегровано

ї структури бізнесу. Проблеми економіки. №4. 2011. С.142–150.

10. Checklan P. *Systems Thinking, Systems Practice*. New York: J. Wiley, 1981. 330 p.

11. Максимов В.И., Григорян А.К., Корноушенко Е.К. Программный комплекс «Ситуация» для моделирования и решения слабоформализованных проблем. Международная конференция по проблемам управления. Т. 2. Москва, ИПУ РАН, 29 июня–2 июля 1999 г. Москва, 1999. С. 58–65.

12. Кулинич А.А., Максимов В.И. Система концептуального моделирования социально–политических ситуаций ПК «КОМПАС». Сборник докладов: Современные технологии управления. Москва, ИПУ. 21–22 мая 1998 г.

13. Силев В.Б. Принятие стратегических решений в нечеткой обстановке. Москва, ИНПРО–РЕС, 1995. 228 с.

14. Вергунова І.М. Системне моделювання в економіці. Блок 2. Київ: ФОП Корзун Д.Ю. 2013. 106 с.

15. Пашкова Г. Когнітивне моделювання регіонального розвитку у державному управлінні. Ефективність державного управління. 2016. Вип. 1/2 (46/47). Ч. 1. С. 218–228.

16. Кулинич А.А. Компьютерные системы моделирования когнитивных карт: подходы и методы. *Control Sciences*. № 3. 2010. С. 2–16.

17. Kosko B. *Fuzzy Cognitive Maps*. *International Journal of Man–Machine Studies*. 1986. Vol. 1. P. 65–75.

18. Dickerson J., Kosko B. *Virtual Worlds as Fuzzy Dynamic Systems*. *Technology for Multimedia*. New York, IEEE Press. 1998. P. 567–603.

19. Кулинич А.А. Система когнитивного моделирования «Канва». URL: <http://www.raai.org/about/persons/kulinich/pages/kanva2003.html> (дата звернення: 25.02.2020).

References

1. Axelrod R. (1976). *The Structure of Decision: Cognitive Maps of Political Elites*. Princeton. University Press. 404 p.

2. Roberts FS. (1976). *Discrete mathematical models with applications to social, biological and environmental problems*. Prentice–Hall, Englewood Cliffs. N.J.

3. Atkin R. and Casti JL. (1977). *Polyhedral Dynamics and the Geometry of Systems*. IASA Research Report. IASA, Laxenburg, Austria: RR–77–006.

4. Gorelova G.V., Radchenko S.A. Программная система когнитивного моделирования социотехнических систем [Software system for cognitive modeling of socio–technical systems], available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/programmnyaya-sistema-kognitivnogo-modelirovaniya-sotsiotekhnicheskikh-sistem>

ma–kognitivnogo–modelirovaniya–sotsiotekhnicheskikh–sistem (accessed 25 February 2020).

5. Zaika V.I., Zihunov O.M., Kysenko V.D. Kognityvne modelivannia povedinky dynamichnykh tekhnolohichnykh protsesiv sokoochystky tsukrovoho vyrobnytstva [Cognitive modeling of behavior dynamic technological processes sugar juice production]. *Avtomatyzatsiia tekhnolohichnykh i biznes–protsesiv*. № 6. Vyp. 4. 2014 S. 78–84.

6. Kyzym M.O., Pylypenko A.A., Zinchenko V.A. Zbalansovana systema pokaznykiv [Balanced ScoreCard]: Monohrafiia. Kharkiv: VD «Inzhek», 2007. 192 s.

7. Tkachenko O. Kognityvne modelivannia skladnykh system [Cognitive Modeling of Composite Systems]. *Tsyfrova platforma: informatsiini tekhnolohii v sotsiokulturnii sferi*. 2019, Tom 2 №1 S. 11–19.

8. Shemaieva L.H. Metodyka orhanizatsii provedennia kolektyvnoi bahatovariantnoi ekspertyzy rynkovykh situatsii v khodi planuvannia stsenariiv upravlinnia vzaiemo–diieiu pidpriemstva z zovnishnim seredovyshchem [The methodology of organizing collective multivariate examination of market situations in the course of planning scenarios for managing the interaction of the company with the external environment]. *Kommunalnoe khoziaistvo horodov*. 2005. №62. S. 270–278.

9. Yaldin I.V. Kognityvne modelivannia u prohnozuvanni stsenariiv stratehii stiikoho rozvytku intehrovano yi struktury biznesu [Cognitive modeling in the forecast of strategy scenarios of steady development of business integrated structure]. *Problemy ekonomiky*. №4. 2011. S.142–150.

10. Checklan P. (1981). *Systems Thinking, Systems Practice*. New York: J. Wiley. 330 p.

11. Maksimov V.I., Grigoryan A.K., Kornoushenko E.K. Programmnyy kompleks «Situatsiya» dlya modelirovaniya i resheniya slaboformalizovannykh problem [The software package "Situation" for modeling and solving poorly formalized problems]. *Mezhdunarodnaya konferentsiya po problemam upravleniya*. Т. 2. Moskva, IPU РАН, 29 iyunya 2 iyulya 1999 g. Moskva, 1999. S. 58–65.

12. Kulinich A.A., Maksimov V.I. Sistema kontseptual'nogo modelirovaniya sotsial'no–politicheskikh situatsiy PK «KOMPAS» [The system of conceptual modeling of socio–political situations of the PC "COMPASS"]. *Sbornik dokladov: Sovremennye tekhnologii upravleniya*. Moskva, IPU. 21–22 maya 1998 g.

13. Silov V.B. Prinyatie strategicheskikh resheniy v nechetkoy obstanovke [Making strategic decisions in a fuzzy environment]. Moskva, INPRO–RES, 1995. 228 с.

14. Verhunova I.M. Systemne modelivannia v ekonomitsi [System modeling in economics]. Blok 2. Kyiv: FOP Korzun D.Yu. 2013. 106 s.

15. Pashkova H. Kognityvne modeliuвання rehion-alnoho rozvytku u derzhavnomu upravlinni [Cognitive modeling of regional development in public administration]. *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia*. 2016. Vyp. 1/2 (46/47). Ch. 1. S. 218–228.

16. Kulinich A.A. Komp'yuternye sistemy modelirovaniya kognitivnykh kart: podkhody i metody [Computer systems for modeling cognitive maps: approaches and methods]. *Control Sciences*. № 3. 2010. S. 2–16.

17. Kosko B. (1986). Fuzzy Cognitive Maps. *International Journal of Man–Machine Studies*. Vol. 1. P. 65–75.

18. Dickerson J., Kosko B. (1998). *Virtual Worlds as Fuzzy Dynamic Systems*. Technology for Multimedia. New York, IEEE Press. P. 567–603.

19. Kulinich A.A. Sistema kognitivnogo modelirovaniya «Kanva» [Cognitive modeling system «Canva»]. URL: <http://www.raai.org/about/persons/kulinich/pages/kanva2003.html> (дата звернення: 25.02.2020).

Дані про автора

Румик Ігор Іванович,

к.е.н., доцент, заступник завідувача кафедри національної економіки та фінансів ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»

e-mail: ihorryumyk@yahoo.com

Данные об авторе

Румык Игорь Иванович,

к.э.н., доцент, заместитель заведующего кафедрой ВУЗ «Университет экономики и права «КРОК»

e-mail: ihorryumyk@yahoo.com

Data about the author

Ihor Rumyk,

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Deputy Head of the Department of National Economy and Finance, «KROK» University

e-mail: ihorryumyk@yahoo.com

УДК 336.226.1:657.2:005.93

<http://doi.org/10.5281/zenodo.3726308>

РИБАКОВА Л.П.

Комплексна система обліку створеної доданої вартості на підприємстві

Предметом дослідження є комплексна система обліку створеної доданої вартості на підприємстві.

Мета дослідження – визначити комплексний підхід до відображення складових створеної доданої вартості в бухгалтерському обліку підприємства.

Методи дослідження. У роботі використані діалектичний метод наукового пізнання, метод аналізу і синтезу, порівняльний метод, метод узагальнення даних.

Результати роботи. В статті окреслено види діяльності підприємства. Наведена кореспонденція рахунків при формуванні інформації про створену додану вартість підприємства на рахунках класу 8 «Формування доданої вартості». Визначено інформацію рахунків класу 8 «Формування доданої вартості» як центру обліково–аналітичного забезпечення моніторингу створеної доданої вартості.

Висновки. Результатами проведеного дослідження стали наступні висновки. В умовах відсутності упорядкованого обліково–аналітичного забезпечення управління економічним потенціалом розглянуто комплексний підхід до розкриття інформації про створену додану вартість підприємства з використанням рахунків класу 8 «Формування доданої вартості». Формування доданої вартості на рахунках бухгалтерського обліку забезпечили удосконалення звітності про фінансові результати в частині оприлюднення показників про складові економічного потенціалу з позицій забезпечення інтересів зовнішніх і внутрішніх користувачів відповідної аналітичної інформації.

Ключові слова: підприємство, бухгалтерський облік, додана вартість, інформація, доходи, витрати, прибуток, інновації, інвестиції.

РИБАКОВА Л.П.

Комплексная система учета созданной добавленной стоимости на предприятии

Предметом исследования является комплексная система учета созданной добавленной стоимости на предприятии.

Цель исследования – определить комплексный подход к отражению составляющих созданной добавленной стоимости в бухгалтерском учете предприятия.

Методы исследования. В работе использованы диалектический метод научного познания, метод анализа и синтеза, сравнительный метод, метод обобщения данных.

Результаты работы. В статье очерчены виды деятельности предприятия. Приведена корреспонденция счетов при формировании информации о созданной добавленной стоимости предприятия на счетах класса 8 «Формирование добавленной стоимости». Определена информация счетов класса 8 «Формирование добавленной стоимости» как центра учетно-аналитического обеспечения мониторинга созданной добавленной стоимости.

Выводы. Результатами проведенного исследования стали следующие выводы. В условиях отсутствия упорядоченного учетно-аналитического обеспечения управления экономическим потенциалом рассмотрен комплексный подход к раскрытию информации о созданной добавленной стоимости предприятия с использованием счетов класса 8 «Формирование добавленной стоимости». Формирования добавленной стоимости на счетах бухгалтерского учета обеспечили совершенствование отчетности о финансовых результатах в части обнародования показателей о составляющих экономического потенциала с позиций обеспечения интересов внешних и внутренних пользователей соответствующей аналитической информации.

Ключевые слова: предприятие, бухгалтерский учет, добавленная стоимость, информация, доходы, расходы, прибыль, инновации, инвестиции.

RYBAKOVA L.P.

A comprehensive system of accounting for created value added at the enterprise

The subject of the study is a comprehensive system of accounting for created value added at the enterprise.

The purpose of the study is to determine a comprehensive approach to reflect the components of created value added in the accounting of the enterprise.

Research methods. The dialectical method of scientific knowledge, method of analysis and synthesis, comparative method, method of generalization of data are used in the work.

Results of work. The paper describes the activities of the enterprise. The correspondence of the accounts in forming information about the created value added of the enterprise in the accounts of class 8 «Formation of added value» is given. Class 8 «Value Added Creation» account information has been identified as a center for accounting and analytical support for created value added monitoring.

Conclusions. The results of the study were the following conclusions. In the absence of an orderly accounting and analytical support for economic potential management, a comprehensive approach to disclosure of information on the created value added of the enterprise using Class 8 «Value Added Formation» accounts is considered. The formation of added value in the accounts has provided improvements in the reporting of financial results in terms of promulgation of indicators of economic potential components from the standpoint of ensuring the interests of external and internal users of relevant analytical information.

Keywords: enterprise, accounting, value added, information, income, expenses, profit, innovations, investments.

Постановка проблеми. В умовах дії ринкових відносин для прийняття управлінських рішень на рівні підприємства щодо доданої вартості важливого значення набуває інформація в системі рахунків бухгалтерського обліку. На сучасному етапі обліково-звітна інформація підприємства не пов-

ною мірою забезпечує потребу в даних для розрахунку доданої вартості. Це вимагає розробки теоретичних підходів до вирішення вказаної проблеми.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Основою дослідження стали праці українських і зарубіжних вчених з проблем бухгалтерсько-

го обліку, доданої і ринкової вартості, зокрема Г. Аралбаєвої, Ф. Бутинця, В. Галицина, С. Голова, В. Жука, Р. Костирка, М. Міллера, М. Пушкаря та інших. Однак, безпосередньо розвитку методології відображення в бухгалтерському обліку створеної доданої вартості підприємства присвячено недостатньо уваги і тому потребують подальших досліджень.

Мета статті – визначити комплексний підхід до відображення складових створеної доданої вартості в бухгалтерському обліку підприємства.

Виклад основного матеріалу. Формувати додану вартість зобов'язане кожне підприємство, незалежно від його форми власності, організаційно-правової форми господарювання, виду та обсягів діяльності і місцезнаходження. Складові доданої вартості, разом з активами, фінансовими ресурсами, матеріальними та прирівняними до них витратами, доходами належать до найважливіших об'єктів бухгалтерського обліку. Додана вартість, яка визначає економічний потенціал підприємства, необхідна для підтримання його нормальної життєдіяльності, забезпечення від кризових явищ і несподіванок, забезпечення стратегічних перспектив розвитку.

Від того, як організований бухгалтерський облік, як він виконує свої облікові, контрольні і аналітичні функції, значною мірою залежить рівень прийнятих управлінських рішень. Організація бухгалтерського обліку доданої вартості – це сукупність дій зі створення цілісної облікової системи, функціонування якої спрямоване на забезпечення інформаційних потреб користувачів щодо складових економічного потенціалу підприємства.

Найважливішим джерелом інформації про формування доданої вартості є господарські операції бухгалтерських рахунків і система показників, що відображаються у фінансовій, статистичній і податковій звітності.

Додана вартість підприємства формується за видами його діяльності. Вона буває звичайна і надзвичайна. Звичайна діяльність поділяється на операційну, фінансову та інвестиційну; операційна діяльність включає основну та іншу діяльність.

Кожний вид діяльності передбачає формування доходу, використання матеріальних та прирівняних до них ресурсів (проміжне споживання), нарахування амортизації на необоротні активи, формування доходів працівникам, соціальні витрати, сплату податків і розрахунків фінансових результатів.

Таку інформацію можливо одержати за господарськими операціями через рахунки класу 8 «Формування доданої вартості».

Кореспонденція рахунків за господарськими операціями з формування складових для розрахунку доданої вартості, створеної підприємством в процесі господарської діяльності при використанні рахунків класу 8 «Формування доданої вартості» наведена у таблиці (див. таблицю).

Щодо ефективності застосування рахунків класу 8 «Формування доданої вартості» не маємо жодних сумнівів оскільки кореспондують три класи рахунків між собою: формування складових для розрахунку доданої вартості, наприклад, доходів працівників (кредит рахунку 66 «Розрахунки за виплатами працівникам»); узагальнення інформації на рахунках (дебет рахунку 83 «Доходи працівників»); списання на об'єкти діяльності (дебет рахунку 23 «Виробництво»). На підставі даних обліку складових доданої вартості (рахунки 81 «Матеріальні та прирівняні до них витрати», 82 «Амортизація», 83 «Доходи працівників» і 84 «Витрати на соціальні заходи») за господарськими операціями операційної діяльності можна отримати такі ж елементи витрат, які необхідні для форми 2 фінансової звітності «Звіт про фінансові результати» (розділ II «Елементи операційних витрат»).

Інформація у фінансовій звітності «Звіт про фінансові результати» розділ IV «Формування доданої вартості» була б доцільною для управління підприємством оскільки вона дала б змогу встановити який рівень доданої вартості формується створеними об'єктами господарської діяльності і яку частку займають окремі складові, порівняти економічний потенціал в динаміці, з'ясувати основні відносні показники щодо доходів підприємства і матеріальних витрат.

Інформацію рахунків класу 8 «Формування доданої вартості» необхідно розглядати як центр обліково-аналітичного забезпечення моніторингу створеної доданої вартості, поряд з існуючими типами центрів відповідальності підприємства. Як відомо, існує чотири типи центрів відповідальності, які мають безпосередній вплив на економічний потенціал підприємства: центр витрат, центр доходів, центр прибутку і центр інвестицій. У центрі витрат увага обліку зосереджена на формуванні складових доданої вартості, які виникають в процесі створення об'єктів господарської діяльності підприємства: розподілена амортизаційна вар-

Таблиця 1. Кореспонденція рахунків при формуванні інформації про створену додану вартість підприємства на рахунках класу 8 «Формування доданої вартості» *

Назва господарської операції	Кореспонденція рахунків	
	Дебет	Кредит
1	2	3
1. Формування доходу від реалізації об'єктів діяльності підприємства та інших надходжень	70	80
2. Списання одержаного доходу на фінансові результати підприємства	80	79
3. Формування витрат від використання матеріальних та прирівняних до них ресурсів в процесі господарської діяльності	81	20
4. Списання витрат від використання матеріальних та прирівняних до них ресурсів в процесі господарської діяльності на об'єкти господарської діяльності	23	81
5. Формування амортизації на необоротні активи	82	13
6. Списання нарахованої амортизації на необоротні активи на об'єкти господарської діяльності	23	82
7. Формування доходів працівників	83	66
8. Списання доходів працівників на об'єкти господарської діяльності	23	83
9. Формування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування	84	65
10. Списання нарахованого єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування на об'єкти діяльності підприємства	23	84
11. Формування податкових платежів підприємства	85	64
12. Списання нарахованих податкових платежів на фінансові результати підприємства	79	85
13. Формування чистого фінансового результату (прибутку) від господарської діяльності підприємства	79	86
14. Списання чистого фінансового результату (прибутку) від господарської діяльності фірми на нерозподілений прибуток	86	44

* складено автором

тість необоротних активів та вартість робочої сили. В центрі доходів облік забезпечує надходження коштів від продажу об'єктів діяльності підприємства на формування всіх складових доданої вартості. У центрі прибутку поєднуються всі складові, що забезпечують формування доданої вартості: доходи підприємства, матеріальні та прирівняні до них витрати, розподілена амортизаційна вартість необоротних активів, вартість робочої сили, податкові платежі і чистий прибуток. Центр інвестицій забезпечує формування ринкової вартості підприємства. Відповідальність центру формування доданої вартості на порядок вища ніж інших центрів діяльності підприємства. Створення цього центру забезпечує можливість облікового визначення та оцінювання економічного потенціалу підприємства, формувати адекватну сучасним вимогам інформацію для задоволення потреб управління.

Висновки

В умовах відсутності упорядкованого обліково-аналітичного забезпечення управління економіч-

ним потенціалом розглянуто комплексний підхід до розкриття інформації про створену (одержану) додану вартість підприємства з використанням рахунків класу 8 «Формування доданої вартості». При розрахунку загальної величини доданої вартості підприємства її елементи визнаються у звітному періоді, в якому вони здійснені, а чистий фінансовий результат, зміна корисності активів, безповоротні надходження і приріст вартості ділової репутації – за доходами і витратами того звітного періоду, в якому їх визнано. Формування доданої вартості на рахунках бухгалтерського обліку забезпечили удосконалення звітності про фінансові результати в частині оприлюднення показників про складові економічного потенціалу з позицій забезпечення інтересів зовнішніх і внутрішніх користувачів відповідною аналітичною інформацією.

Список використаних джерел

1. Бачевський Б. Є., Решетняк О. О., Заблудська І. В. Відшкодування зносу основних виробничих фондів: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2007. 176 с.

2. Важинський Ф. А., Колодійчук А. В. Сутність і значення соціально-економічного розвитку сільських територій // Науковий вісник НЛТУ України. 2010. Вип. 20.5. С. 152–157.

3. Важинський Ф. А., Ноджак Л. С., Колодійчук А. В. Оцінка ефективності управління системою збуту машинобудівних підприємств // Економіка промисловості. 2010. № 1. С. 119–122.

4. Гаврилко П. П., Колодійчук А. В., Черторицький В. М. Фактори інноваційного розвитку промисловості // Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук.-техн. праць. 2011. Вип. 21.11. С. 201–205.

5. Голов С. Ф., Костюченко В. М. Бухгалтерський облік та фінансова звітність за міжнародними стандартами: [практичний посібник]. К.: Лібра, 2004. 880 с.

6. Колодійчук А. В., Пісний В. М. Особливості функціонування машинобудівних підприємств на сучасному етапі розвитку економіки України // Науковий вісник НЛТУ України. 2009. Вип. 19.13. С. 172–178.

7. Колодійчук А. В., Пісний В. М., Семчук Ж. В. Сутність інновацій, структура та основні етапи інноваційного процесу // Науковий вісник НЛТУ України. 2009. Вип. 19.9. С. 191–196.

8. Мех Я., Чорний Р. Соціалізація системи обліку в контексті контролю за використанням внутрішніх резервів підприємства // Теорія і практика економічного аналізу: сучасний стан, актуальні проблеми та перспективи розвитку: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (Тернопіль, жовтень 2008 р.). Тернопіль: ТНЕУ, 2008. С. 215–218.

9. Соколов Я. В. Основы теории бухгалтерского учета. М.: Финансы и статистика, 2000. 496 с.

10. Чорна Н. Проблеми розвитку підприємництва в Україні // Прикладна економіка – від теорії до практики: матеріали Міжн. науково-практичної конференції (Тернопіль, 27 жовтня 2017 р.). Тернопіль: ФОП Осадца Ю.В., 2018. С. 77–79.

3. Vazhynskyy, F. A., Nodzhak, L. S., & Kolodiychuk, A. V. (2010). Otsinka efektyvnosti upravlinnya systemoyu zbutu mashynobudivnykh pidpryyemstv [Assessment of the efficiency of management of the sales system of machine-building enterprises]. *Ekonomika promyslovosti – Economy of Industry*, 1, 119–122. [in Ukrainian].

4. Havrylko, P. P., Kolodiychuk, A. V., & Chertoryzhskyy, V. M. (2011). Faktory innovatsiynoho rozvytku promyslovosti [Factors of innovation development of industry]. In *Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny* [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 21.11 (pp. 201–205). [in Ukrainian].

5. Holov, S. F., & Kostyuchenko, V. M. (2004). Bukhhalters'kyy oblik ta finansova zvitnist' za mizhnarodnymy standartamy [Accounting and financial reporting according to international standards]: [Practical guide]. Kyiv: Libra. [in Ukrainian].

6. Kolodiychuk, A. V., & Pisnyy, V. M. (2009). Osoblyvosti funktsionuvannya mashynobudivnykh pidpryyemstv na suchasnomu etapi rozvytku ekonomiky Ukrayiny [Features of functioning of machine-building enterprises at the current stage of development of the economy of Ukraine]. In *Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny* [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 19.13 (pp. 172–178). [in Ukrainian].

7. Kolodiychuk, A. V., Pisnyy, V. M., & Semchuk, Zh. V. (2009). Sutnist' innovatsiy, struktura ta osnovni etapy innovatsiynoho protsesu [The essence of innovation, the structure and the main stages of the innovation process]. In *Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny* [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 19.9 (pp. 191–196). [in Ukrainian].

8. Mekh, Ya., & Chorny, R. (2008). Sotsializatsiya systemy obliku v konteksti kontrolyu za vykorystanniam vnutrishnikh rezerviv pidpryyemstva [Socialization of the accounting system in the context of control over the use of internal reserves of the enterprise]. In *Teoriya i praktyka ekonomichnoho analizu: suchasnyy stan, aktual'ni problemy ta perspektyvy rozvytku* [Theory and practice of economic analysis: current state, actual problems and prospects of development]: Materials of the IV International scientific and practical conference (Ternopil, October 2008): (pp. 215–218). Ternopil: TNEU. [in Ukrainian].

9. Sokolov, Ya. V. (2000). Osnovy teorii bukhgalterskogo ucheta [Fundamentals of accounting theory]. Moscow: Finance and Statistics. [in Russian].

10. Chorna, N. (2018). Problemy rozvytku pidpryyemnytstva v Ukrayini [Problems of entrepreneurship development in Ukraine]. In *Prykladna ekonomika – vid teorii do praktyky* [Applied Economics – From Theory to Practice]: Materials

References

1. Bachevskyy, V. Ye., Reshetnyak, O. O., & Zablodska, I. V. Vidshkoduvannya znosu osnovnykh vyrobnychkykh fondiv [Compensation of depreciation of fixed assets]: Textbook. Kyiv: Center for Educational Literature. [in Ukrainian].

2. Vazhynskyy, F. A., & Kolodiychuk, A. V. (2010). Sutnist' i znachennya sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku sil's'kykh terytoriy [Essence and importance of socio-economic development of rural territories]. In *Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny* [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 20.5 (pp. 152–157). [in Ukrainian].

of the International Scientific and Practical Conference (Ternopil, Oct 27, 2017) (pp. 77–79). Ternopil. [in Ukrainian].

Дані про автора

Рibaкова Леся Петрівна,

к.е.н., доцент Ужгородського торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету
e-mail: info@utei-knteu.org.ua

Данные об авторе

Рyбакова Леся Петровна,

к.э.н., доцент Ужгородского торгово-экономического института Киевского национального торгово-экономического университета
e-mail: info@utei-knteu.org.ua

Data about the author

Lesya Rybakova,

Ph.D. of Economics, Associate Professor, Uzhgorod Trade and Economic Institute of the Kiev National Trade and Economic University
e-mail: info@utei-knteu.org.ua

УДК 351.862.1:331.103.226:614.8

<http://doi.org/10.5281/zenodo.3726314>

БУЖИН О.А.,
ЗАЖОМА В.М.,
ШВИДЕНКО А.В.

Удосконалення оцінки підготовки осіб рядового та начальницького складу системи служби цивільного захисту

Нормативи, з виконання навчальних вправ з підготовки осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту та працівників оперативно-рятувальної служби цивільного захисту ДСНС України до виконання завдань за призначенням, складаються з дванадцяти спеціалізованих нормативів і оціночні показники подано у натуральних часових і у п'ятибальних величинах, а такий підхід не дає можливості розширення аналізу якості підготовленості осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту та працівників оперативно-рятувальної служби цивільного захисту. Задачею статті є розробка методики для розширення аналітичних підходів з оцінки виконання навчальних вправ з підготовки осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту та працівників оперативно-рятувальної служби цивільного захисту ДСНС України до виконання завдань. На основі оціночних показників, поданих у натуральних часових і у п'ятибальних величинах, розроблено індекси підготовленості та коефіцієнти ефективності підготовки. Для формування індексів підготовленості та коефіцієнтів ефективності, за базу було взято натуральні часові показники, що відповідають оцінці «відмінно». Запропонована методика дозволяє разом з показниками у натуральних часових і у п'ятибальних величинах, які представлені у нормативах з виконання навчальних вправ з підготовки осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту та працівників оперативно-рятувальної служби цивільного захисту ДСНС України до виконання завдань за призначенням, застосовувати розроблені авторами показники індекси підготовленості та коефіцієнти ефективності підготовки. Що дає можливість проводити необхідні аналітичні порівняння по кожному кластеру навчальних вправ, по кластеру нормативів з навчальної вправи а також і по сумі всіх нормативів. Дане питання може мати і інші алгоритми розв'язання.

Ключові слова: нормативи, натуральні часові величини, п'ятибальні величини, індекси підготовленості, коефіцієнти ефективності, кластери.

БУЖИН А.А.,
ЗАЖОМА В.М.,
ШВИДЕНКО А.В.

Совершенствование оценки подготовки лиц рядового и руководящего состава системы службы гражданской защиты

Нормативы, по выполнению учебных упражнений по подготовке лиц рядового и начальствующего состава службы гражданской защиты и работников оперативно-спасательной службы граждан-

ской защиты ДСНС Украины к выполнению задач по назначению, состоят из двенадцати специализированных нормативов и оценочные показатели представлены в натуральных временных и в пятибалльных величинах, а такой подход не дает возможности расширения анализа качества подготовленности лиц рядового и начальствующего состава службы гражданской защиты и работников оперативно-спасательной службы гражданской защиты. Задачей статьи является разработка методики для расширения аналитических подходов по оценке выполнения учебных упражнений по подготовке лиц рядового и начальствующего состава службы гражданской защиты и работников оперативно-спасательной службы гражданской защиты ДСНС Украины к выполнению задач. На основе оценочных показателей, представленных в натуральных временных и в пятибалльных величинах, разработаны индексы подготовленности и коэффициенты эффективности подготовки. Для формулировки индексов подготовленности и коэффициентов эффективности, за основу были взяты натуральные временные показатели, соответствующие оценке «Отлично». Предложенная методика позволяет, вместе с показателями в натуральных временных и в пятибалльных величинах, которые представлены в нормативах по выполнению учебных упражнений по подготовке лиц рядового и начальствующего состава службы гражданской защиты и работников оперативно-спасательной службы гражданской защиты ДСНС Украины к выполнению задач по назначению, применять разработанные авторами показатели индексы подготовленности и коэффициенты эффективности подготовки. Что дает возможность проводить необходимые аналитические сравнения по каждому кластеру учебных упражнений, по кластеру нормативов по учебным упражнениям, а также и по сумме всех нормативов. Данный вопрос может иметь и другие алгоритмы решения.

Ключевые слова: нормативы, натуральные временные величины, пятибалльные величины, индексы подготовленности, коэффициенты эффективности, кластеры

BUZHYN O.A.,
SHVYDENKO A.V.,
ZAZHOMA M.V.

Improvement of the evaluation of personal and officers training of civil protection system

Standards for the implementation of training exercises for the preparation of officers and commanders of the Civil Protection Service and employees of the operational and rescue service of civil protection of the SES of Ukraine to perform tasks on purpose, consist of twelve specialized standards and estimates are given in natural time and in five-point degrees, and this approach does not allow to expand the analysis of the quality of readiness of the officers and commanders of the civil protection service and the operative-rescue staff of civil protection service. The purpose of the article is to develop a methodology for extending analytical approaches to assess the implementation of exercises for the training of officers and commanders of the civil protection service and employees of the operational and rescue service of civil protection of SES of Ukraine to perform tasks. Readiness indices and training performance ratios were developed on the basis of natural time and five-point estimates. For the formulation of readiness indices and performance ratios, natural timelines were used as bases, corresponding to the "excellent» rating. The proposed methodology allows, together with the indicators in natural time and in five-point values, which are presented in the norms for the implementation of training exercises for the preparation of officers and commanders of the civil protection service and employees of the operational and rescue service of civil protection of SES of Ukraine to perform tasks on purpose, apply the indices of readiness and coefficients of training developed by the authors. This makes it possible to carry out the necessary analytical comparisons for each cluster of training exercises, the cluster of standards for training exercises, as well as the sum of all standards. This question may have other algorithms to solve.

Keywords: standards, natural time values, five-point values, readiness indices, performance ratios, clusters.

Постановка проблеми. Цивільний захист — це функція держави, спрямована на захист населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій шляхом запобігання таким ситуаціям, ліквідації їх наслідків і надання допомоги постраждалим у

мирний час та в особливий період. Функціональні підсистеми єдиної державної системи цивільного захисту створюються центральними органами виконавчої влади у відповідній сфері суспільного життя. Для цього затверджуються навчальні програми перепідготовки та підвищення кваліфікації робітничих кадрів сфери цивільного захисту та організовується та визначається порядок проведення професійної підготовки, підвищення кваліфікації та перепідготовки осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту [1]. До основних 222 елементів існуючої системи підготовки кадрів для Єдиної державної системи цивільного захисту, можна виділити індивідуальну та загальну підготовки, кожна з яких може містити складові, які характеризуються властивими їм метою та особливостями функціонування [2]. Для оцінки ступеню технологічно-функціональної підготовки розроблено відповідні нормативи з виконання навчальних вправ з підготовки осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту та працівників оперативно-рятувальної служби цивільного захисту ДСНС України до виконання завдань за призначенням [3]. У вищеназваних нормативах оціночні показники подано у абсолютних часових і у п'ятибальних величинах, а такий підхід не дає можливості розширення аналізу якості підготовленості осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту та працівників оперативно-рятувальної служби цивільного захисту ДСНС України до виконання завдань за призначенням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Для статистичної оцінки нормативів, які можуть використовувати для оцінки рівня підготовленості пожежних до оперативних розгортань, доцільно використовувати параметри нормального розподілу часу виконання відповідних процесів [4]. Для виконання завдань за призначенням, особовий склад газодимозахисної служби повинен бути у постійній фізичній та психологічній готовності. Це досягається тренуваннями та практичною роботою на пожежах та надзвичайних ситуаціях, при яких організм газодимозахисника піддається значним фізичним навантаженням та психологічному стресу [5]. Вирішальні фактори, які визначають успішність функціонування підрозділів ДСНС України [6]:

- кваліфікація осіб оперативного розрахунку пожежно-рятувальних підрозділів;

- ефективна організація процесу професійної підготовки особового складу;
- вдосконалення оперативно-тактичної майстерності при виконанні робіт;
- мотиваційний і творчий взаємозв'язок виконавців усіх ланок;
- орієнтація на досягнення позитивного результату виконуваної роботи;
- особиста відповідальність кожного працівника за кінцевий результат діяльності

Перспективним напрямком подальших досліджень є дослідження ефективності підготовки особового складу оперативно-рятувальної служби цивільного захисту ДСНС України з використанням нормативу та без нього [7]. Аналізуючи уподобання працівників групи рятувальних робіт до видів рухової діяльності можна стверджувати, що для підвищення власних професійних компетенцій вони віддають перевагу заняттям фізичними вправами силової спрямованості. На думку опитаних фахівців саме розвиток м'язової сили може покращити показники професійної фізичної підготовленості, що забезпечить якісне виконання ними рятувальних завдань в екстремальних умовах під час ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій [8]. Праця працівників аварійно-рятувальних підрозділів супроводжується великою емоційністю, яка зумовлена особливостями їх діяльності [9]:

- нервово-психічним напруженням;
- значними фізичними навантаженнями;
- необхідністю підтримувати інтенсивність і концентрацію уваги;
- труднощами, що зумовлені необхідністю проведення робіт в обмеженому просторі;
- високою відповідальністю;
- наявністю несподіваних перешкод.

Важливим при цьому має рівень підготовки осіб рядового і начальницького складу у системі цивільного захисту.

Метою статті є розробка методики для розширення аналітичних підходів з оцінки виконання навчальних вправ з підготовки осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту та працівників оперативно-рятувальної служби цивільного захисту ДСНС України до виконання завдань.

Виклад основного матеріалу. Загальна організаційна структура є утворенням з двох організаційних комплексів, якими є технологічно-

функціональна структура і структура управління. Основою формування організаційної структури є три етапи процесу:

- формування загальноорганізаційної структурної схеми управління;
- розроблення схеми та зв'язків між підрозділами:
- технологічнофункціональних;
- господарських
- економічних;
- регламентації структурної системи.

Головні функції виробничої структури:

- забезпечення ефективного організаційнотехнологічного функціонування;
- забезпечення ефективної технологічнофункціональної діяльності;
- бути підґрунтям раціональної організаційної структури управління;
- забезпечувати технологічнофункціональний динамізм і еластичність;
- оптимальний рівень спеціалізації підрозділів;
- недопущення дублювання підрозділів.

Організаційна побудова державного управління характеризує відносини сукупності ланок та наявних організаційних зв'язків між ними, які виражають взаємодію і координацію елементів усередині даної системи. В основу її взаємодії і координації покладено цілі і завдання, що реалізуються через функції. При цьому функції є визначальними щодо організаційної структури, вони обумовлюють необхідність тих чи інших елементів системи і архітектуру цієї системи. Тобто, органічний взаємозв'язок організаційної структури і функціональної структури на практиці призводить до того, що вони постають як єдине ціле, як організаційнофункціональна структура, побудована за принципом розподілу функцій по вертикалі і горизонталі структури. Теоретикометодологічну основу її формування і функціонування складають:

- загальні чи загальносистемні принципи (системності, багатоманітності, унікальності, законності, поділу влади, демократизму, прозорості, правової впорядкованості, наукової обґрунтованості, ін.);
- організаційнотехнологічні принципи (насамперед всього структурноцілові, структурнофункціональні, структурноорганізаційні).

Таким чином, організаційнофункціональна структура є сукупністю (системою) підрозділів і державних організацій в єдності їх функцій, по-

вноважень і організаційних зв'язків, яка забезпечує цілісний управлінський вплив. Практика аргументовано свідчить, що формування організаційнофункціональної структури має здійснюватися за відомим принципом Г. Чандлера «стратегія визначає структуру» шляхом [10]:

- виділення цілей і підцілей;
- визначення необхідних функцій і підфункцій для їх реалізації;
- створення відповідних структур для виконання визначених функцій .

Головними напрямками діяльності у сфері професійної освіти протягом першого та другого періодів були: розроблення нормативних документів для функціонування ступеневої освіти; забезпечення МНС потрібною кількістю фахівців за всією номенклатурою спеціальностей; подальша структурізація мережі навчальних закладів для підготовки офіцерів кадру для МНС, а зараз ДСНС, удосконалення системи управління; формування Переліку спеціальностей та спеціалізацій підготовки фахівців; організація підготовки фахівців зі спеціальностей, близьких до цивільних, у цивільних ВНЗ; визначення нових підходів до інтеграції освіти та нормативне забезпечення цього процесу; розширення наукових досліджень із психологопедагогічних проблем професійної освіти; навчальнометодичне забезпечення навчального процесу за новими кваліфікаційними характеристиками та освітньопрофесійними програмами; розроблення і впровадження централізованих, регіональних та локальних автоматизованих систем управління підготовкою фахівців; здійснення чинних заходів щодо підвищення дисципліни, організації служби військ [11]. У сьомому розділі Кодексу цивільного захисту України – навчання осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту та рятувальників, керівного складу, фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань цивільного захисту, підготовка органів управління та сил цивільного захисту [1] відзначається:

- рівень фахової підготовки осіб рядового і молодшого начальницького складу служби цивільного захисту та основних працівників професійних аварійнорятувальних служб визначається стандартами професійнотехнічної освіти. Рівень підготовки осіб середнього і старшого начальницького складу служби цивільного захисту, а також керівного складу професійних аварійно-

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

рятувальних служб визначається стандартами вищої освіти;

– підготовка до дій за призначенням сил цивільного захисту здійснюється під час проведення спеціальних, показових, експериментальних навчань і тренувань з питань цивільного захисту.

Нормативи, з виконання навчальних вправ з підготовки осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту та працівників оперативно-рятувальної служби цивільного захисту ДСНС України до виконання завдань за призначенням, складаються з дванадцяти спеціалізованих нормативів:

– нормативи виконання навчальних вправ для підготовки особового складу пожежно-рятувальних підрозділів (частин);

– нормативи виконання навчальних вправ для підготовки особового складу аварійно-рятувальних служб;

– нормативи виконання навчальних вправ для підготовки особового складу піротехнічних підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту;

– нормативи виконання навчальних вправ для підготовки особового складу кінологічних підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту;

– нормативи виконання навчальних вправ для підготовки особового складу, який бере участь у пошуково-рятувальних роботах на водних об'єктах 1 – 10 вправ;

– нормативи виконання навчальних вправ особовим складом підрозділів радіаційного, хімічного та біологічного захисту Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту;

– нормативи виконання навчальних вправ для підготовки особового складу авіаційних підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту;

– нормативи виконання навчальних вправ особового складу підрозділів зв'язку Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту;

– нормативи виконання навчальних вправ особовим складом технічних служб Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту;

– нормативи виконання навчальних вправ для підготовки особового складу ремонтно-відновлювальних підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту;

– нормативи виконання навчальних вправ з медичної підготовки для особового складу під-

розділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту;

– нормативи виконання навчальних вправ з фізичної підготовки для особового складу підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту.

Кожний норматив складається з певної кількості навчальних вправ виконання, яких оцінюється за натуральними часовими показниками і за п'ятибальною системою.

З метою розширення аналітичних підходів з оцінки виконання навчальних вправ з підготовки осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту та працівників оперативно-рятувальної служби цивільного захисту ДСНС України до виконання завдань ми пропонуємо поряд з показниками у натуральних часових і у п'ятибальних величинах, які представлені у нормативах з виконання навчальних вправ з підготовки осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту та працівників оперативно-рятувальної служби цивільного захисту ДСНС України до виконання завдань за призначенням, застосовувати показники:

– індекси підготовленості;

– коефіцієнти ефективності підготовки.

З метою визначення індексів підготовленості осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту та працівників оперативно-рятувальної служби, за базу необхідно брати абсолютні часові показники, що відповідають оцінці «відмінно» і визначати за формулою 1:

$$I_n = \frac{П_б}{П_д} \times 100 \quad (1)$$

де I_n – індекс підготовленості виконання навчальних осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту та працівників оперативно-рятувальної служби;

$П_б$ – показник базовий, який відповідає часовому показникові, що оцінюється на «відмінно»;

$П_д$ – показник досліджуваний, що відповідає відповідному часовому показникові певної оцінки виконання вправ для підготовки осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту та працівників оперативно-рятувальної служби.

Для формулювання коефіцієнтів ефективності підготовки осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту та працівників оперативно-рятувальної служби, за базу необхідно брати часові показники у натуральних, що відпо-

відають оцінці «відмінно» і визначати за формулою 2:

$$K_{еп} = \frac{П_Б}{П_Д} \quad (2)$$

де $K_{еп}$ – коефіцієнт ефективності підготовки виконання навчальних осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту та працівників оперативно–рятувальної служби;

$П_Б$ – показник базовий, який відповідає часовому показникові, що оцінюється на «відмінно»;

$П_Д$ – показник досліджуваний, що відповідає відповідному часовому показникові певної оцінки виконання вправ для підготовки осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту та працівників оперативно–рятувальної служби.

Враховуючи формулу 1 і формулу 2 можна проводити необхідні аналітичні порівняння по кожному кластеру навчальних вправ, по кластеру нормативів з навчальної вправи а також і по сумі всіх нормативів виконання навчальних вправ з підготовки осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту та працівників оперативно–рятувальної служби цивільного захисту ДСНС України до виконання завдань за призначенням.

Висновки

Запропонована методика дозволяє разом з показниками у натуральних часових і у п'ятибальних величинах, які представлені у нормативах з виконання навчальних вправ з підготовки осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту та працівників оперативно–рятувальної служби цивільного захисту ДСНС України до виконання завдань за призначенням, застосовувати розроблені авторами показники індекси підготовленості та коефіцієнти ефективності підготовки. Що дає можливість проводити необхідні аналітичні порівняння по кожному кластеру навчальних вправ, по кластеру нормативів з навчальної вправи а також і по сумі всіх нормативів. Дане питання може мати і інші алгоритми розв'язання.

Список використаних джерел

1. Кодекс цивільного захисту України. Документ 5403–VI, чинний, поточна редакція – Редакція від 04.11.2018, підстава – № 2581–VIII від 02.10.2018. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17>

2. Мельниченко О. А. Специфіка державної кадрової політики в єдиній державній системі цивільно–

го захисту України / О. А. Мельниченко, О. А. Яценко, О. Б. Гада // Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія : Державне управління. – 2015. – Вип. 2. – С. 220–229. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNUCZUDU_2015_2_33

3. Про затвердження Нормативів виконання навчальних вправ з підготовки осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту та працівників Оперативно–рятувальної служби цивільного захисту ДСНС України до виконання завдань за призначенням. Наказ міністерства внутрішніх справ України №1470 від 20.11.2015. Документ z1528–15, чинний, поточна редакція – Прийняття від 20.11.2015. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1528-15>

4. Белюченко Д. Ю. Оцінка ефективності виконання оперативних розгортань на пожежних автоцистернах легкого та важкого класу з використанням нормативів / Д. Ю. Белюченко // Комунальне господарство міст, 2018, випуск 7 (146). – С. 151–156. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://91.234.43.156/bitstream/123456789/8500/1/document%20%286%29.pdf>

5. Луц В. І. Аналіз підготовки газодимозахисників ДСНС України та шляхи підвищення її ефективності / В. І. Луц, Р. В. Пархоменко, І. В. Луц // Збірник наукових праць Пожежна безпека №30, 2017. – С.114–125. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <file:///C:/Users/Intel/Downloads/20-Article%20Text-60-1-10-20171231.pdf>

6. Покалюк В. М. Удосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців пожежно–рятувальних підрозділів / В. М. Покалюк, В. А. Гора // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, III(35), Issue: 71, 2015. – С. 59–62. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://seanewdim.com/uploads/3/4/5/1/34511564/pokalyuk_v._n._gora_v._a._improving_of_the_professional_training_of_future_specialists_of_fire_rescue_units.pdf

7. Бородич П. Ю. Розробка нормативу оперативного розгортання особового складу автомобілю пожежного першої допомоги з установкою триноги на колодязь та спуском в нього / П. Ю. Бородич, П. А. Ковалев, Р. В. Пономаренко, С. О. Кисіль // Проблеми пожарной безопасности. Сборник научных трудов. Выпуск 41, 2017. С. 38–42. [Електронний ресурс] – Режим доступу: file:///C:/Users/Intel/Downloads/Ppb_2017_41_8.pdf

8. Стеценко А. Тенденції та напрями розвитку систем довгострокового зберігання інформації / А. Стеценко

// Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. – 2010. – Вип. 28. – С. 239–246. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nprnbuimviv_2010_28_23

9. Пелех Р.Р. Особливості професійно-технічної підготовки особового складу ДСНС / Р.Р. Пелех, О.Г. Савицький // Вісник Науково-методичного центру навчальних закладів сфери цивільного захисту № 30–2019. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/9217>

10. Боделан В. Р. Організаційно-функціональні структури: особливості впливу чинників їх побудови на ефективність функціонування організаційного механізму державного управління / В. Р. Боделан // Публічне управління: теорія та практика. – 2013. – Вип. 3. – С. 53–59. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/>

11. Садковий В.П. Державні механізми реформування та становлення системи підготовки фахівців цивільного захисту України / В. П. Садковий // Актуальні проблеми державного управління. – 2013. – № 2. – С. 186–190. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy_2013_2_27

References

1. Code of Civil Protection of Ukraine. Document 5403–VI (2018, November 4) Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17>

2. Melnichenko O. A. Specificity of the State Personnel Policy in the Unified State System of Civil Protection of Ukraine / O. A. Melnichenko, O. A. Yashchenko, O. B. Gada // Visnik Natsionalnogo universitetu tsivilnogo zakhystu Ukraini. Seriya : Derzhavne upravlinnya. – 2015. – Vip. 2. – S. 220–229. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNUCZUDU_2015_2_33

3. On Approval of the Standards for the Implementation of Training Exercises for the Training of Personnel and Officers of Civil Protection Service and Employees of Operational and Rescue Service of Civil Protection of SES of Ukraine to Perform Tasks on Purpose. Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine №1470 (2015, November, 20) Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1528-15>

4. Belyuchenko D. Yu Assessment of the Effectiveness of Operational Units on Light and Heavy Class Fire Trucks Using Standards / D. Yu. Belyuchenko // Komunalne gospodarstvo mist, 2018, vypusk 7 (146). – S. 151–156. Retrieved from: <http://91.234.43.156/bitstream/123456789/8500/1/document%20%286%29.pdf>

5. Lushh V. I`. Analysis of the Preparation of Gas and Smoke Protectors of SES of Ukraine and Ways of Improving its Efficiency / V. I`. Lushh, R. V. Parkhomenko, I`. V. Lushh // Zbirnyk naukovikh prats Pozhezhna bezpeka #30, 2017. – S.114–125. Retrieved from: <file:///C:/Users/Intel/Downloads/20-Article%20Text-60-1-10-20171231.pdf>

6. Pokalyuk V. M. Improvement of Professional Training of Future Specialists of Fire and Rescue Units / V. M. Pokalyuk, V. A. Gora // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, III(35), Issue: 71, 2015. – S. 59–62. Retrieved from: https://seanewdim.com/uploads/3/4/5/1/34511564/pokalyuk_v._n._gora_v._a._improving_of_the_professional_training_of_future_specialists_of_fire_rescue_units.pdf

7. Borodich P. Yu. Development of the Standard of Operational Deployment of Personnel of the Firefighting Vehicle of the First-Aid with Installation of a Tripod on a Well and a Descent into it / P. Yu. Borodich, P. A. Kovalev, R. V. Ponomarenko, S. O. Kisi`I` // Problemy pozharnoi bezopasnosti. Sbornik nauchnykh trudov. Vypusk 41, 2017. S. 38–42. Retrieved from: file:///C:/Users/Intel/Downloads/Ppb_2017_41_8.pdf

8. Steczenko A. Trends and Directions of Development of Long-Term Information Storage Systems / A. Steczenko // Naukovi pratsi Natsionalnoyi biblioteki Ukrainy im. V. I`. Vernadskogo. – 2010. – Vyp. 28. – S. 239–246 Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nprnbuimviv_2010_28_23

9. Pelekh R.R. Features of Vocational Training of the Personnel of SES / R.R. Pelekh, O.G. Savicz`kij // Visnyk Naukovo-metodichnogo tsentru navchalnikh zakladiv sferi tsyvilnogo zakhystu # 30–2019. Retrieved from: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/9217>

10. Bodelan V. R. Organizational and Functional Structures: Peculiarities of the Influence of Factors of their Construction on the Efficiency of Functioning of the Organizational Mechanism of Public Administration / V. R. Bodelan // Pbulichne upravlinnia: teoriia ta praktika. – 2013. – Vyp. 3. – S. 53–59. Retrieved from: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/>

11. Sadkovij V.P. State Mechanisms of Reform and Formation of the System of Training of Civil Protection Specialists of Ukraine / V. P. Sadkovij // Aktualni problemy derzhavnogo upravlinnya. – 2013. – # 2. – S. 186–190. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy_2013_2_27

Дані про авторів

Бужин Олексій Андрійович,

д.е.н., професор, доцент кафедри безпеки об'єктів будівництва та охорони праці Черкаський інститут пожежної

безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України, м. Черкаси, Україна
e-mail: buzbyn@ukr.net

Швиденко Андрій Валерійович,

к.т.н., доцент, начальник кафедри організації заходів цивільного захисту, Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України м. Черкаси, Україна
e-mail: andwell1980@gmail.com

Захома Віталій Михайлович,

к.т.н., доцент кафедри техніки та засобів цивільного захисту, Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України, м. Черкаси, Україна
e-mail: zazhoma@gmail.com

Данные об авторах

Бужин Алексей Андреевич,

д.э.н., профессор, доцент кафедры безопасности объектов строительства и охраны труда Черкасский институт пожарной безопасности имени Героев Чернобыля Национального университета гражданской защиты Украины, г. Черкассы, Украина
e-mail: buzbyn@ukr.net

Швиденко Андрей Валерьевич,

к.т.н., доцент, начальник кафедры организации мероприятий гражданской защиты, Черкасский институт пожарной безопасности имени Героев Чернобыля Национального университета гражданской защиты Украины г. Черкассы, Украина
e-mail: andwell1980@gmail.com

Захома Віталій Михайлович,

к.т.н., доцент кафедры техники и средств гражданской защиты, Черкасский институт пожарной безопасности имени Героев Чернобыля Национального университета гражданской защиты Украины, г. Черкассы, Украина
e-mail: zazhoma@gmail.com

Data about the authors

Oleksii Buzbyn,

Doctor of Economics, Professor, Associate Professor of the Chair of Construction and Occupational Safety, Cherkassy Institute of Fire Safety named after Chernobyl Heroes of National University of Civil Defence of Ukraine Cherkasy, Ukraine
e-mail: buzbyn@ukr.net

Andrii Shvydenko,

PhD in Technical Sciences, Docent, the Head of the Chair of Civil Protection Organization, Cherkassy Institute of Fire Safety named after Chernobyl Heroes of National University of Civil Defence of Ukraine, Cherkasy, Ukraine
e-mail andwell1980@gmail.com

Vitalii Zazhoma,

Associate Professor of the Chair of Fire Protection Equipment and Means of Civil Protection of the Faculty of Operational Rescue Forces, Cherkassy Institute of Fire Safety named after Chernobyl Heroes of National University of Civil Defence of Ukraine, Cherkassy, Ukraine
e-mail zazhoma@gmail.com

РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

УДК 331.556.4

<http://doi.org/10.5281/zenodo.3726323>
ВАСИЛЬЧАК С.В.,
ГАЛАЧЕНКО О.О.,
ДАНИЛО О.А.

Вплив трудової еміграції на економічну безпеку прикордонних регіонів України

В статті досліджується вплив трудової еміграції на економічну безпеку прикордонних регіонів України та економіку країни в цілому. Доведено, що глобалізаційні процеси в більшій чи меншій мірі впливають на різні сфери життя, зокрема на політику, економіку, соціально-культурну сферу. Визначено, що в умовах глобалізації, проблеми трудової еміграції та її вплив на економічну безпеку країни, зокрема прикордонних регіонів, набули стратегічного значення. Окреслено економічну суть терміну «безпека» як відсутність загроз та наявність можливостей діяльності та розвитку. Визначено наукові підходи в контексті значення та суті терміну «економічна безпека». Окреслено економічну безпеку прикордонних регіонів України як рівень захищеності економічної системи прикордонних територій від негативного впливу зовнішніх та внутрішніх факторів, що породжують загрози, імовірність нанесення збитків та забезпечення відповідних заходів з метою усунення їх негативного впливу. Охарактеризовано розвиток процесів трудової еміграції в Україні. Визначено внутрішні та зовнішні чинники, що породжують трудову еміграцію, як загрозу економічній безпеці прикордонних регіонів. Запропоновано систему заходів внутрішнього та зовнішнього спрямування на сповільнення процесів трудової еміграції в країні.

Ключові слова: вплив, трудова еміграція, економічна безпека, прикордонні регіони, фактори, загрози.

ВАСИЛЬЧАК С.В.,
ГАЛАЧЕНКО А.А.,
ДАНИЛО О.А.

Влияние трудовой эмиграции на экономическую безопасность приграничных регионов Украины

В статье исследуется влияние трудовой эмиграции на экономическую безопасность приграничных регионов Украины и экономику страны в целом. Доказано, что глобализационные процессы в большей или меньшей степени влияют на различные сферы жизни, в том числе на политику, экономику, социально-культурную сферу. Определено, что в условиях глобализации, проблемы трудовой эмиграции и ее влияние на экономическую безопасность страны, в частности пограничных

регионов, получили стратегическое значение. Определено экономическую сущность термина «безопасность» как отсутствие угроз и наличие возможностей деятельности и развития. Определены научные подходы в контексте значения и сути термина «экономическая безопасность». Определено экономическую безопасность приграничных регионов Украины как уровень защищенности экономической системы приграничных территорий от негативного влияния внешних и внутренних факторов, порождающих угрозы, вероятность нанесения ущерба и обеспечения соответствующих мер по устранению их негативного влияния. Охарактеризовано развитие процессов трудовой эмиграции в Украине. Определены внутренние и внешние факторы, порождающие трудовую эмиграцию, как угрозу экономической безопасности приграничных регионов. Предложена система мер внутреннего и внешнего направления на замедление процессов трудовой эмиграции в стране.

Ключевые слова: влияние, трудовая эмиграция, экономическая безопасность, приграничные регионы, факторы, угрозы.

VASYLCHAK S.V.,
GALACHENKO O.O.,
DANYLO O.A.

Impact of labor emigration on the economic security of the border regions of Ukraine

The article examines the impact of labor emigration on the economic security of the border regions of Ukraine and the economy of the country as a whole. It has been proved that globalization processes have more or less influence on different spheres of life, in particular on politics, economy, socio-cultural sphere. It was determined that in the context of globalization, the problems of emigration and its impact on the economic security of the country, in particular the border regions, became of strategic importance. The economic essence of the term «security» is defined as the absence of threats and the availability of opportunities for activity and development. Scientific approaches have been defined in the context of the meaning and essence of the term «economic security». The economic security of the border regions of Ukraine is outlined as the level of protection of the economic system of the border territories from the negative impact of external and internal factors that create threats, the likelihood of causing damage and providing appropriate measures to eliminate their negative impact. The development of processes of labor emigration in Ukraine is characterized. The internal and external factors causing labor emigration as a threat to the economic security of the border regions have been identified. The system of internal and external measures for slowing down the processes of labor emigration in the country is proposed.

Keywords: influence, labor emigration, economic security, border regions, factors, threats.

Постановка проблеми. В даний час, як відмічається багатьма вітчизняними вченими, все більш актуальними стають проблеми впливу трудової міграції на економічну безпеку прикордонних регіонів України. Глобалізаційні процеси в більшій чи меншій мірі впливають на різні сфери життя, зокрема на політику, економіку, соціально-культурну сферу. Ми стали учасниками міжнародних відносин, в процесі яких жителі нашої країни на основі функціонування безвізового режиму можуть безперешкодно виїзжати в багато Європейських країн на визначені терміни, в тому числі і на роботу. Слід зауважити, що і до цього часу, в умовах глобалізації, проблеми трудової еміграції та її вплив на економічну безпеку країни, зокрема прикордонних регіонів, набули стратегічного значення та є актуальними і першочер-

говими в питаннях вирішення. Адже національна безпека України залежить від економічної безпеки її регіонів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи економічної безпеки держави досліджували Д. Ламбер, Р. Нолан, В. Амитан, О. Бухвальд, З. Варналій, В. Геєць, Г. Пастернак-Таранушенко, В. Шлемко. Проте критичний огляд наведених досліджень доводить, що деякі методичні та теоретичні аспекти, пов'язані саме із вирішенням проблем трудової еміграції в контексті економічної безпеки держави на даний час залишені поза увагою.

Мета дослідження. Враховуючи актуальність теми та невирішених раніше частин загальної проблеми, метою дослідження є визначення впливу трудової еміграції на економічну безпеку

РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ку прикордонних регіонів України та окреслення шляхів її забезпечення.

Виклад основного матеріалу. Суть терміну «безпека» в науці має дуже багато визначень та трактувань. Так, наприклад в енциклопедичному словнику, безпека розглядається як основа і запорука людського розвитку [1]. Аналіз визначень поняття економічної безпеки, наведених у працях зарубіжних та вітчизняних вчених, свідчить про їх різноманітність та неоднозначність. Термін «безпека» як категорія вживається у всіх країнах Європи ще із 17 століття. В більшості випадків, стан безпеки трактується як відсутність загроз та наявність можливостей діяльності та розвитку [2; 3]. Це і дає основу для подальшого дослідження.

Із аналізу досліджених джерел можна виокремити, що «безпека» це стан захищеності та відсутності небезпек, збереження незалежності та стабільності. Із наведених тлумачень, безпеку держави можна охарактеризувати як відсутність загроз, є необхідною для функціонування та розвитку економіки, невід'ємною її якісною та кількісною характеристикою.

Безпека, як важлива категорія суспільства і функціонування держави, на протязі історії змінювалась. В процесі історичного розвитку до 19 століття безпека розглядалася як забезпечення захисту громадян країни, а з 20 століття безпека зміщується в площину захисту країни і трактується як одна із важливих складових розвитку держави, переростаючи в значення національної безпеки [4; 5].

Важливою складовою безпеки в сучасних умовах розвитку країни є економічна безпека. В контексті значення та суті терміну «економічна безпека» можна навести кілька наукових підходів трактування: пасивний стан держави щодо забезпечення розвитку її складових, суспільства та громадян [6; 7]; активні дії державних владних інститутів щодо забезпечення протидії негативного впливу зовнішніх та внутрішніх чинників з метою розвитку країни та її складових елементів [8; 9]; забезпечення розвитку економічної системи країни і на її основі захист національних інтересів та стимулювання ефективного функціонування держави і її складових та різноманітних інститутів [10; 11].

Враховуючи наведене, економічна безпека – це рівень захищеності певної економічної системи від негативного впливу зовнішніх та внутрішніх факторів, що породжують імовірність нанесення

її збитків чи шкоди. Виходячи із цього, економічна безпека прикордонних регіонів України може трактуватися як рівень захищеності економічної системи прикордонних територій від негативного впливу зовнішніх та внутрішніх факторів, що породжують загрози, імовірність нанесення збитків та забезпечення відповідних заходів з метою усунення їх негативного впливу.

Одним із негативних таких чинників є вплив трудової еміграції на економічну безпеку прикордонних регіонів України. А розвиток країни та забезпечення її економічної безпеки залежить від конкурентоспроможності та економічної безпеки в регіонах. Адже саме в регіонах запроваджуються європейські принципи просторового розвитку, інтенсифікується євро регіональне співробітництво. При цьому на державу покладається втілення принципів ефективного фахової регіональної політики в контексті політики ЄС.

В контексті вирішення даної проблеми на особливу увагу заслуговують прикордонні регіони України. Так як на початку 90 років Україна набула незалежності, переважна більшість регіонів стала прикордонними, де активізувалися питання їх регіонального розвитку, який би був направлений на активізацію внутрішніх та зовнішніх джерел із врахуванням їхнього прикордонного статусу. На цій основі постали завдання доцільності докорінного реформування економічних відносин, зокрема на рівні держав.

Однією із складових таких відносин виступає прикордонне співробітництво. Завдяки вигідному розміщенню нашої країни, є потенційні можливості для формування багатосторонніх економічних відносин з країнами Західної та Східної Європи. Адже, із 25 регіонів нашої держави є 19 прикордонними. Протяжність зовнішнього кордону нашої країни є найбільшою серед європейських країн. Розвиток співпраці на міжрегіональному рівні постає інструментом соціального забезпечення та економічного зростання в країні, згладжування територіальних диспропорцій.

До основних напрямів співпраці із країнами ЄС можна віднести співпрацю в науковій, економічній та соціальній сферах, в розвитку інформаційної, виробничої, транспортної мереж, модернізації інфраструктурного забезпечення кордону, збереження екологічного та природного середовища, в боротьбі із злочинністю та нелегальною міграцією. Такі взаємовідносини створили спри-

ятливі можливості для прикордонних регіонів ефективніше використовувати потенціал свого розвитку для виходу на зовнішні товарні ринки Європи на основі поглибленої взаємодії та механізмів транскордонного співробітництва.

Поряд із наведеними процесами регіони України, зокрема прикордонні: Волинська, Львівська, Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька та Одеська області потерпають від трудової еміграції, яка негативно впливає на економіку як регіонів так і країни, та є загрозою економічній безпеці. В глобалізаційних умовах загрози, які виникають в результаті трудової еміграції, набули стратегічного значення та є актуальними і першочерговими в питаннях вирішення.

Трудову еміграцію в країні можна трактувати як вимушене чи добровільне пересування, можливу зміну місця проживання людей з метою працевлаштування, що супроводжується перетинанням державного кордону. За даними представників ООН в Україні кожен п'ятий житель є потенційним мігрантом і має бажання виїхати з метою переселення та трудової міграції.

Трудова еміграція почалася ще в 1877 році, де перші заробітчани із Закарпаття поїхали до США та Канади працювати на землі. Масово еміграція розпочалася у вісімдесятих минулого століття та найбільших розмірів досягла на початку двадцятого століття. Така еміграція відбувалася у

формах постійного переселення. Постійна переселенська еміграція відбувалася переважно до Канади, США, Аргентини та Бразилії. На тимчасові роботи українці переважно емігрують до європейських країн. Відкриття кордонів та надання можливості громадянам виїзду без віз вплинуло на підвищення рівня життя шляхом тимчасових поїздок за кордон з метою заробітку [12]. Проте дані процеси спричинили зростання тимчасової трудової міграції, яка по приблизних розрахунках сягає біля 5–7 млн. осіб.

Розподіл мігрантів за країнами працевлаштування відображено на рисунку 1. Як видно із рисунку все ж таки мають переваги для працевлаштування трудових емігрантів із Західних регіонів країни ЄС, зокрема Польща та Росія для працевлаштування трудових емігрантів із Східних регіонів країни.

Станом на 2019 рік, за даними Мінсоцполітики на постійній основі за кордоном працювало 3.2 млн українців, а в окремий період – від 7 до 9 млн осіб [13]. Згідно статистичних даних лідерами за областями з трудових мігрантів є саме прикордонні регіони України.

Трудову еміграцію, як загрозу економічній безпеці прикордонних регіонів, породжують як внутрішні так і зовнішні чинники. До внутрішніх можна віднести недостатність робочих місць, низький рівень заробітної плати, складне соціально-економічне становище більшості українських сімей, спад ві-

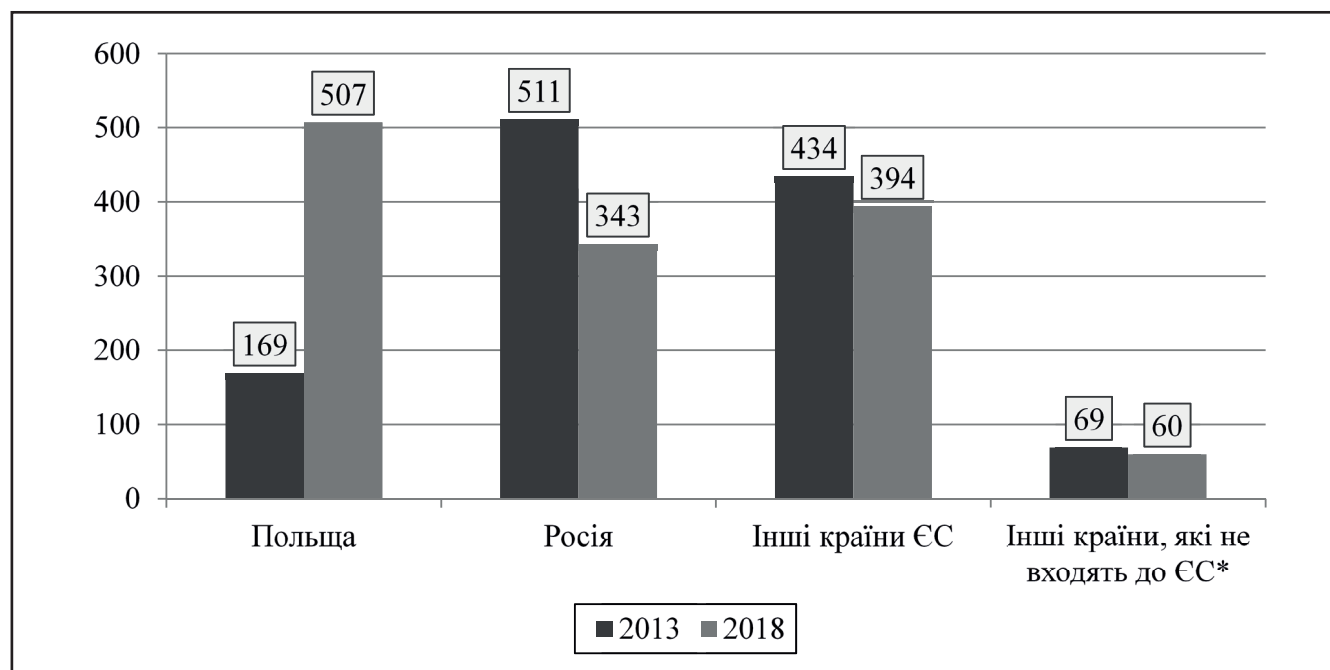

Рисунок 1. Розподіл мігрантів за країнами працевлаштування, тисяч осіб *

* Побудовано на основі джерела: <https://www.epravda.com.ua/publications/2020/02/11/656895/>

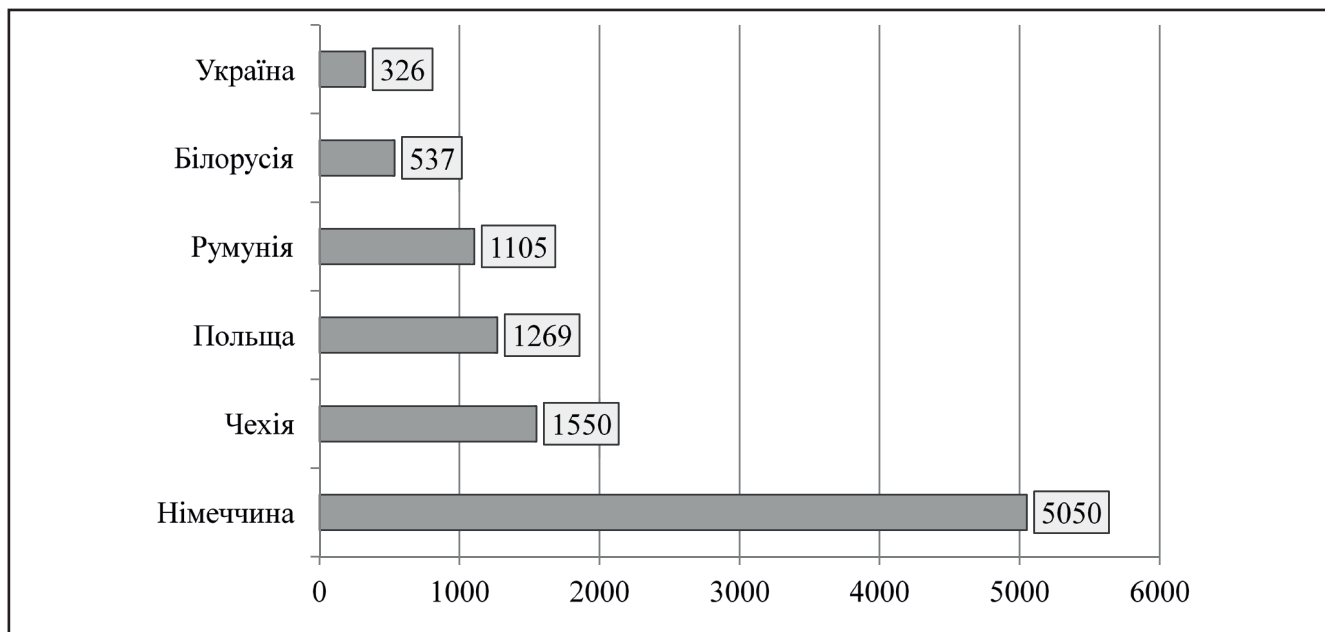

Рисунок 2. Середньомісячна зарплата працівників у 2018 році, дол. США*

* Побудовано на основі джерела: <https://www.epravda.com.ua/publications/2020/02/11/656895/>

тчизняного виробництва, загострення економічних протиріч та поширення процесів загальної нестабільності, наявність корупції та незахищеність від зловживань різних владних та керівних структур. До зовнішніх чинників можна віднести велику ємність ринку праці європейських країн, привабливу матеріальну оцінку трудової діяльності емігрантів та зростання попиту на їх працю.

Так, наприклад порівняння середньомісячної заробітної плати працівників в різних країнах в 2018 році (рис. 2), наочно доводить найнижчий її рівень в Україні. Тому дуже важливо застосувати різні механізми відносно збільшення рівня оплати праці, включаючи маркетингові інструменти з метою удосконалення діяльності підприємств у контексті соціально-економічної безпеки держави [14].

Виходячи із доведеного можна окреслити загрози, що спонукає трудова еміграція в прикордонних регіонах України. До них можна віднести: зменшення кількості населення, втрата конкурентоспроможної частини працездатного населення, особливо висококваліфікованих фахівців та науковців в різних галузях, втрата кваліфікації працівниками, так як вони за кордоном в більшості випадків виконують чорнову, мало кваліфіковану роботу. Окрім перелічених загроз можна навести ще ряд факторів, які впливають негативно на економіку країни. Це і те, що держава витрачає кошти на підготовку спеціалістів для потреби народного господарства, а вони при виїзді за кордон з метою

трудова еміграція, створюють валовий продукт в інших країнах. Факти трудової еміграції не сприяють наповненню пенсійного та соціальних фондів, так як відсутні відрахування від зарплати заробітчан. При розвинутих процесах трудової еміграції, хоча частково і повертається валюта в Україну, проте відтік грошей трудових емігрантів із вітчизняних банків в банки західних держав спостерігається значний внаслідок неспокою, нестабільної економічної та політичної ситуації в країні.

Враховуючи досліджені загрози економічній безпеці, доцільно окреслити і загрози соціального характеру, що спричиняє трудова еміграція. Це дискримінація та експлуатація наших заробітчан, погіршення сімейних стосунків через довготривалу відсутність членів родин, нестача батьківської уваги при вихованні дітей в таких сім'ях, що спонукає до неправильного формування особи підростаючого покоління, деформуються родинні цінності.

Висновки

Зважаючи на вище доведене, можна твердити, що трудова еміграція несе загрози економічній безпеці як прикордонних регіонів України, так і вітчизняній економіці в цілому. В результаті дослідження процесів трудової еміграції можна запропонувати систему заходів внутрішнього та зовнішнього спрямування. До внутрішнього спрямування можна віднести перш за все зростання оплати праці до її рівня в країнах Єв-

ропи, застосування дієвих інструментів покращення мотивації праці, зокрема високо кваліфікованої, розвиток та відновлення окремих сфер виробництва включаючи виробництво в сільській місцевості. Важливо окреслити механізми, які б були спрямовані на обмеження тіньової економіки та розробка відповідних нормативно-правових документів в цих напрямках.

До заходів зовнішнього спрямування можна віднести створення цивілізованих форм можливості вільного повернення трудових мігрантів, гарантування захисту їх трудових прав, формування механізмів протидії нелегальній трудовій міграції та проведення всіх можливих законодавчих норм для попередження таких явищ, зокрема торгівлі людьми.

Список використаних джерел

1. Енциклопедичний словник української мови: в 11 тт. АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970–1980. Т. 2. С. 481.

2. Кургузенкова Л.А. Економічна безпека підприємства: сутність та чинники формування її відповідного рівня. Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. Запоріжжя, 2016. № 2. С. 29–33.

3. Іванків О.Я. Діагностика загрози економічній безпеці підприємства й напрями їх нівелювання в умовах євроінтеграційних процесів. Економічний часопис Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. Луцьк : Вид-во СНУ, 2016. № 1. С. 40–45.

4. Бреус С.В. Економічна безпека як категорія. Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. Економіка та менеджмент : наук.-практ. журн. 2017. № 12. С. 140–149.

5. Дідченко О.І., Горпинич А.О. Підходи до визначення поняття «економічна безпека підприємства» та роль держави в її формуванні. Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. 2012. № 1. Т. 1. С. 186–190.

6. Гуменюк А.М. Безпека структурно-інституціональної трансформації економіки регіону: теоретичні основи та прикладні аспекти : монографія. Київ : НІСД, 2014. 468 с.

7. Пастернак-Таранушенко Г.А. Економічна безпека держави. Статика процесу забезпечення. Київ : Кондор, 2002. 302 с.

8. Геець В.М. та ін. Концепція економічної безпеки України. Київ : Логос, 1999. 56 с.

9. Штерн Г.Ю., Федосєєнко І.Г. Оцінка ефективності державної підтримки розвитку національного господарства. Бізнесінформ. 2011. № 3. С. 3–5.

10. Губський Б.В. Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення. Київ : ДП «Укрархбудінформ», 2001. 122 с.

11. Отенко І.П., Іващенко Г.А., Воронков Д.К. Економічна безпека підприємства : навч. посіб. Харків : Вид-во ХНЕУ, 2012. 256 с.

12. Бакаєв О. В., Римаренко Ю. І. Міграція . Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана. К.1998–2004. ISBN 966–749–200–1.

13. Дані Мінсоцполітики. <https://www.radiosvoboda.org/a/news-trudovi-mihranty-z-ukrainy/30087119.html>

14. Aleksy Kwilinski, Kazimierz Pajak, Oleksandr Halachenko, Svitlana Vasylychak, Yaroslav Pushak, Paulina Kuzior. Marketing tools for improving enterprise performance in the context of social and economic security of the state: innovative approaches to assessment. Marketing and Management of Innovations. 2019, Issue 4. pp. 172–181.

References

1. Entsyklopedychnyi slovnyk ukrainskoi movy: v 11 tt. AN URSSR. Instytut movoznavstva; za red. I. K. Bilodida. K.: Naukova dumka, 1970–1980. T. 2. S. 481.

2. Kurhuzenkova L.A. Ekonomichna bezpeka pidpriemstva: sutnist ta chynnyky formuvannia yii vidpovidnoho rivnia. Ekonomichnyi visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii. Zaporizhzhia, 2016. № 2. S. 29–33.

3. Ivankiv O.Ya. Diahnostyka zahrozy ekonomichnii bezpetsi pidpriemstva y napriamy yikh nivelivannia v umovakh yevrointehratsiinykh protsesiv. Ekonomichnyi chasopys Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu im. Lesi Ukrainky. Lutsk : Vyd-vo SNU, 2016. № 1. S. 40–45.

4. Breus S.V. Ekonomichna bezpeka yak katehoriia. Problemy innovatsiino-investytsiinoho rozvytku. Ekonomika ta menedzhment : nauk.-prakt. zhurn. 2017. № 12. S. 140–149.

5. Didchenko O.I., Horpynych A.O. Pidkhody do vyznachennia poniattia «ekonomichna bezpeka pidpriemstva» ta rol derzhavy v yii formuvanni. Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektualnoi vlasnosti. 2012. № 1. T. 1. S. 186–190.

6. Humeniuk A.M. Bezpeka strukturno-instytutsionalnoi transformatsii ekonomiky rehionu: teoretychni osnovy ta prykladni aspekty : monohrafiia. Kyiv : NISD, 2014. 468 s.

7. Pasternak-Taranushenko H.A. Ekonomichna bezpeka derzhavy. Statyka protsesu zabezpechennia. Kyiv : Kondor, 2002. 302 s.

8. Heiets V.M. ta in. Kontsepsiia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy. Kyiv : Lohos, 1999. 56 s.

РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

9. Shtern H.Yu., Fedosieienko I.H. Otsinka efektyvnosti derzhavnoi pidtrymky rozvytku natsionalnogo hospodarstva. BiznesInform. 2011. № 3. S. 3–5.

10. Hubsnyi B.V. Ekonomichna bezpeka Ukrainy: metodolohiia vymiry, stan i stratehiia zabezpechennia. Kyiv : DP «Ukrarkhbudinform», 2001. 122 s.

11. Otenko I.P., Ivashchenko H.A., Voronkov D.K. Ekonomichna bezpeka pidpriemstva : navch. posib. Kharkiv : Vyd-vo KhNEU, 2012. 256 s.

12. Bakaev O. V., Rymarenko Yu. I. Mihratsiia . Ukrain-ska entsyklopediia im. M. P. Bazhana. K.1998–2004. ISBN 966–749–200–1.

13. Dani Minsotspolityky. <https://www.radiosvoboda.org/a/news-trudovi-mihranty-z-ukrainy/30087119.html>

14. Aleksy Kwilinski, Kazimierz Pajak, Oleksandr Halachenko, Svitlana Vasylichak, Yaroslav Pushak, Paulina Kuzior. Marketing tools for improving enterprise performance in the context of social and economic security of the state: innovative approaches to assessment. Marketing and Management of Innovations. 2019, Issue 4. pp. 172–181.

Дані про авторів

Васильчак Світлана Василівна,

д.е.н., професор кафедри економіки та економічної безпеки Львівського державного університету внутрішніх справ, м. Львів, Україна

e-mail: gidyak@i.ua

Галаченко Олександр Олександрович,

д.е.н., доцент кафедри управління персоналом та медичного менеджменту ПрАТ «ВНЗ «МАУП», м.Вінниця, Україна

e-mail: o.galachenko@gmail.com

Данило Олег Андрійович,

аспірант кафедри економіки та економічної безпеки Львівського державного університету внутрішніх справ, м. Львів, Україна

e-mail: olegdaniilo95@gmail.com

Данные об авторах

Васильчак Светлана Васильевна,

д.э.н., профессор кафедры экономики и экономической безопасности Львовского государственного университета внутренних дел, г. Львов, Украина

e-mail: gidyak@i.ua

Галаченко Александр Александрович,

д.э.н., доцент кафедры управления персоналом и медицинского менеджмента ЗАО «ВУЗ «МАУП», г. Винница, Украина

e-mail: o.galachenko@gmail.com

Даниил Олег Андреевич,

аспирант кафедры экономики и экономической безопасности Львовского государственного университета внутренних дел, г. Львов, Украина

e-mail: olegdaniilo95@gmail.com

Data about the authors

Svitlana Vasylichak,

Doctor of Economics, Professor, Department of Economics and Economic Security, Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, Ukraine

e-mail: gidyak@i.ua

Oleksandr Galachenko,

Doctor of Economics, Associate Professor, Department of Personnel Management and Medical Management, PJSC «MAUP», Vinnytsia, Ukraine

e-mail: o.galachenko@gmail.com

Oleg Danylo,

PhD student Department of Economics and Economic Security, Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, Ukraine

e-mail: olegdaniilo95@gmail.com

Особливості туристичної підприємницької діяльності в аграрній сфері Карпатського регіону

Предметом дослідження є особливості туристичної підприємницької діяльності в аграрній сфері Карпатського регіону.

Метою дослідження є визначити особливості туристичної підприємницької діяльності в аграрній сфері Карпатського регіону.

Методи дослідження. У роботі використані діалектичний метод наукового пізнання, метод аналізу і синтезу, порівняльний метод, метод узагальнення даних.

Результати роботи. У статті сформовано систему послуг сільського аграрного туризму, яка включає систему основних послуг, систему додаткових послуг, систему супутніх послуг. Зазначено наявність факторів для перспективності та економічної доцільності розвитку туристичної підприємницької діяльності в аграрній сфері регіону. Визначено спільні риси сільського аграрного туризму всіх сільських районів Карпатського регіону, окреслено найпопулярніші туристичні послуги, визначено фактори, які обмежують розвиток туристичної підприємницької діяльності.

Висновки. Результатами проведеного дослідження стали наступні висновки. Виходячи з наявності існуючих природних ресурсів, матеріально–технічної бази та рекреаційної інфраструктури, можна говорити про очевидну наявність факторів для перспективності та економічної доцільності туристичної підприємницької діяльності в аграрній сфері Карпатського регіону, перетворення регіону в туристично–оздоровчу зону загальноєвропейського значення.

Ключові слова: регіон, сільський аграрний туризм, сталий розвиток, туристична підприємницька діяльність, послуги, агропромисловий комплекс, інновації, інформація.

ЧЕРНЫЙ Р.С.,

ЧЕРНАЯ Н.П.

Особенности туристической предпринимательской деятельности в аграрной сфере Карпатского региона

Предметом исследования являются особенности туристической предпринимательской деятельности в аграрной сфере Карпатского региона.

Целью исследования является определить особенности туристической предпринимательской деятельности в аграрной сфере Карпатского региона.

Методы исследования. В работе использованы диалектический метод научного познания, метод анализа и синтеза, сравнительный метод, метод обобщения данных.

Результаты работы. В статье сформирована система услуг сельского аграрного туризма, которая включает систему основных услуг, систему дополнительных услуг, систему сопутствующих услуг. Отмечено наличие факторов для перспективности и экономической целесообразности развития туристической предпринимательской деятельности в аграрной сфере региона. Определены общие черты сельского аграрного туризма всех сельских районов Карпатского региона, определены самые популярные туристические услуги, определены факторы, ограничивающие развитие туристической предпринимательской деятельности.

Выводы. Результатами проведенного исследования стали следующие выводы. Исходя из наличия существующих природных ресурсов, материально–технической базы и рекреационной инфраструктуры, можно говорить об очевидном наличии факторов для перспективности и экономической целесообразности туристической предпринимательской деятельности в аграрной сфере Карпатского региона, превращение региона в туристско–оздоровительную зону общеевропейского значения.

Ключевые слова: регион, сельский аграрный туризм, устойчивое развитие, туристическая пред–

Features of tourist business activity in the agrarian sphere of the Carpathian region

The subject of the study is the features of tourist business activity in the agrarian sphere of the Carpathian region.

The purpose of the study is to determine the features of tourism entrepreneurial activity in the agrarian sphere of the Carpathian region.

Research methods. The dialectical method of scientific knowledge, method of analysis and synthesis, comparative method, method of generalization of data are used in the work.

Results of work. In the paper the system of rural agrarian tourism services is formed, which includes the system of basic services, system of additional services, system of related services. The presence of factors for the prospect and economic feasibility of the development of tourist business activity in the agrarian sphere of the region is indicated. The common features of rural agrarian tourism of all rural areas of the Carpathian region are identified, the most popular tourist services are outlined, factors that limiting the development of tourist business activity are identified.

Conclusions. The results of the study were the following conclusions. Based on the availability of existing natural resources, material and technical base and recreational infrastructure, we can speak about the obvious presence of factors for the prospect and economic feasibility of tourism business activity in the agricultural sphere of the Carpathian region, the transformation of the region into a tourist and recreation area of pan-European importance.

Keywords: region, rural agrarian tourism, sustainable development, tourist business activity, services, agro-industrial complex, innovations, information.

Постановка проблеми. Важлива роль відводиться туристичній підприємницькій діяльності в аграрній сфері. Сільський аграрний туризм розглядається як невід'ємна складова частина сталого розвитку аграрної сфери та один із засобів подолання багатьох сільських проблем. Необхідність і пріоритетність розвитку туристичної підприємницької діяльності в усіх регіонах зумовлена наступними обставинами: розвиток туризму в аграрній сфері стимулює як форми сімейного господарювання, так і мале підприємництво, важливі для оздоровлення економіки; створення та розвиток агрорекреаційного сервісу вирішує низку гострих соціальних проблем багатьох регіонів, зокрема, масового безробіття, закордонного заробітчанства, складного соціального клімату.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням питання розвитку сільського аграрного туризму присвячені праці О. Ареф'євої, Т. Булаха, П. Горішевського, Н. Кудли, Н. Липчук, Л. Мерляна та інших. Високо оцінюючи їхні теоретичні та практичні напрацювання щодо управління діяльністю підприємств сільського аграрного туризму, вважаємо необхідним розвивати теоретичну тематику.

Мета статті – визначити особливості туристичної підприємницької діяльності в аграрній сфері Карпатського регіону.

Виклад основного матеріалу. Одним із важливих завдань є забезпечення сталого розвитку аграрної сфери регіонів України, який передбачає всебічно збалансований розвиток трьох його основних складових: соціальної, економічної й екологічної. Реалізовані організаційні трансформації в аграрній сфері порушили стабільний уклад життя сільських виробників і селян. Економіка, населення багато витрачає через незадовільний стан агропромислового комплексу. В сучасних умовах перспективним напрямком диверсифікації сільської економіки є розвиток туристичної підприємницької діяльності в аграрній сфері Карпатського регіону, перетворення регіону в туристично-оздоровчу зону загальноєвропейського значення.

Перш ніж досліджувати особливості розвитку сільського аграрного туризму в Карпатському регіоні, необхідно розглянути соціально-демографічні аспекти розвитку його сільських територій. Чисельність постійного населення сільських територій Карпатського регіону протягом останніх

років постійно зменшується, а у Львівській області – найбільше. Найбільшу частку в усіх областях Карпатського регіону становлять пенсіонери. Це створює низку ризиків, пов'язаних із потенційною втратою частини наявних трудових ресурсів у найближчому майбутньому, оскільки переважно люди старших вікових груп ведуть виробничу діяльність у сільській місцевості, а ризик міграції їх до міста чи за кордон є мінімальним. Натомість, представники молодших вікових категорій значно більш підвладні міграційним процесам.

Вагомий вплив на демографічну ситуацію має такий важливий чинник як соціальна інфраструктура. Соціальна інфраструктура має велике значення для формування не лише фізичних та інтелектуальних здібностей до праці, а й "підвищення рівня освіти, кваліфікації, культури, здоров'я, поліпшення умов праці і побуту, організації відпочинку, розвитку торгівлі і транспорту. Через медичне, культурно-побутове обслуговування, житлово-побутові умови, школу, торгівлю, громадське харчування, підготовку кадрів інфраструктура впливає на раціональне використання соціально-трудового потенціалу» [6].

Модель раціонального розміщення об'єктів соціальної інфраструктури села складається з кількох основних блоків: побутове обслуговування населення; медичне обслуговування; торгове обслуговування; навчально-виховні заклади.

Загострення кризових явищ в сучасних умовах негативно позначилося на системі побутового обслуговування населення сільських територій Карпатського регіону, будівництво нових об'єктів майже не ведеться. Селяни, маючи право на отримання невідкладної медичної допомоги такого самого рівня, як і мешканці міст, реально не можуть претендувати на це. Причинами такого стану справ є, насамперед, нестача належно обладнаних приміщень, відсутність достатньої кількості медикаментів і транспортних засобів, а також дефіцит кваліфікованих медичних кадрів. Протягом останніх десятиріч ситуація з торговим обслуговуванням сільського населення залишається складною. Загалом торгове обслуговування сільських територій Карпатського регіону характеризується недостатнім рівнем як кількісних, так і якісних показників. Типовим для гірського села є невеличкий ринок, на якому місцевих жителів майже немає, якщо ж вони там з'являються, то продають переважно фрукти й овочі з власного господарства, часом – молочну

продукцію. Основна частина продавців приїжджають з наближених містечок і торгують продуктами харчування, одягом, взуттям, господарчими товарами та інструментами.

Зменшенням природного приросту населення було обумовлене і закриття та перепрофілювання багатьох дошкільних закладів освіти. Складною є ситуація і з сільськими школами. Таким чином, незважаючи на прийняті програми та схвалені концепції сталого розвитку аграрної сфери, соціально-демографічна ситуація в сільських поселеннях Карпатського регіону не лише не покращилася, але й суттєво погіршилася в усіх без винятку сферах.

Закарпаття має найкращий стан із легалізацією сільського аграрного туризму. Майже в кожному районі тут є організаційні структури, що сприяють його розвитку. Закарпатська область також позитивно вирізняється умовами проживання й ставлення місцевих підприємців до своїх обов'язків. У Карпатському регіоні переважають суб'єкти підприємництва сільського аграрного туризму, в яких кількість кімнат для гостей не є великою – від 2 до 4 у середньому, в яких водночас можна розмістити 5–10 туристів. Деякі господарства пропонують відпочинок для більшої кількості туристів. Спільними рисами сільського аграрного туризму всіх сільських районів Карпатського регіону є можливість поєднувати відпочинок у сільській оселі з цілою низкою занять спортивним та екологічним туризмом. Туристичні можливості сіл Карпатського регіону в посезонному розрізі відображає таблиця.

Найактивніше рівнинні місцевості (Мале Полісся, Розточчя, Опілля, Гологори, Вороняки, Передкарпаття, Хотинська височина тощо) відвідуються у літній період. Це пов'язано з часом масових відпусток і канікулярного дозвілля дітей та студентської молоді, а також з "піком" масовості уїк-ендового відпочинку. Другий максимум відвідуваності цих територій припадає на перехідні сезони: весняний і осінній. Весною це пов'язано з поживленням приміського агроєкотуризму після робочого тижня, восени – з поживленням інтересу мешканців міст до традиційних збиральницьких промислів українського народу (заготівля лісових ягід і грибів).

Найпопулярнішими туристичними послугами в Карпатському регіоні є ті, що пов'язані з національною кухнею, проведенням етнографічних

Види активного дозвілля в рамках сільського аграрного туризму в Карпатському регіоні

№ з/п	Види активного дозвілля	Місяці року											
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1	Сплав гірськими річками	-	-	-	-	+	+	-	-	-	-	-	-
2	Велотуристичні подорожі	-	-	-	-	+	+	+	+	+	-	-	-
3	Гірський велосипед	-	-	-	-	+	+	+	+	+	-	-	-
4	Лижні походи	+	+										+
5	Гірські лижі, сноуборд	+	+	+									+
6	Піший туризм	-	-	-	+	+	+	+	+	+	+	-	-
7	Екскурсійні тури	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
8	Кемпінг	-	-	-	+	+	+	+	+	+	-	-	-
9	Пікніки	-	-	-	-	+	+	+	+	+	-	-	-
10	Спортивне орієнтування	-	-	-	-	+	+	+	+	+	-	-	-
11	Зимове орієнтування (на лижах)	+	+										+
12	Гірські сходження	-	-	+	+	+	+	+	+	-	-	-	-
13	Парапланеризм				+	+	+	+	+	+	-		
14	Верхова їзда	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
15	Спостереження за птахами							+	+	+	-	-	-
16	Спостереження за тваринами	+	+	+	+	-	-	+	+	+	+	+	+
17	Збір ягід	-	-	-	-	-	+	+	-	-	-	-	-
18	Збір грибів						+	+	+	+	-	-	-
19	Збір лікарських трав	-	-	-	-	-	+	+	-	-	-	-	-
20	Плавання і купання	-	-	-	-	-	-	+	+	-	-	-	-
21	Ліцензійне полювання									+	+	+	+
22	Рибалка							+	+	+	-	-	-
23	Фотополювання	+	+	+	+	-	-	+	+	+	+	+	+

* складено авторами

фестивалів (вечорниці, народні обряди). Значного поширення набули оздоровчі сауни з фіточаїями, зимові розваги з катанням на санях. У всіх карпатських областях поширений збір ягід і грибів та кваліфікований туризм (піші, кінні прогулянки). Дедалі більшої популярності набувають форми пізнавального туризму (відвідування народних умільців, домашніх музеїв тощо).

Водночас, розвиток сільського аграрного туризму ускладнюється кількома обставинами, головною серед яких є недостатній рівень популяризації сільського зеленого туризму. Друга проблема – недосконала законодавча база та недостатність методичної, організаційної, інформаційної і матеріальної підтримки суб'єктів підприємництва туристичної галузі з боку держави. Практична реалізація державної політики у сфері підтримки сільського туризму має переважно декларативний характер, а державне цільове фінансування розвитку сільського туризму практично відсутнє. Третьою проблемою є відсутність інноваційних проєктів і наукових досліджень з питань розвитку перспективних видів туризму. Становлення й роз-

виток інноваційної діяльності сприятиме створенню нових оригінальних туристичних продуктів.

Висновки

Виходячи з існуючих природних ресурсів, матеріально-технічної бази та рекреаційної інфраструктури можна зробити висновок про очевидну наявність факторів для перспективного й економічно доцільного розвитку туристичної підприємницької діяльності в аграрній сфері Карпатського регіону та перетворення його в туристично-оздоровчу зону загальноєвропейського значення. Проте через недоліки правових відносин значна частина суб'єктів підприємництва сфери сільського аграрного туризму досі надає послуги неофіційно, уникаючи проблем, пов'язаних із ліцензуванням. Іншими проблемами є недостатній рівень популяризації сільського аграрного туризму та відсутність інноваційних проєктів.

Список використаних джерел

1. Балабанов І. Т., Балабанов А. І. Економіка туризму: учеб. пособие. М. : Финансы и статистика, 2000. 176 с.

2. Боголюбов В. С. Экономика туризма. М.: Академия, 2005. 311 с.

3. Веснин В. Р. Основы менеджмента: курс лекций для студентов высших учебных заведений. М.: Центр. институт непрерывного образования, 1996. 472 с.

4. Гладілова Н. Агротуризм: карпатський аспект // Пропозиція. 2007. №6. С. 14–18.

5. Голубков Е. П. Основы маркетинга: учебник. М.: Финпресс, 2006. 656 с.

6. Соціально-трудовий потенціал: теорія і практика / відп. ред.: М. І. Долішній, С. М. Злупко; у 2-х ч., ч. 1. Київ: Наукова Думка, 1994. 264 с.

7. Дейнеко Л. В., Іртищева І. О., Купчак П. М. Сільський туризм як один із напрямів розвитку підприємництва на селі // Актуальні проблеми, сучасний стан та перспективи розвитку індустрії туризму в Україні та Польщі: матеріали третьої міжнар. наук.-практ. конф., 8–9 жовтня 2009 р., Житомир. Житомир: Житомирський державний університет ім. І. Франка, 2009. С. 59–63.

8. Лазоренко С., Бакалова Н. Незнищенна торгівля // Нова доба: газета. 10.06.2010 р.

9. Малік М. Й., Шпикуляк О. Г. Розвиток підприємництва в аграрному секторі економіки // Економіка АПК. 2006. № 4. С. 3–10.

References

1. Balabanov, I. T., & Balabanov, A. I. (2000). *Ekonomika turizma [Economics of Tourism]: Textbook*. Moscow: Finance and Statistics. [in Russian].

2. Bogolyubov, V. S. (2005). *Ekonomika turizma [Tourism economics]*. Moscow: Academy. [in Russian].

3. Vesnin, V. R. (1996). *Osnovy menedzhmenta [Fundamentals of management]: Course of lectures for students of higher educational institutions*. Moscow: Central Institute of Continuing Education. [in Russian].

4. Hladilova, N. (2007). *Ahroturyzm: karpats'kyu aspekt [Agritourism: Carpathian aspect]*. *Propozytsiya – Proposal*, 6, 14–18. [in Ukrainian].

5. Golubkov, Ye. P. (2006). *Osnovy marketinga [Fundamentals of marketing]: Textbook*. Moscow: Finpress. [in Russian].

6. Dolishniy, M. I., & Zlupko, S. M. (Eds.) (1994). *Sotsial'no-trudovyy potentsial: teoriya i praktyka [Socio-labor potential: theory and practice]*. In 2 parts. Part 1. Kyiv: Scientific Thought. [in Ukrainian].

7. Deyneko, L. V., Irtysheva, I. O., & Kupchak, P. M. (2009). *Sil's'kyu turyzm yak odyin iz napryamiv rozvytku pidpryyemnytstva na seli [Rural tourism as one of the directions of rural entrepreneurship development]*. In *Aktual'ni problemy, suchasnyy stan ta perspektyvy ro-*

zvytku industriyi turyzmu v Ukrayini ta Pol'shchi [Actual problems, current state and prospects of tourism industry development in Ukraine and Poland]: Materials of the third international research practice conference, 2009, Oct 8–9, Zhytomyr. Zhytomyr: Ivan Franko Zhytomyr State University (pp. 59–63). [in Ukrainian].

8. Lazorenko, S., & Bakalova, N. (2010, Jun 10). *Neznychchenna torhivlya [Indestructible Trade]*. *Nova doba [New Age]: Newspaper*. [in Ukrainian].

9. Malik, M. Y., & Shpykulyak, O. H. (2006). *Rozvytok pidpryyemnytstva v ahrarnomu sektori ekonomiky [Development of entrepreneurship in the agrarian sector of economy]*. *Ekonomika APK – The Economy of Agro-Industrial Complex*, 4, 3–10. [in Ukrainian].

Дані про авторів

Чорний Роман Степанович,

д.е.н., професор, директор Нововолинського навчально-наукового інституту економіки та менеджменту Тернопільського національного економічного університету
e-mail: roman.nv79@gmail.com

Чорна Неля Петрівна,

д.е.н., проф., Нововолинського навчально-науково-го інституту економіки та менеджменту національного економічного університету
e-mail: roman.nv79@gmail.com

Данные об авторах

Черный Роман Степанович,

д.э.н., профессор, директор Нововолинского учебно-научного института экономики и менеджмента Тернопольского национального экономического университета
e-mail: roman.nv79@gmail.com

Черная Неля Петровна,

д.э.н., профессор, Нововолинского учебно-научного института экономики и менеджмента Тернопольского национального экономического университета
e-mail: roman.nv79@gmail.com

Data about the authors

Roman Chorny,

Dr.Sci. (Econ.), Prof., Director of Novovolynsk Institute of Economics and Management of the Ternopil National Economic University
e-mail: roman.nv79@gmail.com

Nelya Chorna,

Chorna N.P., Dr.Sci. (Econ.), Professor of Novovolynsk Research Institute of Economics and Management of Ternopil National Economic University
e-mail: roman.nv79@gmail.com

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

УДК 711+65.01

<http://doi.org/10.5281/zenodo.3726337>

ГАБРЕЛЬ М.М.,
ХРОМ'ЯК Й.Я.,
ЛИСЯК Н.М.

Феномен динамізму та імпульсності в соціально-економічному розвитку урбанізованих систем

Предметом дослідження є осмислення феномена динамізму та імпульсності у розвитку урбанізованих систем.

Мета дослідження – обґрунтувати теоретичні й прикладні підходи до організації та керованого розвитку урбанізованих систем з урахуванням їх динамічно-імпульсних властивостей.

Методи дослідження: у статті використано сукупність методів і підходів, що дозволить забезпечити концептуальну єдність дослідження теоретичних і практичних складових динамізму й імпульсності в урбаністиці.

Результати роботи. Через п'ятивимірну модель містобудівного простору охарактеризовано системні властивості міста та окреслено місце динамізму й імпульсності в цих властивостях, з'ясовано їх природу. Проаналізовано існуючі теорії динамізму й імпульсності та шляхи їх використання щодо розвитку міст, визначено гіпотези й обґрунтовано підходи до динамічно-імпульсного розвитку урбанізованих систем. Основні динамічно-імпульсні положення застосовано для обґрунтування концепції просторової організації та соціально-економічного розвитку агломераційного утворення «Великий Львів».

Висновки. Врахування динамічно-імпульсних властивостей у розвитку урбанізованих систем на прикладі м. Львова дозволило обґрунтувати вимоги у розвитку міста, що стосуються промисловості, прав власності, розвитку інклюзивних економічних і політичних інститутів, оптимізації відносин міста з оточенням, орієнтації на унікальність міського простору.

Ключові слова: динамізм, імпульс, агломерація, концентрація, метрополія, теорія, методологія, урбанізована система.

ГАБРЕЛЬ Н.М.,
ХРОМ'ЯК И.Я.,
ЛЫСЯК Н.М.

Феномен динамизма и импульсности в социально-экономическом развитии урбанизированных систем

Предметом исследования является осмысление феномена динамизма и импульсности в развитии урбанизированных систем.

Цель исследования – обосновать теоретические и прикладные подходы к организации и управлению развитию урбанизированных систем с учетом их динамически–импульсных свойств.

Методы исследования: в статье использована совокупность методов и подходов, что позволяет обеспечить концептуальное единство исследования теоретических и практических составляющих динамизма и импульсности в урбанистике.

Результаты работы. С использованием пятимерной модели градостроительного пространства дана характеристика системных свойств города, определено место динамизма и импульсности в этих свойствах, выяснена их природа. Проанализированы существующие теории динамизма и импульсности, пути их использования относительно развития городов, определены гипотезы и обоснованы подходы к динамически–импульсному развитию урбанизированных систем. Основные динамически–импульсные положения применены для обоснования концепции пространственной организации и социально–экономического развития агломерационного образования «Большой Львов».

Выводы. Учет динамически–импульсных свойств в развитии урбанизированных систем на примере г. Львова позволил обосновать требования в развитии города, которые касаются промышленности, прав собственности, развития инклюзивных экономических и политических институтов, оптимизации отношений города с окружением, ориентации на уникальность городского пространства.

Ключевые слова: динамизм, импульс, агломерация, концентрация, метрополия, теория, методология, урбанизированная система.

GABREL N.M.,
KHROMYAK Yu.Ya.,
LYSIK N.M.

The phenomenon of dynamism and impulse in socio–economic development of urban systems

The subject of the study is to understand the phenomenon of dynamism and impulse in the development of urban systems.

The purpose of the study is to substantiate theoretical and applied approaches to the organization and controlled development of urban systems, taking into account their dynamic and impulse properties.

Research Methods: the article uses a set of methods and approaches that will ensure the conceptual unity of the study of theoretical and practical components of dynamism and impulsivity in urban studies.

Results of work. The five–dimensional model of the urban space characterizes the systemic properties of the city and outlines the place of dynamism and impulse in these properties and clarifies their nature. The existing theories of dynamism and impulse and the ways of their use in the development of cities are analyzed, hypotheses are defined, and approaches to the dynamic–impulse development of urban systems are grounded. The main dynamic–impulse clauses were applied to substantiate the concept of spatial organization and socio–economic development of agglomeration formation «Greater Lviv».

Conclusions. Taking into account the dynamic–impulse properties in the development of urban–based systems in the example of Lviv allowed to substantiate the requirements in the development of the city related to industry, property rights, development of inclusive economic and political institutions, optimization of city relations with the environment, orientation to the uniqueness of the city.

Keywords: dynamism, momentum, agglomeration, concentration, metropolis, theory, methodology, urban system.

Постановка проблеми. Ключова ідея публікації (істина, якої прагнемо) полягає в розкритті важливості взаємодій вимірів у місті, які включають різні його властивості; здійсненні їх класифікації (сприятливі й несприятливі взаємодії); визначен-

ні шляхів врахування в моделюванні розвитку як моделювання та оптимізації взаємодій.

Феномени динамізму й імпульсності систем осмислені в науці недостатньо. Врахування динамічних і імпульсних властивостей міст у містобу-

дуванні, економіці, географії, техніці є актуальною проблемою. В урбанізованих системах під впливом цих властивостей сформувалися теоретичні погляди на оптимальні розміри міст та принципи просторової їх організації, створення нових архітектурних рішень, які б відображають динамічні властивості й імпульсність у розвитку міста.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Проблематика динамізму й імпульсності розглядається в межах системної динаміки, зокрема при вивченні складних систем, що досліджує їх поведінку в часі та залежно від структури елементів системи, взаємодію між ними [1]. Математична модель розвитку міста як складної системи, запропонована Дж. Фрестером, показує еволюцію розвитку міста як системи, виділивши при цьому підсистеми: населення (зайняті, неповністю зайняті), житловий фонд (понаддохідний, середньодохідний, дешевий), підприємства (нові, розвинуті, в стадії спаду). Визначено роль державних і міських програм, спрямованих на покращення соціально–економічної ситуації в місті.

Окремі аспекти врахування динамізму й імпульсності в урбаністиці розглядаються у взаємозв'язку між динамікою розвитку міста і розвитком інновацій, що виступають ініціаторами структурних або загальносистемних змін і мають тривалий вплив на міста [2]; використанням та управлінням ресурсами й міською забудовою [3]; врахуванням впливу динамічних властивостей на екологічні умови міст [4–5]; впровадження технологій розумного міста для вирішення проблем, що виникають у динамічних сучасних містах [6–7].

Р.Флорида [8] вказує на взаємозв'язок між динамічними процесами урбанізації й зростанням нерівності, сегрегації та розмежування, що присутні в усіх містах. Постає питання, що принесе найбільша за всю історію людства хвиля урбанізації – розвиток і зростання стандартів життя чи створить ще більшу нерівномірність та погіршить деградацію навколишнього середовища.

У Жарме Лернер [9] новий погляд на міське планування та управління, автор пропонує застосовувати прийоми, спрямовані на «оздоровлення» міста, створення цілісності й динамічності. Важливо містобудівну діяльність скерувати так, щоб спонукати міста до реакції й динамізму. Прикладами «акупунктури міста» можуть бути культурні зміни, будівельні роботи, впровадження нових традицій і звичаїв, послуги, а також від-

новлення того, чому людина випадкового завдала шкоди.

Мета статті – розробити теоретичні й прикладні підходи до організації та керованого розвитку урбанізованих систем з урахуванням їх динамічно–імпульсних властивостей, застосувати положення для формування концепції соціально–економічного розвитку містобудівного утворення «Великий Львів».

Виклад основного матеріалу. Розпочнімо з осмислення феномена динамізму й імпульсності у формуванні й розвитку урбанізованих систем, з розуміння його природи, уточнення основних використовуваних у статті понять. Динамізм – погляд на світ як такий, що розвивається, змінюється та перебуває в русі (вчення, що розглядає силу як самостійне, незалежне від матерії начало). Імпульс (лат. удар, поштовх) – поштовх до дії. Методологія – вчення про методи пізнання й перетворення світу. Метод – спосіб пізнання дійсності та її відтворення в мисленні (спосіб, прийом або система прийомів виконання певних операцій) для досягнення мети. Методика – узагальнення досвіду, способів, прийомів доцільного вирішення будь–якого завдання. Теорія (грец. розгляд, дослідження) – логічне узагальнення практичного досвіду людей (найдосконаліша форма наукового відображення дійсності). Інколи замінюють місцями методологію й теорію. На нашу думку, методологія (методологічний підхід) є вищою в науковому пізнанні реальності, адже на її основі будуються теорії [10–11].

Місто як складний системотехнічний комплекс відрізняється від інших складних систем (наприклад, автомобіль чи комп'ютер теж є складними системами) властивостями й масштабом наслідків їх ігнорування. Серед усієї множини властивостей міського простору розглянемо дві – динамізм та імпульсність, що тісно між собою поєднані, мають спільну природу, а їх вплив на сьогоднішні міста зростає. Їх доцільно розглядати в єдності.

Осмислення міста, його динамічних та імпульсних характеристик вимагає певних філософських розмірковувань, абстрагувань і узагальнень, але з орієнтацією на задачі урбаністики (планування розвитку та проектування міста як системи). Динамізм й імпульсність системи є всеохоплюючим формулюванням. Місто має багато властивостей, а відповідно, і характеристик. Як складна (гіперсистема), відкрита соціально–

еколого-економічна система місто характеризується властивостями: динамізму; гнучкості простору; унікальності; високого інформаційного наповнення; ергатичності; поганої прогнозованості; керованості; еволюційно-імпульсної поведінки; гомоцентричності; неентропійності; ціленаправленості; здатності до самоорганізації. Порушена проблема вимагає теоретичного осмислення та обґрунтування теоретичних і практичних основ врахування цих властивостей в обґрунтуванні рішень. Слід вирізняти фундаментальні й прикладні теорії, а також загальні теорії систем і системотехніки.

Фундаментальна теорія розкриває загальні та об'єктивні закони природи. Положення фундаментальних теорій слід використовувати обґрунтовано відповідно до проблем і рівня задач (наприклад, недоцільно використовувати теорію відносності Ейнштейна для задач регулювання транспортного руху в містах). Однак теорія масового обслуговування населення в місті базується на теорії ймовірності (потоків замовлень, тривалості обслуговування, випадковості потоку клієнтів тощо). У нашому дослідженні доцільно використати основні положення фундаментальної теорії термодинаміки для розкриття змісту феноменів динамічності й імпульсності в урбаністиці.

Окрім того, використовуються положення загальної теорії систем, що розглядає загальнотеоретичні питання системного підходу (класифікація, структура, елементи, зв'язки тощо) та системотехніки – науки проектування систем. Прикладна теорія повинна давати відповідь на практичні питання: у нашому випадку, ефективного розвитку урбанізованих систем. Це система законів і закономірностей, що поширюються на певних клас задач, які мають свою область застосування. Нами розглядалися також основні положення: теорії циклів (періодів між імпульсами) та теорії ергатичності (місто як система зі зростаючою самоорганізацією та власною поведінкою).

Осмыслити феномен динамізму й імпульсності та врахувати їх в урбаністичній діяльності доцільно через закони термодинаміки – науки (розділу фізики) про енергію, яка досліджує явища природи (у т.ч. є перспективним для урбаністичних процесів) у світлі основних законів (начал) термодинаміки. Розглядаючи загальні властивості систем, що перебувають у стані термодинамічної рівноваги, термодинаміка ви-

вчає властивості нерівноважних і відкритих систем, досліджує процеси переносу, самоорганізації, релаксації тощо.

Виділено основні закони (начала) термодинаміки [12]: перше начало – закони збереження енергії; друге начало пов'язане з поняттям ентропії як функції стану системи (об'єднує принципи існування і зростання ентропії); третє стверджує, що енергія будь-якої рівноважної системи в міру наближення до абсолютного нуля перестає залежати від стану і прагне певної межі; четверте начало пов'язане з атомною будовою речовини та температурними режимами – із хаотичним тепловим рухом атомів. На цій теоретичній платформі розвинулись дослідження: термодинамічних потенціалів; фазових перетворень (переходи з одного в інший агрегатний стан); рівномірності випромінювання; нерівномірної термодинаміки, яка вивчає перехідні процеси, процеси дифузії, реакції систем на зовнішні збурення, процеси затухання флуктуацій тощо; дослідження хаосу. Аналіз цих теорій вказує на можливість їх використання для задач розвитку теорій урбаністики, формування основних положень динамічно-імпульсних теорій формування урбанізованих систем та управління їх розвитком.

Осмысляючи порушену проблему динамізму й імпульсності в розвитку урбанізованих систем та формуванні агломераційних утворень великих міст, побудовано дерево цілей досягнення основної мети. Внизу цього дерева нами визначені конкретні показники. Природа динамізму й імпульсності зосереджена в поведінці систем (у процесах). Відповідно, постають завдання обґрунтування методик дослідження процесів і подій в урбанізованих системах та їх врахування в обґрунтуванні проектних рішень:

- дослідження та моделювання процесів з погляду часу (неперервні, дискретні); впорядкування процесів і прогнозування чергових станів (фаз) на основі поєднання з попередніми, зокрема динамічні системи характеризуються змінами в часі, тобто модель подається у формі функції, в якій незалежним є час;

- дослідження процесів з погляду впливу на них подій, які за своєю природою є випадковими, тобто їх характеристики і кількість на вході за певний відрізок часу, як і тривалість події, є випадковими.

Теоретичні розважання підкреслюють важливість моделювання й прогнозування можливих

СОЦІАЛЬНО–ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

динамічних і імпульсних процесів, щоб забезпечити керований розвиток урбанізованих систем. Моделювання – як мистецтво «схопити» в категоріях інформаційно–понятійних з допомогою спеціального графічного відображення найважливіших ознак системи, що розглядається, та її оточення. Тобто це спрощене відображення досліджуваної реальності (мистецтво спрощення й абстрагування). Існують типи моделей та моделювання: структурно–логічні; математичні (аналітичне моделювання), які виражаються з допомогою рівняння чи інших виразів (рисуноків, таблиць); комп'ютерні (імітаційне моделювання, симуляції) як створення умовного світу процесів, що в реальності недоступні (перевагами є швидкість перетворення даних, еластичність змін, виділення різних аспектів моделей); гетеротопні (концептуальні) моделювання тощо.

Виділимо вимоги до моделювання динамічно–імпульсних систем:

- на першому етапі створення моделі та програм моделювання має надаватись тільки необхідна чітко структурована інформація про урбанізовану систему й її характеристики;
- узгодження симуляторів і їх групування при зміні параметрів моделі (характеристик динамізму й імпульсності);
- еластичність даних до симуляції та структури моделі;
- поглиблене осмислення явищ і аналізованих об'єктів;
- технологічне розширення можливостей використання результатів симуляції.

Для обґрунтування показників динамізму й імпульсності міст, а також їх просторової організації та соціально–економічному розвитку скористаємось обґрунтованою моделлю містобудівного простору [13]. Здійснено структуризацію цих показників міста у п'ятивекторному просторі: «людина L – функції F – умови X – геометрія G – час T ». Характеристики кожного з п'яти векторів суттєво впливають на прийняття містобудівних і управлінських рішень. Крім того, модель дозволяє аналізувати взаємодії елементів простору, їх узгодженість і ефективність.

Людський вимір (L) відноситься до найважливіших, бо, з одного боку, місто має забезпечувати потреби різних груп людей (місцевих жителів, приїжджих), а з другого – встановлення цілей містобудування і управління процесами також

здійснюється за участю людини. Саме завдяки наявності у складі містобудівної системи людей для неї властива цілеспрямованість і поведінка (ергатицизм), динамізм і імпульсність – здатність коригувати цілі при зміні ситуації.

У функціональному вимірі (F) реалізуються функції виробництва й обслуговування, культури й освіти, охорони здоров'я, транспорту і зв'язку, спорту і рекреації, управління та інформування. Структура функціональних об'єктів значною мірою зумовлює специфіку міста й оточення (промислові, курортні, науково–освітні, транспортні вузли тощо).

Умови (X) містобудівного комплексу включають наявні ресурси життєдіяльності (природно–ландшафтні, територіальні, матеріальні, фінансові), адміністративно–правові умови, норми та обмеження.

Геометричний вимір (G) враховує розмірні характеристики міських зон і об'єктів (площі, відстані, конфігурації), їх розташування у межах комплексу, географічне положення елемента в системі.

Оскільки містобудівний комплекс визначений як динамічна та імпульсна система, важливим виміром його властивостей буде час. Так, об'єкти і процеси міста можна розглядати в ретроспективі (історичний аспект), оцінювати сучасний стан і актуальність складових комплексу, а також прогнозувати їх розвиток. У процесі організації потрібно також оцінювати тривалість життєвого циклу окремих об'єктів, своєчасність прийняття рішень та їх реалізацію.

Основні елементи й взаємодії п'ятивекторного містобудівного простору і характерні приклади їх змісту схематично подано в табл. 1, де розкрито структуру елементів і взаємодій простору, в якому протікають всі містобудівні процеси і реалізуються цілі. Застосування моделі п'ятивекторного міського простору дозволяє здійснювати аналіз і оцінку містобудівної ситуації, обґрунтовувати дерево цілей розвитку міст, структуризувати інформаційну базу, забезпечувати ефективне управління розвитком окремих складових, міста в цілому та його зв'язків із оточенням.

Розглянемо просторові взаємодії. Парні поєднання LX стосуються оцінки умов життя людей у місті та його окремих районах, їх комфортності й безпечності. У площині LG оцінюються показники щільності населення, рівномірності заселення та антропометричні особливості освоєння території, відстані переміщення людей у просторі. Поєднання LT характеризує динаміку кількісних характеристик людського виміру (приріст

Таблиця 1. Основні складові та окремі характеристики взаємодії вимірів простору містобудівного системотехнічного комплексу

Вектори і взаємодії	Зміст вимірів та характеристики їх взаємодій
L	Людський вимір (структура жителів, цілі, потреби, інформація)
F	Функції (виробництво, обслуговування, рекреація, культура та ін.)
X	Умови (природні, ресурсні, фінансові умови й вимоги)
G	Геометричні характеристики (територіальні, відстані, конфігурація)
T	Часовий вимір (історія, сучасність, перспектива)
LF	Функціональні потреби різних груп людей, зайнятість населення
LX	Умови життєдіяльності людей
LG	Щільність і розподіл населення на території
LT	Динаміка характеристик людського виміру
FX	Умови і ресурси реалізації функцій
FT	Функціональна продуктивність, динаміка функцій
FG	Функціональне освоєння території
XG	Розподіл умов і геометричні характеристики території
XT	Динаміка умов у часі
GT	Зміна геометричних характеристик у часі
LFX	Умови праці людей у процесі реалізації функцій
LFG	Структура розміщення функціональних об'єктів
LFT	Динаміка зайнятості людей
FXG	Стан ресурсів і умов реалізації функцій
FXT	Динаміка функціональних умов і ресурсів
XGT	Динаміка територіальних умов
LXG	Умови ресурсного забезпечення і розташування жителів
LXT	Динаміка умов життєдіяльності людей
LGT	Динаміка розселення людей
FGT	Динаміка функцій у просторі
LFGX	Просторова ситуація, концентрація містобудівного простору
LFXT	Динаміка процесів (соціальних, виробничих, демографічних)
LXGT	Динаміка ресурсів простору (людські, природні, ландшафтні)
FXGT	Динаміка функціональних умов територіальних зон
LFGT	Динаміка просторових характеристик
LFXGT	Соціально–еколого–економічна характеристика простору міста

населення, міграцію), середній вік і вікову структуру мешканців міста. У цій площині здійснюється аналіз тенденцій і прогнозуються зміни характеристик людського потенціалу на перспективу.

Аналіз і оцінка функціональної сфери здійснюється у взаємодіях FX, FG, FT. Так, у площині FX оцінюється рівень функціонального використання наявного потенціалу й ресурсів міста (природні умови, розміщення, вимоги й обмеження), а також рівень техногенних впливів на довкілля. Важливими умовами ефективного функціонування міст є наявність і якість шляхів сполучення й комунікаційної мережі, транзитність території та рівень розвитку функціональної інфраструктури. Взаємодія FG характеризується функціональною структурою території, розміщенням і розмірами

функціональних зон (виробничих об'єктів, житлових масивів, зон відпочинку й рекреації, культури і спорту). Формуються завдання оптимізації масштабів різних функцій у місті.

Наявність у парних взаємодіях виміру часу (FT, XT, GT) стосується динаміки відповідних характеристик у минулому та їх прогнозування на майбутнє. У площині «функції – час» (поєднання FT) оцінюється потенційно можлива продуктивність функціональних систем. До цієї групи належать і показники динаміки функціонального розвитку в історичному аспекті та в перспективі, а також тривалість функціональних циклів (сезонність) окремих систем міста.

У містобудівній діяльності важливо враховувати і передбачати можливі зміни умов у певному

СОЦІАЛЬНО–ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

проміжку часу (поєднання «умови – час»), зокрема, першорядною характеристикою взаємодії ХТ є інтенсивність споживання обмежених ресурсів. Потрібно також враховувати можливість виникнення екстремальних умов, наприклад, частоту і складність паводків.

Поєднання «людина – функція» характеризує використання людського ресурсу, пропорції зайнятості людей у різних сферах діяльності. Якість людського ресурсу оцінюється показником освітньо–кваліфікаційного рівня стосовно функціональної складової, а також їх вікової ознаки. Поєднання «людина – умови» стосується можливостей задоволення матеріальних, духовних, культурно–освітніх та інших потреб людей щодо умов їх життя й діяльності. До показників умов життєдіяльності можна віднести рівень життя, комфортність умов, якість медичного обслуговування, рівень політичної та криміногенної напруженості. У площині «людина – геометричний вимір» знаходяться характеристики щільності населення, нерівномірності розселення, рівень заселення територій (територіальний устрій та територіальні претензії). У площині «людина – час» характеризується приріст населення, динаміка заселення території, збереження традицій і національних особливостей. Тут містяться також характеристики тривалості життя людей, середній вік мешканців, крім того, фальшування історії на користь якихось груп суспільства. Поєднання «функція – умови» характеризується показником функціональних умов, до яких відносять потенціал матеріальних, нематеріальних, інформаційних ресурсів, а також рівень впливу на довкілля (технологічний рівень та інвестиційна безпека). «Функція – геометричний вимір» характеризує функціональну структуру територій, придатність до функціонального використання, якість комунікаційної мережі, розвиток функціональної інфраструктури (ступінь технологічного освоєння простору).

Для виникнення динамічно–імпульсних явищ важливими є взаємодії, які включають вимір часу, зокрема LT, FT, ХТ, GT у двовимірних поєднаннях (табл. 2).

Потрібні поєднання векторів окреслюють тривимірний простір взаємодії їх компонентів; розкриваються можливості глибшого аналізу містобудівних ситуацій і структуризації завдань урбаністичної діяльності. Так, у поєднанні LFX можна охарактеризувати умови праці людей,

трудова й матеріальні ресурси певної функціональної сфери; у поєднанні LFT – оцінити динаміку зайнятості населення.

Четверні взаємодії п'ятивекторного містобудівного простору означають фіксацію одного з вимірів. Так, у поєднанні LXFG оцінюється просторова ситуація на певний фіксований момент часу, яка описується характеристиками стану всіх інших вимірів. Це мета передпроектного аналізу та оцінки просторової ситуації, на висновках якої формулюються містобудівні завдання розвитку урбанізованих систем. Фіксація геометричного виміру в поєднанні LXFT дає можливість охарактеризувати соціальні, демографічні, функціональні процеси в місті та оцінити їх наслідки. Фіксуючи умови певного містобудівного простору, формуються типові завдання містобудування та соціально–економічного розвитку міст. При конкретизації умов здійснюється приведення типового проекту до умов місцевості й вимог замовника.

Повна множина характеристик простору й завдань формується у п'ятивимірному поєднанні (LFXGT). Рівень просторової організації міського системного комплексу оцінюється інтегральним показником соціально–екологічно–економічної ефективності, який включає показники корисності, економічності, екологічності й безпеки функціональної сфери, естетики простору. Підвищення ефективності й гармонізації містобудівної системи вимагає розгляду всього масиву характеристик п'ятивимірному простору.

На рівні взаємодій усіх вимірів формуються просторові ситуації, що створюють імпульси розвитку (або деградації) містобудівних систем. Запропонована модель містобудівного простору має методологічне значення, розкриває широкі можливості для аналізу й оцінки просторових ситуацій, а також узгодження й синтезу просторової організації і розвитку міст.

Для використання динамічно–імпульсних характеристик у делімітації та керованому розвитку агломераційного утворення «Великий Львів» уточнимо окремі поняття. Агломерація – зосередження міст та інших населених пунктів на певній території. На нашу думку, в Україні доцільно говорити про агломераційні утворення – територіально–функціональне зосередження поселень (зосередження передбачає наявність ядра навколо місць скупчення поселень), у дослідженні акцент робиться на територіально–функціональних взаємодіях.

Таблиця 2. Джерела можливих динамічно-імпульсних явищ у взаємодії двох вимірів урбанізованих систем

Просторові чинники	Людина L	Функція F	Умови X	Геометрія G	Час T
Людина L	Цілі та стратегії Ідеологія та менталітет Духовність і культура Рівень самоорганізації Рівень неоднорідності	Економічна діяльність Гуманітарна політика Зовнішня політика Оборонна політика Інформаційна політика	Рівень життя Екологічна безпека Криміногенна безпека	Територіальний устрій Територіальні претензії Прикордонні конфлікти	Трактування історії Часові пріоритети Динаміка чисельності населення Перспективи розвитку
Функція F	Функціональні стратегії Ефективність функцій Зайнятість населення Обороноспроможність	Гуманітарні Економічні Політичні	Технологічний рівень Конкуренто-спроможність Інвестиційна безпека Ринки збуту Технологічні впливи	Функціональна структура території Ступінь технологічного освоєння земель, лісів, водних ресурсів	Розвиток виробництва та інфраструктури
Умови X	Рекреаційний потенціал Безпека стихії Використання природних ресурсів	Ресурсний потенціал Ресурсна залежність Продовольча безпека	Природні ресурси (земля, вода, ліси, копалини, поновлювальна енергія) Розміщення Геополітичні	Заповідні території Рекреаційні зони Забруднені території	Динаміка умов (покращення, деградація) Інтенсивність споживання і відновлення природних ресурсів
Геометрія G	Щільність населення Віддалі переміщень до центрів тяжіння	Протяжність магістральних сполучень Розвинутість зв'язків із оточенням	Протяжність кордонів Території особливого режиму	Територія Транспортна мережа Розселення	Динаміка площ угідь, лісів Динаміка розвитку транспортної мережі
Час T	Стабільність характеристик людського вектора	Функціональна стабільність Своєчасність функцій	Стабільність умов	Територіальна стабільність	Історія Сучасність Перспектива

Львів увійшов у стадію «всихання» міста (зникають функції) – нове явище в урбаністиці, яке охопило багато колись ефективних міст і виокремлює проблему розвитку міст в умовах депопуляції та всихання функцій. Окремі функції збережено (туризм) і розвинуто нові, зокрема сектор ІТ, який головню працює на економіку інших країн, і опосередковано – на Україну й місто. Ідея реформування промисловості (через банкрутство) виявилась шкідливою. Без промисловості місто стало банкрутом і дорогим для проживання. У місті росте «тканина» (житлова забудова), а просторова структура деградує. Просторову структуру міста можна розділити на субструктури: адміністративну, функціональну, історичну, транспортну, соціальну, образну. Римський клуб класифікує сьогodнішню світову економіку як спекулятив-

ну (гроші роблять гроші) [14]. Львів став на шлях формування саме такої економіки.

Вимоги розвитку:

– повертати промисловість у місто, оперту на нових досягненнях і знаннях (громада є власником, контролером і підприємцем), не «закопувати» кредити в землю, а орієнтуватись на прибуток громади;

– раціоналізація прав власності, зокрема на землю, як умова стимулу розвитку інфраструктури. Законодавством і проектною практикою ситуацію в містах доведено до стану, коли важко вирішувати проблеми розвитку (нароблено помилок, створено законодавчі умови й корупційні схеми для зловживань і спекуляції землею);

– розвиток інклюзивних економічних і політичних інститутів (децентралізація й рівномірний

СОЦІАЛЬНО–ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

розподіл влади і ресурсів), на відміну від екстрактивних, що базуються на централізації й розподілі влади й ресурсів у межах окремих груп. В Україні зберігається система екстрактивних інститутів, яка накладає обмеження для розвитку – брак творчої деструкції й інновацій, зосередження прибутків у олігархічній «еліті» – все це гальмує розвиток, руйнує закон у державі, розвиває форми східних деспотій і тоталітаризму. Радикальні рухи й революції лише змінюють одну тиранію на іншу – Роберт Міхельс [15] трактує цей «закон олігархів» як особливо згубну форму цього порочного кола;

– в обґрунтуванні рішень ширше використовувати якісні характеристики простору, не протиставляючи їх кількісним показникам;

– оптимізувати відносини міста й оточення, формуючи концепцію містобудівної системи «Великий Львів» як узгодження локальних і загальних інтересів. Цю процедуру потрібно розпочати з окреслення й узгодження: мети (цілей); загальних і часткових критеріїв оцінки її досягнення; визначення пріоритетів (ресурсних і часових); ієрархії влад і повноважень; узгодження взаємодій. Особливої уваги потребує оптимізація меж, аналізу ресурсів і шляхів їх використання, відповіді на питання, чи доцільно за них боротися.

Озвучені вимоги й пропозиції містять певний резерв удосконалення систем міста, але недостатньо розглядають урбаністичні заходи. Для переорієнтації систем на нові підходи й вимоги доцільно:

1) враховуючи просторові характеристики – соціальні, функціональні, природно–ландшафтні, геометричні, історичні, пріоритет слід робити на нові технологічно–інформаційні системи;

2) розвивати альтернативні види діяльності з урахуванням містобудівних умов;

3) пріоритетний розвиток транспортної інфраструктури для макрозв'язків у місті; формування пересадочних станцій з приватного на громадський транспорт; розбудова системи підземних паркінгів у серединній зоні міста під підвищеними частинами рельєфу; збільшення кількості вулиць сповільненого руху і руху тільки громадського транспорту.

На сьогодні існує дев'ять варіантів формування містобудівної системи (агломерації) «Великий Львів». Зупинимося коротко на окремих із них [16].

У розробленій Київським інститутом «Діпромісто» у 2009 р. «Схемі планування території

Львівської області» передбачено виділення п'яти таксонів за рівнем соціально–економічного розвитку, рівнем ресурсного потенціалу, природно–ландшафтними й екологічними умовами. Один із них (Львівський) включає обласний центр з оточенням, що в північно–західному напрямку поширюється до Державного кордону України з Польщею (охоплює Городоцький, Яворівський та Жовківський райони), а в південному – видовжене, з включенням Пустомитівського і Миколаївського районів. Саме в цих напрямках передбачалось поширення урбанізаційних процесів та територіальний розвиток Львова.

Генеральним планом Львова (2010 р.) передбачалось виділення містобудівної системи «Великий Львів» у радіусі приблизно 30–кілометрової зони. На території Львівського району планувалось створити 22 ОТГ – крім Львова, йшлося про Городок, Жовкву, Пустомити, Яворів, тобто міста на відстані однієї години їзди від обласного центру. За версією Міністерства регіонального розвитку, потрібно долучити ще Мостиська, Перемишляни (є питання щодо доїзду).

Інститутом регіональних досліджень виділено 20 приміських населених пунктів: Рудне, Винники та Брюховичі, які вже перебувають в адмінпідпорядкуванні Львова, у Жовківському районі – Дубляни, Малі Підліски, Ситихів (Дублянська міська рада), Малехів, Великі Грибовичі, Збиранка, Малі Грибовичі (Грибовицька сільська рада), Гряда, Воля–Гомулецька (Грядівська сільська рада), Зашків, Завадів, Зарудці (Зашківська сільська рада), у Яворівському районі – Бірки, Рокитне (Бірківська сільська рада), Рясне–Руська, Підрясне (Рясне–Руська сільська рада), Паланки (Вороцівська сільська рада), Городоцький район – Конопниця, Суховоля, Оброшине, Пришляки (Оброшинська сільська рада), Пустомитівський район – Сокільники, Годовиця, Басівка (Годовицька сільська рада), Лисиничі, Підбірці (Лисиничівська сільська рада), частина Солонківської ОТГ – Зубра (від об'їзної дороги до Сихова), Зимноводівська ОТГ – Зимна Вода, Лапаївка, Холодновідка, Скнилів, Мурованська ОТГ – Муроване, Сороки–Львівські, Гамаліївка, Кам'янопіль та Ямпіль.

Комунальною установою розглядається можливість утворення Львівської ОТГ відповідно до концепції «Великого Львова», затверджені ухвалою міської ради 2009 року. При цьому Львів не претендуватиме на ті села Пустомитівського ра–

йону, які зробили інший вибір, створили свої ОТГ – Зимноводівську, Давидівську, Солонківську, Підберізцівську тощо. Відтак, до складу Львівської ОТГ потенційно можуть увійти «вільні» населені пункти у п'ятикілометровій зоні навколо Львова – Сокільники, Лисиничі, Гряда, Бірки, Малехів, Великі Грибовичі, Рясне–Руське, Брюховичі, Дубляни, які досі не увійшли до складу жодної ОТГ.

Існують пропозиції окремих депутатів Львівської облради (М. Задорожного), працівників департаменту ЛОДА (М. Бухтіярова), консультантів Асоціації міст України (В.Корецького) щодо реформи адміністративно-територіального поділу області та формування в цій системі «Великого Львова».

Стосовно моделі розвитку агломераційних просторів на сьогодні немає єдиної моделі їх розвитку, тому необхідним є індивідуалізований підхід, оскільки кожен простір має власну географічну, економічну, суспільну, геометричну та історичну специфіку. Важливо, щоб у просторовому аспекті розвиток агломераційних ареалів відповідав концепціям «компактного міста» і «поляризованої урбанізації» (що означає розвиток процесів урбанізації в певних місцях та у визначених напрямках, який би запобігав неконтрольованому «розростанню» міських територій). Формування конкретних вимог щодо можливих моделей розвитку цих просторів вимагає окремого аналізу. Динамічний розвиток агломераційних просторів в умовах глобальної конкуренції не повинен суперечити політиці реурбанізації й збалансованого розвитку. Реурбанізація (пов'язана з ревіталізацією деградованого простору та підвищенням ефективності використання внутріміського простору й ресурсів) повинна призводити до зміцнення ідентичності міста-центру, тим самим підвищувати конкурентоспроможність усього простору агломерації.

Завдяки агломеризації центри великих міст стають привабливішими, оскільки більшість із них не в стані задовольнити зростаючий попит на території за рахунок внутріміських ресурсів, а ділянки в центрі обмежені й дорогі. Просторова політика повинна забезпечити формування умов для узгодження процесів реурбанізації та потреб збалансованого територіального розвитку всього ареалу та регіону загалом.

В Україні необхідно розробити національну агломераційну політику (відповідно до концепції просторового розвитку країни) і забезпечи-

ти її необхідними інструментами, передусім шляхом прийняття відповідного законодавства. Закон про агломерації має окреслювати лише загальні принципи й вимоги. Надалі повинен бути прийнятий окремий закон щодо кожної агломерації, який враховував би всю множину умов кожної з них.

Окремого розгляду потребують адміністративно-правові інструменти формування й управління агломераційним простором. Агломерації (агломераційні простори) є результатом процесів, що мають об'єктивний і глобальний характер, а організація територіальної структури країни – внутрішня справа кожної держави і певний політичний акт. На нашу думку, виділення таких просторів не повинно дезорганізувати існуючий адміністративний поділ, а агломераційні простори не повинні виділятися як окремий (додатковий) рівень адміністративно-територіального поділу держави.

Існує два варіанти «монтажу» агломерацій у структуру адміністративно-територіального поділу держави. Перший з них – виділення таких утворень у вигляді обов'язкових (добровільних) асоціацій самоврядних громад і делегування їм окремих повноважень гмін і повітів (зокрема тих, що пов'язані з просторовим плануванням та урбаністичним проектуванням). Другий варіант пов'язаний з ліквідацією існуючих адміністративних районів у їх нинішньому вигляді та створенням замість них агломераційних районів (не обов'язково з такою назвою), які б охоплювали центр і навколишні громади (з обов'язковим наданням певних повноважень щодо вирішення визначених завдань на рівні метрополійних повітів).

Відсутність спеціальних інституцій, що управляють агломераційними просторами, викликає необхідність ведення постійних переговорів між численними зацікавленими сторонами для запобігання фрагментації простору. Надання статусу окремого суб'єкта просторам суттєво полегшить управління ними та забезпечить координацію їх розвитку. Органи управління агломерациями повинні мати реальну владу в питаннях вибору, контролю й адміністрування розвитку, але обмежену – в окремих питаннях стратегічного характеру і тих, що пов'язані з просторовим плануванням. В Україні вирішення існуючих конфліктів та суперечливих інтересів територіальних одиниць і користувачів простору не має ефективних механізмів: будь-яка форма управління агломераційними просторами в су-

СОЦІАЛЬНО–ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

часних умовах не зможе забезпечити належного функціонування цих територій.

Потрібна розробка раціональної моделі управління такими утвореннями. У цій ситуації слід впровадити цілісну модель організаційно–правового управління агломераційними просторами, яка б базувалась на:

- визнанні ролі й самостійності місцевих територій як суб'єктів;
- врахуванні особливостей конкретного агломераційного простору (специфіки місцевих умов);
- створенні умов еластичного виконання встановлених правил співжиття.

Виникнення агломерацій, незважаючи на те, що існуюча адміністративно–правова система України надає багато можливостей для управління такими територіями, вимагає впровадження деяких нових правових регуляторів і застосування нових інструментів. Зокрема, врегулювання вимагають питання:

- інституціональні – організаційна структура, коло завдань і повноважень органу влади, що управляє простором, інструменти управління, джерела доходів і засади управління фінансами;
- можливої ліквідації районів у їх сучасному вигляді в межах агломераційних просторів і передача відповідних завдань спеціальним одиницям, що мають формулу обов'язкових об'єднань територіальних громад або агломераційних районів;
- розробки автономних планів просторового розвитку для агломераційних просторів, визначення кола відповідальних за їх складання, впровадження й моніторинг виконання;
- створення статистичної бази даних для агломерації та формування системи моніторингу соціально–економічних і територіальних процесів і змін у використанні простору.

Просторова організація агломерації – це спосіб формування простору для забезпечення його гармонійної цілісності. Вона передбачає визначення складових елементів простору та впорядкування пов'язань між ними (вимірами): людина (суспільні) – функції (господарсько–діяльнісні) – умови (природно–правове середовище) – час (культурно–історичні) – геометрія (розпланування та композиція). Головною метою просторової організації є формування просторового ладу, ефективного освоєння й розвитку територій, а також охорона важливих властивостей простору (елементів природного та історичного середо–

вища) і стимулювання соціально–господарських процесів.

Просторово–урбаністична діяльність скерована на такі функції й завдання:

- координаційні – обґрунтування рішень органів місцевого самоврядування у справах призначення й способу господарювання територією;
- інвестиційні – сприяння суб'єктам господарювання (державним, комунальним, приватним) у їх діяльності;
- контрольні – ведення нагляду за дотриманням законів і вимог до життєдіяльності простору, усунення конфліктів і вирішення проблем у системі господарювання;
- охоронні – забезпечення національної (екологічної, продовольчої, криміногенної, терористичної) безпеки, громадських благ і ресурсів.

Особливе місце відведено питанням господарювання територіями (забудованими, урбанізованими) та землею (угіддями, лісами, сільською місцевістю).

Для задач просторового розвитку доцільно розрізняти такі поняття, як концепція і стратегія. Концепція – це комплекс поглядів на систему; певний спосіб розуміння; основна ідея, головний задум; конструктивний принцип (принципи); макропоказники та система шляхів вирішення завдань. Концепція визначає стратегію – як спосіб (діяльність, дії) досягнення мети; загальний план, що охоплює тривалий період часу; систему пошуку формування й розвитку доктрини, яка забезпечить довготерміновий успіх при її послідовній і повній реалізації. При цьому доктрина трактується як система тверджень, знань і догм (релігійних, філософських, політичних), а також система діяльності й мислення. Для просторового планування агломераційних утворень доцільно розробити на нових підходах концепцію їх просторової організації та розвитку. Окремо потрібні програми ревіталізації й реурбанізації міського простору.

Висновки

Охарактеризовано системні властивості міста та окреслено місце динамізму й імпульсності в цих властивостях. Виявлена їх природа як всеохоплюючого феномену. Місто як гіперскладний комплекс володіє властивостями: гнучкості, унікальності, високого інформаційного поповнення, ергатичності, керованості, гомоцентричності, неентропійності, ціленаправленості тощо. Особливу роль у його

функціонуванні та перспективах розвитку відіграють властивості динамізму й імпульсності.

Аналіз існуючих теорій – як фундаментальних, так і прикладних, а також шляхів використання динамізму й імпульсності для обґрунтування розвитку урбанізованих систем вказує на особливу корисність загальної теорії систем і системотехніки, законів (начал) термодинаміки. Розглядаються теорії циклів (періодів між імпульсами) та ергатичності (місто як система з поведінкою та здатністю до самоорганізації), окреслюються вимоги до дослідження й врахування динамічно–імпульсних характеристик міста в його розвитку. Обґрунтовано моделі (структурно–логічні, математичні, імітаційні, гетеротопні) та вимоги до моделювання – чіткий добір і структуризація інформації, узгодження симуляторів, гнучкість даних до симуляції процесів, осмислення явищ і аналізованих об'єктів, розширення можливостей використання результатів моделювання.

Обґрунтовано методи динамічно–імпульсного розвитку урбанізованих систем із застосуванням моделі п'ятивимірності містобудівного простору «людина – функції – умови – геометрія – час», яка дозволяє аналізувати як елементи, так і взаємодії елементів простору, а також обґрунтовувати шляхи розвитку. Застосування динамічно–імпульсних положень та інструментарію п'ятивимірної моделі містобудівного простору для обґрунтування концепції містобудівного утворення «Великий Львів» розкриває перспективи Львова в системі змінних зв'язків і відносин з його оточенням. Обґрунтовано вимоги до розвитку: повернути промисловість у місто; раціоналізувати права власності; розвиток інклюзивних економічних і політичних інститутів; оптимізація відносин міста з оточенням. Окрім того, для активізації динамічно–імпульсних властивостей міста слід орієнтуватись на пошуки ексклюзивних рішень, які обґрунтовуються унікальністю міського простору.

Список використаних джерел

1. Форрестер Д., 2003. Світова динаміка. Москва: АСТ, 379 с. Веб–сайт. URL: http://www.vixri.com/d/Forrester%20Dzh.%20_Mirovaja%20dinamika.pdf (дата звернення 03.01.2020).

2. Harvey D., 2012. Rebel Cities: From the Right to the City to the Urban Revolution. London, New York: Verso. Веб–сайт. URL: http://abahali.org/files/Harvey_Rebel_cities.pdf (дата звернення 23.12.2019).

3. Yamagata Y., Sharifi A., 2018. Resilience–Oriented Urban Planning: Theoretical and Empirical Insights., Springer. Веб–сайт. URL: <https://www.springer.com/gp/book/9783319757971> (дата звернення 13.12.2019).

4. Павлів А.П., 2019. Теорія імпульсів в урбаністичному розвитку великого міста: автореф. дис. ... д–ра арх.; 18.00.01. Львів, НУ «Львів. політех.», 41 с. Веб–сайт. URL: https://lpnu.ua/sites/default/files/dissertation/2019/13727/pavliv_avtoref.pdf (дата звернення 04.01.2020).

5. Габрель М.М., Лисяк Н.М. Хром'як Й.Я., 2017. Принципи й шляхи розвитку міських поселень регіону в умовах адміністративно–територіальних трансформацій. [в:] Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. праць, вип. 12 (199). С. 189–206.

6. Sanseverino R., 2014. Smart Rules for Smart Cities: Managing Efficient Cities in Euro–Mediterranean Countries. Springer. Веб–сайт. URL: <https://www.springer.com/gp/book/9783319064215> (дата звернення 04.01.2020).

7. Vaccaro V., 2014. The Urban and Environmental Building Code as Implementation Tool. Springer, p. 59–85. Веб–сайт. URL: <https://www.springer.com/gp/book/9783319064215> (дата звернення 05.01.2020).

8. Флорида Р., 2019. Криза урбанізму. Чому міста роблять нас нещасними, пер. І.Бондаренко. Київ: Наш Формат, 320 с.

9. Лернер Ж., пер. К. Скальської, 2016. Акупунктура міста. Львів: Вид–во Старого Лева, 160 с.

10. The Websters Encyclopedic Dictionary of the English Language. New York: Lexicon Publications, 1989. 2256 p.

11. Словник української мови, 1973: в 11 тт., за ред. І.Білодіда. Інститут мовознавства АН УРСР. Київ: Наук. думка, т. 4, с. 343.

12. Малинецкий Г. Г., Потапов А. Б., Подлазов А. В., 2006. Нелинейная динамика: подходы, результаты, надежды. Москва: КомКнига, 280 с.

13. Габрель М., 2004. Просторова організація містобудівних систем. Київ: А.С.С, 400 с.

14. Екосистема нових ідей, 2019. Головні тези з доповіді співголови Римського клубу в Києві. Апостроф, 12 листопада. Веб–сайт. URL: <https://apostrophe.ua/ua/news/politics/government/2019-11-12/ekosistema-novyh-idej-glavnye-tezisy-s-doklada-sopredsedatelya-rimskogo-kluba-v-kieve/179869> (дата звернення 03.01.2020).

15. Політичні теорії Р. Міхельса: дослідження явищ олігархізму суспільства. [в:] Соціологія. Веб–сайт. URL:

<http://ru.osvita.ua/vnz/reports/sociology/30063/> (дата звернення 07.01.2020).

16. Сайт Львівської міської ради, 2019. Веб-сайт. URL: https://city-adm.lviv.ua/lmr/images/stories/architect/123/01_genplan.pdf; <https://city-adm.lviv.ua/lmr/map-of-urban-conditions-and-restrictions>; <https://city-adm.lviv.ua/lmr/plany-zonuvannia> (дата звернення 13.12.2019).

References

1. Forrester d., 2003. Svitova dynamika. Moskva: ast, 379 s. Veb-sait. Url: http://www.vixri.com/d/forrester%20dzh.%20_mirovaja%20dinamika.pdf (data zvernennia 03.01.2020).

2. Harvey d., 2012. Rebel cities: from the right to the city to the urban revolution. London, new york: verso. Veb-sait. Url: http://abahlali.org/files/harvey_rebel_cities.pdf (data zvernennia 23.12.2019).

3. Yamagata y., sharifi a., 2018. Resilience-oriented urban planning: theoretical and empirical insights., springer. Veb-sait. Url: <https://www.springer.com/gp/book/9783319757971> (data zvernennia 13.12.2019).

4. Pavliv a.p., 2019. Teoriia impulsiv v urbanistychnomu rozvytku velykoho mista: avtoref. Dys....d-ra arkh.; 18.00.01. Lviv, nu «lviv. Politekh.», 41 s. Veb-sait. Url: https://lpnu.ua/sites/default/files/dissertation/2019/13727/pavliv_avtoref.pdf (data zvernennia 04.01.2020).

5. Habrel m.m., lysiak n.m. khrom'iak y.ya., 2017. Prynysy y shliakhy rozvytku miskykh poselen rehionu v umovakh administratyvno-terytorialnykh transformatsii. [v:] formuvannia rynkovykh vidnosyn v ukraini: zb. Nauk. Prats, vyp. 12 (199). S. 189–206.

6. Sanseverino r., 2014. Smart rules for smart cities: managing efficient cities in euro-mediterranean countries. Springer. Veb-sait. Url: <https://www.springer.com/gp/book/9783319064215> (data zvernennia 04.01.2020).

7. Vaccaro v., 2014. The urban and environmental building code as implementation tool. Springer, r. 59–85. Veb-sait. Url: <https://www.springer.com/gp/book/9783319064215> (data zvernennia 05.01.2020).

8. Floryda p., 2019. Kpyza upbanizmu. Chomu mista pobliat nac neshchacnymy, per. l.bondarenko. Kyiv: nash format, 320 s.

9. Lerner zh., per. K. Skalskoi, 2016. Akupunktura mista. Lviv: vyd-vo staroho leva, 160 s.

10. The websters encyclopedic dictionary of the english language. New york: lexicon publications, 1989. 2256 r.

11. Slovyk ukrainskoi movy, 1973: v 11 tt., za red. l.bilodida. Instytut movoznavstva an ursr. Kyiv: nauk. Dumka, t. 4, s. 343.

12. Malynetskyi h. H., potapov a. B., podlazov a. V., 2006. Nelyneinaia dynamyka: podkhody, rezultaty, nadezhdy. Moskva: komknyha, 280 s.

13. Habrel m., 2004. Prostorova orhanizatsiia misto-budivnykh system. Kyiv: a.s.s, 400 s.

14. Ekosystema novykh idei, 2019. Holovni tezy z dopovidi spivholovy rymaskoho klubu v kyievi. Apostrof, 12 lystopada. Veb-sait. Url: <https://apostrophe.ua/news/politics/government/2019-11-12/eko-sistema-novykh-idej-glavnye-tezisy-s-doklada-so-predsedatelya-rimaskogo-kluba-v-kieve/179869> (data zvernennia 03.01.2020).

15. Politychni teorii r. Mikhelsa: doslidzhennia yavlyshch oliharkhizmu suspilstva. [v:] sotsiolohiia. Veb-sait. Url: <http://ru.osvita.ua/vnz/reports/sociology/30063/> (data zvernennia 07.01.2020).

16. Sait lvivskoi miskoi rady, 2019. Veb-sait. Url: https://city-adm.lviv.ua/lmr/images/stories/architect/123/01_genplan.pdf; <https://city-adm.lviv.ua/lmr/map-of-urban-conditions-and-restrictions>; <https://city-adm.lviv.ua/lmr/plany-zonuvannia> (data zvernennia 13.12.2019).

Дані про авторів

Габрель Микола Михайлович,

професор, доктор технічних наук, Інститут загосподарювання середовища та просторової політики Університету Лодзі (Польща)

ORCID: 0000-0002-2514-9165

e-mail: gabrelmiko@gmail.com

Хром'як Йосип Якович,

к.т.н., доцент, Навчально-науковий Інститут підприємництва та перспективних технологій Національного університету «Львівська політехніка»

e-mail: dir.ippt@gmail.com

Лисяк Наталія Михайлівна,

к.е.н., доцент, ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долишнього НАН України»

ORCID: 0000-0002-8228-016X

e-mail: natali.bila@gmail.com

Данные об авторах

Габрель Николай Михайлович,

профессор, доктор технических наук, Институт хозяйствования среды и пространственной политики Университета Лодзи (Польша)

e-mail: gabrelmikola@gmail.com

Хромьяк Иосиф Яковлевич,

к.т.н., доцент Учебно–научный институт предпринимательства и перспективных технологий Национального университета «Львовская политехника»

e-mail: dir.ippt@gmail.com

Лысяк Наталья Михайловна,

к.э.н., доцент, ГУ «Институт региональных исследований им. М.И. Долишнего НАН Украины»

e-mail: natali.bila@gmail.com

Data about the authors

Nikolai Gabrel,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Institute for Environmental Management and Spatial Policy, University of Lodz (Poland)

e-mail: gabrelmikola@gmail.com

Iosif Khromyak,

Candidate of Technical Sciences, Associate Professor, Lviv Politechnic National University Institute of business and innovative technologies

e-mail: dir.ippt@gmail.com

Natalya Lysiak,

Ph.D. Institute of Regional Studies named after M.I. Dolishny NAS of Ukraine

e-mail: natali.bila@gmail.com

УДК 657.312.2:334.716:005.3–044.337

<http://doi.org/10.5281/zenodo.3726343>

СМОЧКО В.Ю.

Удосконалення організаційно–управлінських аспектів фінансового планування на підприємстві

Предметом дослідження є удосконалення організаційно–управлінських аспектів фінансового планування на підприємстві.

Мета дослідження – визначити шляхи удосконалення організаційно–управлінських аспектів фінансового планування на підприємстві.

Методи дослідження. У роботі використані діалектичний метод наукового пізнання, метод аналізу і синтезу, порівняльний метод, метод узагальнення даних.

Результати роботи. У статті розглянуто організаційно–управлінську модель бюджетного процесу на підприємстві. Окреслено основні завдання відділу бюджетного планування (ВБП). Визначено напрямки підвищення ефективності системи планування на підприємстві.

Висновки. Результатами проведеного дослідження стали наступні висновки. Важливим напрямком підвищення ефективності системи фінансового планування на підприємствах повинно бути опрацювання організаційних аспектів бюджетування на підприємстві. Організаційно–управлінський механізм бюджетного процесу на підприємстві слід вдосконалювати шляхом координації дій суб'єктів управління, центрів планування, центрів відповідальності і центрів витрат, що має бути відображено у регламенті бюджетного планування підприємства.

Ключові слова: підприємство, бюджет, планування, бюджетний процес, персонал, ефективність, інформація, доходи, витрати, інвестиції.

СМОЧКО В.Ю.

Совершенствование организационно–управленческих аспектов финансового планирования на предприятии

Предметом исследования является совершенствование организационно–управленческих аспектов финансового планирования на предприятии.

Цель исследования – определить пути совершенствования организационно–управленческих аспектов финансового планирования на предприятии.

Методы исследования. В работе использованы диалектический метод научного познания, метод анализа и синтеза, сравнительный метод, метод обобщения данных.

Результаты работы. В статье рассмотрена организационно–управленческая модель бюджетного процесса на предприятии. Определены основные задачи отдела бюджетного планирования (ОБП).

Определено направление повышения эффективности системы планирования на предприятии.

Выводы. Результатами проведенного исследования стали следующие выводы. Важным направлением повышения эффективности системы финансового планирования на предприятиях должна быть проработка организационных аспектов бюджетирования на предприятии. Организационно–управленческий механизм бюджетного процесса на предприятии следует совершенствовать путем координации действий субъектов управления, центров планирования, центров ответственности и центров затрат, что должно быть отражено в регламенте бюджетного планирования предприятия.

Ключевые слова: предприятие, бюджет, планирование, бюджетный процесс, персонал, эффективность, информация, доходы, расходы, инвестиции.

SMOCHKO V.Y.

Improvement of organizational and managerial aspects of financial planning at the enterprise

The subject of the research is improvement of organizational and managerial aspects of financial planning at the enterprise.

The purpose of the study is to identify ways for improving the organizational and managerial aspects of financial planning at the enterprise.

Research methods. The dialectical method of scientific knowledge, method of analysis and synthesis, comparative method, method of generalization of data are used in the work.

Results of work. The paper deals with the organizational and managerial model of the budget process at the enterprise. The main tasks of the Budget Planning Department (BPD) are outlined. The direction of increasing the efficiency of the planning system at the enterprise is determined.

Conclusions. The results of the conducted study were the following conclusions. An important direction of improving the efficiency of the financial planning system at enterprises should be to study the organizational aspects of budgeting at the enterprise. The organizational and managerial mechanism of the budget process at the enterprise should be improved by coordinating the actions of the entities, planning centers, responsibility centers and cost centers, which should be reflected in the regulation of budget planning of the enterprise.

Keywords: enterprise, budget, planning, budget process, personnel, efficiency, information, income, expenses, investments.

Постановка проблеми. Від стану фінансового потенціалу і ефективності його використання підприємствами залежить економічний і фінансовий добробут не лише самих суб'єктів господарювання, але і держави, і суспільства в цілому. При гострій нестачі власних доходів для розвитку позикові джерела інвестування залишаються важкодоступними основній масі підприємств. З огляду на це важливою особливістю формування фінансового потенціалу і системи стратегічного фінансового планування стає механізм адаптації планів підприємства до змінних зовнішніх умов розвитку. Таким чином, побудова ефективної системи планування фінансового потенціалу підприємств реального сектора економіки набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Фінансове планування, як основа механізму

управління фінансовою діяльністю підприємства, є предметом досліджень ряду вчених у сфері фінансів підприємств, серед яких: І. Бланк, І. Герчикова, М. Коробов, А. Поддєрьогін та ін. Фінансовий потенціал підприємства, питання побудови ефективної системи управління ним у своїх роботах розглядають С. Козьменко, П. Комарецька, О. Масліган, Л. Мачкур, Е. Терещенко та ін. Однак, недостатньо опрацьовані методичні підходи до планування фінансового стану господарюючого суб'єкта і тому вони потребують подальших досліджень.

Мета статті – визначити шляхи удосконалення організаційно–управлінських аспектів фінансового планування на підприємстві.

Виклад основного матеріалу. Для стійкого економічного зростання господарюючого суб'єкта необхідна система управління фінансами, призначена для виявлення фінансової складової у всіх

областях діяльності організації з метою забезпечення мінімізації фінансових втрат, отримання позитивного фінансового результату і безперервного приросту фінансового потенціалу підприємства.

Для впровадження системи бізнес-прогнозів необхідно передусім опрацювати організаційні аспекти бюджетування на підприємстві. Для цього бюджет слід розглядати як результат діяльності системи, елементами якої є центри планування (ЦП), центри фінансової відповідальності (ЦФВ) і центри витрат (ЦВ), які на основі організаційної взаємодії формують обґрунтовані бізнес-прогнози по функціональних сферах діяльності підприємства і розробляють на їх основі бізнес-завдань з використанням фінансово-господарського моделювання.

З цією метою необхідно передбачити організаційно-управлінську модель бюджетного процесу на підприємстві, яка забезпечується внесенням відповідних змін до посадових інструкцій співробітників, що закріплюють за ними перелік конкретних завдань бюджетування.

Управління бюджетуванням повинне починатися з призначення директора по бюджету: він відповідає за підготовчий процес, стандартизацію проектних форм, збір і співставлення даних, перевірку інформації і надання звітів. Директором по бюджету може бути фінансовий директор, який виступає як штатний експерт і координує дії відділів. Для управління бюджетним процесом на підприємстві створюється бюджетний комітет – постійно діючий орган, основної місією якого є ретельна перевірка стратегічних і фінансових планів, розробка рекомендацій, вирішення розбіжностей і внесення коректив у діяльність компанії. Організаційно бюджетний комітет являє собою консультативну групу, до якої входять керівники вищої ланки, а також зовнішні консультанти. Членами бюджетного комітету мають бути директори по всіх напрямках. Саме колегіальність є важливою особливістю цієї структури.

Бюджетний комітет є головним підрозділом у системі бюджетування і забезпечує її організаційну єдність, оскільки має повноваження перерозподіляти кошти між статтями бюджету, розробляти заходи по ліквідації дефіциту бюджету, карати і заохочувати відповідальних осіб тощо.

Для підвищення ефективності організації роботи у процесі бюджетування на підприємстві необхідно створити відділ бюджетного планування

(ВБП). Основними завданнями ВБП є керівництво і організація робіт по: здійсненню бюджетного планування; методичному забезпеченню і організації розробки перспективних і короткострокових прогнозів економічного розвитку суб'єкта господарювання відповідно до потреб ринку; здійсненню системного аналізу всіх напрямків діяльності підприємства і його окремих підрозділів; проведенню контролю за виконанням структурними підрозділами підприємства планів-бюджетів; організації збору статистичної інформації, яка характеризує виробничі і техніко-економічні показники роботи підприємства й ін.

Центри планування – це структурні підрозділи підприємства або посадові особи, що мають виняткове право на визначення основних тенденцій роботи підприємства за допомогою складання бізнес-прогнозів. Бізнес-прогнози диференціюються за напрямками прогнозування: попит, нормовані витрати, оподаткування, інфляція і т.д. При необхідності можлива глибша деталізація бізнес-прогнозів. Обробка бізнес-прогнозів здійснюється з метою отримання реалістичних бізнес-завдань і доведення їх до центрів фінансової відповідальності.

Центри фінансової відповідальності організаційно являють собою підрозділи підприємства або посадових осіб, які здійснюють контроль за складанням плану діяльності підприємства, що представляють собою низку бізнес-завдань, а також за рухом матеріально-фінансових ресурсів під час фактичної реалізації запланованих заходів по закріплених за ними статтях. Чітке визначення складу ЦФВ дозволяє ефективніше впровадити наскрізну систему фінансового планування на підприємстві.

Центри витрат являють собою відособлені структурні підрозділи підприємства, у яких є можливість організувати нормування, планування і облік витрат виробництва з метою спостереження, контролю і управління витратами виробничих ресурсів, а також оцінки їх використання. На промислових підприємствах центрами виникнення витрат є окремі об'єкти аналітичного обліку. Порядок узагальнення витрат повторює взаємну підлеглість у організаційній структурі управління. Центрами витрат можуть також виступати різного роду інвестиційні програми або продукти підприємства.

У межах організаційної підготовки бюджетного процесу необхідно також розробити структуру і регламент бюджету підприємства. Для розроб-

СОЦІАЛЬНО–ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

ки структури бюджету конкретного підприємства і основних бюджетних форм необхідно провести аналіз специфіки діяльності організації за наступними напрямками:

- аналіз особливостей реалізації продукції підприємства;
- оцінка доходів від інших видів діяльності;
- визначення специфіки виробничого процесу підприємства;
- аналіз організаційної структури підприємства для розробки кошторисів структурних підрозділів;
- визначення структури витрат підприємства і визначення найбільш значущих статей для глибокої деталізації при плануванні.

Структура бюджету дозволяє задавати бажану ієрархію бюджетних статей і згрупувати в них бюджетні елементи. Після розробки структури бюджету і основних форм необхідно формалізувати процедуру бюджетування. Для цього на підприємстві має бути створене «Керівництво по бюджету». «Керівництво по бюджету» – це набір інструкцій, що відображають політику, організаційну структуру підприємства, розділення прав, обов'язків і відповідальності виконавців. Основним елементом «Керівництва по бюджету» є регламент бюджетного планування, який: визначає механізм ефективної взаємодії структурних підрозділів підприємства по виробничо–фінансовому плануванню; встановлює терміни надання необхідних документів для формування операційних і фінансового бюджетів підприємства; встановлює порядок внесення змін до розробленого бюджету підприємства; розподіляє відповідальність за послідовне і своєчасне виконання регламентованих процедур.

У процесі складання плану необхідно відстежувати ефективність виконання поставлених завдань за допомогою співставлення фактичних дій співробітників підприємства з регламентом бюджетного процесу.

Висновки

Важливим напрямком підвищення ефективності системи планування на підприємствах є впровадження системи бізнес–прогнозів, для чого необхідно опрацювати організаційні аспекти бюджетування на підприємстві. Бюджет слід розглядати як результат діяльності системи, елементами якої є центри планування, центри фінансової відповідальності і центри витрат,

які на основі організаційної взаємодії формують обґрунтовані бізнес–прогнози по функціональних сферах діяльності підприємства і розробляють на їх основі бізнес–завдань з використанням фінансово–господарського моделювання. Організаційне забезпечення фінансового управління на підприємстві, спрямованого на збереження та укріплення його фінансового потенціалу, може бути вдосконалене шляхом розробки регламенту бюджетного планування підприємства.

Список використаних джерел

1. Абрютіна М. С., Грачев А. В. Аналіз фінансово–економічної діяльності підприємства: [учебно–практ. посібник]. М.: Дело и Сервис, 2000. 246 с.
2. Алексеева М.М. Планирование деятельности фирмы: [учебно–методическое пособие] / М.М. Алексеева. – М.: Финансы и статистика, 1998. – 248 с.
3. Батрин Ю.Д. Особенности управления финансовыми ресурсами промышленных предприятий / Ю.Д. Батрин, П.А. Фомин. – М.: Высшая школа, 2002. – 188 с.
4. Важинський Ф. А., Колодійчук А. В. Маркетингові дослідження в системі управління конкурентоспроможністю підприємств // Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук.–техн. праць. Львів: РВВ НЛТУ України. 2009. Вип. 19.1. С. 125–130.
5. Важинський Ф. А., Ноджак Л. С., Колодійчук А. В. Оцінка ефективності управління системою збуту машинобудівних підприємств // Економіка промисловості. 2010. № 1. С. 119–122.
6. Гаврилко П. П., Колодійчук А. В., Черторижський В. М. Фактори інноваційного розвитку промисловості // Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук.–техн. праць. 2011. Вип. 21.11. С. 201–205.
7. Колодійчук А. В., Пісний В. М. Особливості функціонування машинобудівних підприємств на сучасному етапі розвитку економіки України // Науковий вісник НЛТУ України. 2009. Вип. 19.13. С. 172–178.
8. Колодійчук А. В. Інформація як фактор інноваційного розвитку економіки // Формування ринкових відносин в Україні. 2012. №5/1(132). С. 58–62.
9. Колодійчук А. В., Пісний В. М., Семчук Ж. В. Сутність інновацій, структура та основні етапи інноваційного процесу // Науковий вісник НЛТУ України. 2009. Вип. 19.9. С. 191–196.
10. Мех Я., Чорний Р. Соціалізація системи обліку в контексті контролю за використанням внутрішніх резервів підприємства // Теорія і практика економічного аналізу: сучасний стан, актуальні проблеми та перспективи розвитку: матеріали IV Міжнародної на–

уково–практичної конференції (Тернопіль, жовтень 2008 р.). Тернопіль: THEU, 2008. С. 215–218.

11. Чорна Н. Проблеми розвитку підприємництва в Україні // Прикладна економіка – від теорії до практики: матеріали Міжн. науково–практичної конференції (Тернопіль, 27 жовтня 2017 р.). Тернопіль: ФОП Осадца Ю.В., 2018. С. 77–79.

References

1. Abryutina, M. S., & Grachev, A. V. (2000). Analiz finansovo–ekonomicheskoy deyatel'nosti predpriyatiya [Analysis of financial and economic activity of the enterprise]: Educational–practical manual. Moscow: Business and Service. [in Russian].

2. Alekseyeva, M. M. (1998). Planirovaniye deyatel'nosti firmy [Planning of the company]: Educational–methodical manual. Moscow: Finance and Statistics. [in Russian].

3. Batrin, Yu. D., Fomin, P. A. (2002). Osobennosti upravleniya finansovymi resursami promyshlennykh predpriyatiy [Features of financial resources management of industrial enterprises]. Moscow: Higher School. [in Russian].

4. Vazhynskyy, F. A., & Kolodiychuk, A. V. (2009). Marketynhovi doslidzhennya v systemi upravlinnya konkurentospromozhnisty pidpryyemstv [Marketing research in the system of competitiveness management of enterprises]. In Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 19.1 (pp. 125–130). [in Ukrainian].

5. Vazhynskyy, F. A., Nodzhak, L. S., & Kolodiychuk, A. V. (2010). Otsinka efektyvnosti upravlinnya systemoyu zbutu mashynobudivnykh pidpryyemstv [Assessment of the efficiency of management of the sales system of machine–building enterprises]. Ekonomika promyslovosti – Economy of Industry, 1, 119–122. [in Ukrainian].

6. Havrylko, P. P., Kolodiychuk, A. V., & Chertoryzhskyy, V. M. (2011). Faktory innovatsiynoho rozvytku promyslovosti [Factors of innovation development of industry]. In Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 21.11 (pp. 201–205). [in Ukrainian].

7. Kolodiychuk, A. V., & Pisnyy, V. M. (2009). Osoblyvosti funktsionuvannya mashynobudivnykh pidpryyemstv na suchasnomu etapi rozvytku ekonomiky Ukrayiny [Features of functioning of machine–building enterprises at the current stage of development of the economy of Ukraine]. In Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 19.13 (pp. 172–178). [in Ukrainian].

8. Kolodiychuk, A. V. (2012). Informatsiya yak faktor innovatsiynoho rozvytku ekonomiky [Information as a

factor of innovation development of the economy]. In Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukrayini [Formation of market relations in Ukraine]: Vol. 5/1(132) (pp. 58–62). [in Ukrainian].

9. Kolodiychuk, A. V., Pisnyy, V. M., & Semchuk, Zh. V. (2009). Sutnist' innovatsiy, struktura ta osnovni etapy innovatsiynoho protsesu [The essence of innovation, the structure and the main stages of the innovation process]. In Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 19.9 (pp. 191–196). [in Ukrainian].

10. Mekh, Ya., & Chorny, R. (2008). Sotsializatsiya systemy obliku v konteksti kontrolyu za vykorystanniam vnutrishnykh rezerviv pidpryyemstva [Socialization of the accounting system in the context of control over the use of internal reserves of the enterprise]. In Teoriya i praktyka ekonomichnoho analizu: suchasnyy stan, aktual'ni problemy ta perspektyvy rozvytku [Theory and practice of economic analysis: current state, actual problems and prospects of development]: Materials of the IV International scientific and practical conference (Ternopil, October 2008): (pp. 215–218). Ternopil: TNEU. [in Ukrainian].

11. Chorna, N. (2018). Problemy rozvytku pidpryyemnytstva v Ukrayini [Problems of entrepreneurship development in Ukraine]. In Prykladna ekonomika – vid teorii do praktyky [Applied Economics – From Theory to Practice]: Materials of the International Scientific and Practical Conference (Ternopil, Oct 27, 2017) (pp. 77–79). Ternopil. [in Ukrainian].

Дані про автора

Смочко Валерія Юріївна,

к.е.н., доцент, Ужгородський торговельно–економічний інститут Київського національного торговельно–економічного університету
e-mail: info@utei-knteu.org.ua

Данные об авторе

Смочко Валерия Юрьевна,

к.э.н., доцент, Ужгородский торгово–экономический институт Киевского национального торгово–экономического университета
e-mail: info@utei-knteu.org.ua

Data about the author

Valeria Smochko,

PhD, Associate Professor of Uzhgorod Trade and Economic Institute of the Kyiv National Trade and Economic University
e-mail: info@utei-knteu.org.ua

ЗМІСТ

Макроекономічні аспекти сучасної економіки

ПРЕДБОРСЬКИЙ В.А. Просторовий аспект функціонування «автономної» тіньової влади.....	7
СТУДІНСЬКА Г.Я. Науково–теоретичні підходи до оцінки національних брендів	15
ІВАНОВ Є.І. Вміст імпортової складової в експорті товарів і послуг України.....	25
ДУХНОВСЬКА Л.М.,ВЕЛИЧКО І.С. Роль податку на додану вартість у складі надходжень до державного бюджету України	33
ДОВБУШ В.І., ШИТРЯ Ю.В. Вплив євроінтеграційних процесів на стандартизацію обліку в Україні.....	39
КОЛОДІЙЧУК А.В. Методи дослідження ризиків впровадження інформаційно–комунікаційних технологій в умовах розвитку національної економіки.....	45

Економічні проблеми розвитку галузей та видів економічної діяльності

КРАХМАЛЬОВА Н.А., ПУЗИРЬОВА П.В. Фінансова реструктуризація підприємств як фактор зміцнення їх фінансового потенціалу.....	51
ДАНИЛО С.І., ГУШТАН Т.В. Діяльність торговельних мереж на ринку України	58
ПОПРОЗМАН О. І. Етапи розробки загальної стратегії розвитку підприємства в умовах трансформації економіки	63
РУМИК І.І. Застосування когнітивного інструментарію у дослідженнях економічних моделей продовольчого забезпечення	70
РИБАКОВА Л.П. Комплексна система обліку створеної доданої вартості на підприємстві	80
БУЖИН О.А., ЗАЖОМА В.М., ШВИДЕНКО А.В. Удосконалення оцінки підготовки осіб рядового та начальницького складу системи служби цивільного захисту	85

Розвиток регіональної економіки

ВАСИЛЬЧАК С. В., ГАЛАЧЕНКО О.О., ДАНИЛО О. А. Вплив трудової еміграції на економічну безпеку прикордонних регіонів України	93
ЧОРНИЙ Р.С., ЧОРНА Н.П. Особливості туристичної підприємницької діяльності в аграрній сфері Карпатського регіону.....	100

Соціально–трудова проблеми

ГАБРЕЛЬ М.М., ХРОМ'ЯК Й.Я., ЛИСЯК Н.М. Феномен динамізму та імпульсності в соціально–економічному розвитку урбанізованих систем	105
СМОЧКО В.Ю. Удосконалення організаційно–управлінських аспектів фінансового планування на підприємстві.....	118

СОДЕРЖАНИЕ

Макроэкономические аспекты современной экономики

ПРЕДБОРСКИЙ В.А. Пространственный аспект функционирования «автономной» теневой власти.....	7
СТУДИНСКАЯ Г.Я. Научно–теоретические подходы к оценке национальных брендов.....	15
ИВАНОВ Е.И. Содержание импортной составляющей в экспорте товаров и услуг Украины.....	25
ДУХНОВСКАЯ Л.Н., ВЕЛИЧКО И.С. Роль налога на добавленную стоимость в составе поступлений в государственный бюджет Украины.....	33
ДОВБУШ В.И., ШИТРЯ Ю.В. Влияние евроинтеграционных процессов на стандартизацию учета в Украине.....	39
КОЛОДИЙЧУК А.В. Методы исследования рисков внедрения информационно–коммуникационных технологий в условиях развития национальной экономики.....	45

Экономические проблемы развития отраслей и видов экономической деятельности

КРАХМАЛЁВА Н.А., ПУЗЫРЁВА П.В. Финансовая реструктуризация как фактор укрепления их финансового потенциала.....	51
ДАНИЛО С.И., ГУШТАН Т.В. Деятельность торговых сетей на рынке Украины.....	58
ПОПРОЗМАН А. И. Этапы разработки общей стратегии развития предприятия в условиях трансформации экономики.....	63
РУМЫК И.И. Применение когнитивного инструментария в исследованиях экономических моделей продовольственного обеспечения.....	70
РЫБАКОВА Л.П. Комплексная система учета созданной добавленной стоимости на предприятии.....	80
БУЖИН А.А., ЗАЖОМА В.М., ШВЫДЕНКО А.В. Совершенствование оценки подготовки лиц рядового и руководящего состава системы службы гражданской защиты.....	85

Развитие региональной экономики

ВАСИЛЬЧАК С. В., ГАЛАЧЕНКО А. А., ДАНИЛО О. А. Влияние трудовой эмиграции на экономическую безопасность приграничных регионов Украины.....	93
ЧЕРНЫЙ Р.С., ЧЕРНАЯ Н.П. Особенности туристической предпринимательской деятельности в аграрной сфере Карпатского региона.....	100

Социально–трудовые проблемы

ГАБРЕЛЬ Н.М., ХРОМЯК И.Я., ЛЫСЯК Н.М. Феномен динамизма и импульсности в социально–экономическом развитии урбанизированных систем.....	105
СМОЧКО В.Ю. Совершенствование организационно–управленческих аспектов финансового планирования на предприятии.....	118

CONTENT

Macro-economic aspects of modern economy

PREDBORSKIJ V.A. The spatial aspect of the functioning of «autonomous» shadow power	7
STYDINSKA G.Y. Scientific-theoretical approaches to the assessment of national brands	15
IVANOV Y.I. Import content of Ukraine's exports in goods and services	25
DUKHNOVSKA L.M., VELICHKO I.S. The role of value added tax as part of revenues to the state budget of Ukraine.....	33
DOVBUSH V.I., SHITRY Yu.V. Influence of euro-integration processes on standardization of accounting in Ukraine	39
KOLODIYCHUK A.V. Methods of research of risks for information and communication technologies ensuring under conditions of national economy development	45

Economic problems of development of branches and types of economic activity

KRAKHMALYOVA N.A., PUZYROVA P.V. Financial restructuring as a factor of strengthening their financial potential	51
DANYLO S.I., HUSHTAN T.V. Activity of trading networks in the market of Ukraine	58
POPROZMAN O.I. Stages of development of the general strategy of development of the enterprise in the conditions of transformation of economy	63
RUMYK I.I. Application of cognitive tools in researches of economic models of food providing	70
RYBAKOVA L.P. A comprehensive system of accounting for created value added at the enterprise	80
BUZHYN O.A., SHVYDENKO A.V., ZAZHOMA M.V. Improvement of the evaluation of personal and officers training of civil protection system	85

Development of a regional economy

VASYLCHAK S.V., GALACHENKO O.O., DANYLO O.A. Impact of labor emigration on the economic security of the border regions of Ukraine.....	93
CHORNYI R.S., CHORNA N.P. Features of tourist business activity in the agrarian sphere of the Carpathian region.....	100

Social-labor problems

GABREL N.M., KHROMYAK Yu.Ya, LYSIAK N.M. The phenomenon of dynamism and impulse in socio-economic development of urban systems.....	105
SMOCHKO V.Y. Improvement of organizational and managerial aspects of financial planning at the enterprise	118

До авторів збірника

Шановні автори!

*Державний науково–дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки
приймає до друку у збірнику
«Формування ринкових відносин в Україні» статті з економічної тематики*

При подачі статті до редакції необхідно оформити її за поданими нижче правилами, а також ретельно перевірити текст на предмет виявлення граматичних, орфографічних, стилістичних та інших помилок!

1. Стаття має відповідати тематичній спрямованості збірника.
2. Обов'язковими є рецензія фахівця у відповідній галузі науки.
3. У статті відповідно до вимог ВАК необхідні такі елементи:
Стаття має містити: індекс УДК, відомості про автора (ів) на трьох мовах;
– назва статті та анотація на трьох мовах (українська, російська, англійська), де чітко сформульовано головну ідею статті та обґрунтовано її актуальність;
– ключові слова на трьох мовах до 10 слів (українська, російська, англійська);
– *постановка проблеми* у загальному вигляді та її зв'язок із важливими чи практичними завданнями;
– *аналіз останніх досліджень і публікацій*, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
– *формування цілей статті* (постановка завдання);
– *виклад основного матеріалу дослідження* з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
– *висновки з даного дослідження* і перспективи подальших розвідок у даному напрямку;
– *список використаних джерел* (українською та англійською мовами).
4. Обсяг – від 8 до 16 сторінок, формату А4 через інтервал 1,5. Поля: верхнє, нижнє, лівє, правє – 2 см. Абзац – 5 знаків. Шрифт: Arial, розмір – 12. Мова – українська.
5. Прізвище, ініціали, науковий ступінь розміщуються у правій верхній частині аркуша.
6. Відомості про автора: адреса, контактний телефон (домашній, робочий).
7. Статті, таблиці та формули мають виконуватися у редакторі Microsoft Word, якщо стаття містить формули, то вони мають набиратися у редакторі формул Microsoft Equation, який вбудований в усі версії програми Word.
8. Якщо стаття містить графіки чи діаграми, виконанні в інших програмах (такі як Excel, Corel Draw та ін.), то ці файли також додаються до статті в оригіналі програм, в яких вони виконані.
9. Графіки та діаграми можуть бути передані в графічних форматах: векторний – EPS, AI (шрифти переконвертовані в криві); растровий – TIF, 300 dpi, 256 кольорів сірого.
10. Зноски в документі мають бути оформлені за допомогою вбудованих функцій програми Word.
11. Назви файлів мають відповідати прізвищам авторів.
12. Статті надаються на диску, або іншому електронному носії інформації до диска обов'язково додаються статті в роздрукованому і якісному вигляді Текст у електронному вигляді повинен відповідати тексту в надрукованому вигляді.
13. Статті не повинні містити приміток від руки та помарок, кожен лист статті підписується автором.
14. Посилання на джерела інформації є обов'язковими. Джерела подаються в кінці статті з основними вимогами до бібліографічних описів. Нумерація джерел вздовж тексту.
15. У разі невиконання вищевказаних вимог редакція не приймає статей до друку.

Редакція наукового збірника не несе відповідальності за авторські права статей, що подаються до друку.

Довідки за телефонами: (044) 239–10–49, (096) 309–42–80
Сайт збірника наукових праць: <http://ndiime.org.ua/>; e–mail: zbornik@ukr.net

Редакційна колегія

К авторам сборника

Уважаемые авторы!

*Государственный научно–исследовательский институт информатизации и моделирования экономики
принимает к печати в научном сборнике
«Формирование рыночных отношений в Украине» статьи с экономической тематики*

При подаче статьи в редакцию необходимо оформить ее по представленным ниже правилам, а также тщательно проверить текст на предмет выявления грамматических, орфографических, стилистических и других ошибок!

1. Статья должна соответствовать тематической направленности сборника.
2. Обязательными являются рецензия специалиста (доктора наук) в соответствующей области науки.
3. В статье соответствии с требованиями ВАК необходимы следующие элементы:
Статья должна содержать: Библиографический показатель УДК, сведения об авторе (ах) фамилия, имя, отчество (автора полностью), место работы, должность, e-mail на трех языках;
– название статьи и аннотация на трех языках (украинский, русский, английский 1500–2000 знаков с пробелами), где четко сформулирована главная идея статьи и обоснована ее актуальность;
– ключевые слова на трех языках до 10 слов (украинский, русский, английский);
– *постановка проблемы* в общем виде и ее связь с важными или практическими задачами;
– *анализ последних исследований и публикаций*, в которых начато решение данной проблемы и на которые опирается автор, выделение нерешенных ранее частей общей проблемы, которым посвящена статья;
– *формирование целей статьи* (постановка задачи);
– *изложение основного материала* исследования с полным обоснованием полученных научных результатов;
– *выводы из данного исследования* и перспективы дальнейших исследований в данном направлении.
– *список использованных источников*, (на украинском и английском языках)
4. Объем – от 8 до 16 страниц, формата А4 через интервал 1,5. Поля: верхнее, нижнее, левое, правое – 2 см. Абзац – 5 знаков. Шрифт: Arial, размер – 12. Язык – украинский.
5. Фамилия, инициалы, ученая степень размещаются в правой верхней части листа.
6. Сведения об авторе: адрес, контактный телефон (домашний, рабочий).
7. Статьи, таблицы и формулы должны выполняться в редакторе Microsoft Word, если статья содержит формулы, то они должны набираться в редакторе формул Microsoft Equation, который встроен во все версии программы Word.
8. Если статья содержит графики или диаграммы, выполненные в других программах (например, Excel, Corel Draw и др.), То эти файлы также добавляются к статье в оригинале программ, в которых они выполнены.
9. Графики и диаграммы могут быть переданы в графических форматах: векторный – EPS, AI (шрифты сконвертированные в кривые) растровый – TIF, 300 dpi, 256 цветов серого.
10. Сноски в документе должны быть оформлены с помощью встроенных функций программы Word.
11. Названия файлов должны соответствовать фамилиям авторов.
12. Статьи предоставляются на электронном носителе обязательно добавляются статьи в распечатанном и качественном виде. Текст в электронном виде должен соответствовать тексту в напечатанном виде.
13. Статьи не должны содержать примечаний от руки и помарок, каждый лист статьи подписывается автором.
14. Ссылки на источники информации являются обязательными. Источники подаются в конце статьи с основными требованиями к библиографическим описаниям. Нумерация источников вдоль текста.
15. В случае невыполнения вышеуказанных требований редакция не принимает статей в печать.

Редакция научного сборника не несет ответственности за авторские права статей, которые подаются в печать.

Справки по телефонам: (044) 239–10–49, (096) 309–42–80

Сайт сборника научных трудов: <http://dndiime.org.ua/>; e-mail: zbornik@ukr.net

Редакционная коллегия

To the authors of the collection!

Dear authors!

*State Research Institute of Informatization and Economic Modeling
accepts economic articles for printing in the scientific collection
«Market Relations Development in Ukraine»*

When submitting an article to the editorial board, it is necessary to compose it according to the following rules, as well as carefully check the text to detect grammar, spelling, stylistic and other errors!

1. The article should correspond to the thematic orientation of the collection.
2. The review of a specialist (doctor of sciences) in the relevant field of science is mandatory.
3. The following elements are required in the article in accordance with the requirements of the HAC:
The article should contain: UDC bibliographic index, information about the author(s) in three languages;
– the title of the article and an abstract in three languages (Ukrainian, Russian, English extended annotation), where the main idea of the article is clearly formulated and its relevance is substantiated;
– keywords in three languages, up to 10 words (Ukrainian, Russian, English);
– *problem statement in general* and its connection with important or practical tasks;
– *analysis of recent researches and publications* in which the solution to this problem was initiated and author is based on them; the emphasis of previously unsettled parts of the general problem to which the article is devoted;
– *formation of the goals of the article* (statement of the task);
– *an outline of the main research material* with the full justification of the obtained scientific results;
– *conclusions from this study* and prospects for further investigation in this direction.
– *list of used sources, references*
4. Volume – from 8 to 16 pages, format A4 in interval 1,5. Fields: upper, lower, left, right – 2 cm. Paragraph – 5 characters. Font: Arial, size – 12. Language – Ukrainian.
5. The last name, initials, scientific degree are placed in the upper right of the sheet.
6. Information about the author: address, contact phone (home, work).
7. Articles, tables and formulas must be executed in Microsoft Word editor, if the article contains formulas, they should be typed in the Microsoft Equation formula editor that is Built-in to all versions of Word.
8. If the article contains graphs or charts, execution in other programs (such as Excel, Corel Draw, etc.), then these files are also added to the article in the original programs in which they are executed.
9. Charts and diagrams can be transmitted in graphic formats: vector – EPS, AI (fonts converted into curves); raster – TIF, 300 dpi, 256 colors gray.
10. Entries in the document must be made using the built-in features of the Word program.
11. The names of the files should correspond to the names of the authors.
12. Articles are provided on an electronic carrier, as well as necessarily added articles in printed and high-quality form. The text in electronic form must correspond to the text in printed form.
13. Articles should not contain handwritten notes and stamps, each article letter is signed by the author.
14. References to sources of information are mandatory. Sources are provided at the end of the article with the basic requirements for bibliographic descriptions. Numbering sources along the text.
15. In case of non-fulfillment of the above-mentioned requirements, the editorial board does not accept articles for printing.

The edition of the scientific collection is not responsible for the copyrights of the articles submitted for publication.

Inquiries by phone: (044) 239–10–49, (096) 309–42–80
Website of scientific bulletin: <http://dndiime.org.ua/>; e-mail: zbornik@ukr.net

Editorial team

Державний науково–дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки

ФОРМУВАННЯ РИНКОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Збірник наукових праць

№2 (225) 2020 р.

Періодичність – щомісячник

Головний редактор Студінська Г.Я.
Комп'ютерна верстка та дизайн Сердюк В.Л.

Підписано до друку 27.02.2020 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний
Ум. друк. аркушів 15,23.
Гарнітура Eurore. Наклад 100 прим.

Державний науково–дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки
Свідоцтво про державну реєстрацію: Серія КВ 22545–12443ПР від 20.02.2017 р.
Адреса редакції: 01014, м. Київ, бул. Дружби Народів, 38
<http://dndiime.org.ua/>, e-mail: zbornik@ukr.net

**Государственный научно–исследовательский институт
информатизации и моделирования экономики**

ФОРМИРОВАНИЕ РЫНОЧНЫХ ОТНОШЕНИЙ В УКРАИНЕ

Сборник научных трудов

№2 (225) 2020 р.

Периодичность–ежемесячник

Главный редактор Студинская Г.Я.
Компьютерная верстка и дизайн Сердюк В.Л.

Подписано в печать 27.02.2020 р.
Формат 60x84 1/8. бумага офсетная
Усл. печатных. листов 15,23.
Гарнитура Europе. Наклад 100 экз.

Государственный научно–исследовательский институт информатизации и моделирования экономики
Свидетельство о государственной регистрации печатного средства массовой информации
Серия КВ 22545–12445ПР от 20.02.2017 г.
Адрес редакции 01014, г. Киев, бул. Дружбы Народов, 38
<http://dndiime.org.ua/>, e–mail: zbornik@ukr.net

State Research Institute of Informatization and Economic Modeling

MARKET RELATIONS DEVELOPMENT IN UKRAINE

Collection of scientific works

No. 2 (225) 2020

Frequency – monthly

Editor-in-Chief G. Studinska
Computer design and design V.Serdyuk

Signed for printing on 27.02.2020.
Format 60*84. 1/8. Paper offset
Conditional Printed Sheets 15,23.
Headset Europe. Circulation 100 copies

State Research Institute of Informatization and Economic Modeling
Certificate of state registration of printed mass media
Series KV 22545–12445PR from 02.20.2017
Editorial address, 01014, m. Kyiv, bul. Druzhby Narodiv, 38
<http://dndiime.org.ua/>, e-mail: zbornik@ukr.net